

Typikon

chrámových bohoslužeb a domácí modlitby
při chrámu svatého Jana Křtitele na Strážném vrchu

protopresbyter Antonij Drda

Typikon

**chrámových bohoslužeb a domácí modlitby
při chrámu svatého Jana Křtitele na Strážném vrchu**

protopresbyter Antonij Drda

**Toto skromné liturgické dílo je věnováno našemu duchovnímu otci
Jeho Božské Blaženosti nejsvětějšímu patriarchovi Svatého města Jerusaléma
a celé Palestiny, Sýrie, Arábie, Zajordání, Kány Galilejské a Svatého Sionu**

k. k. IRINEOVI

I.O chrámových bohoslužbách v přítomnosti věřících

V dnešní době duchovního úpadku, kdy je v malých farnostech obtížné shromáždit modlitebníky a zpěváky k večerním službám, přestávají duchovní s odvoláním na tyto těžkosti sloužit všenoční bdění na neděli a v lepším případě se omezují na sloužení zkrácené jitřní před liturgií. Samozřejmě na této jitřní taktéž nejsou přítomni žádní věřící, kteří nepřivykli takovým novotám.

Zajímavou úvahu na toto téma nacházíme v zápiscích valaamského igumena Nazárije, kteroužto předkládáme shovívavému čtenáři.

Cestou do voroněžské gubernie se otec Nazárij onehdy zastavil u jednoho kněze. Když nadešel čas k sloužení nedělního všenočního bdění, kněz starci sdělil, že je nikdy neslouží, protože v chrámu nikdo není a není pro koho sloužit.

„Ale chrám nemůže být prázdný“, odpověděl starce, „je tam přítomen anděl ochránce prestolu Hospodino-va. A pak, jestliže nepřijdou farníci, tak přijdou andělé, ochránci jejich duší, neboť při každé oslavě Boha jsou andělé prvními spolusloužícími a spoluoslavujícími, a ti by naplnili váš chrám. Kdybyste se modlil za svou pastvu, Hospodin by přikázal andělům, aby probouzeli jejich duše k modlitbě. Jakoupak odpověď dáte v den Strašného soudu o jejich záhubě, když nečiníte nic pro jejich spásu?“

(прот. Валерий Лукьяновъ: Богослужебныя заметки. Джорданвилль 2001)

II.O sloužení každodenních služeb samotným knězem

Může vzniknout takováto otázka: může kněz sám bez čteců a zpěváků sloužit jitřní, večerní, obědnicí a ostatní služby? Autoritativní časopis „Руководство для сельских пастырей“ dává následující odpověď:

„Pokud jde o večerní, jitřní a ostatní každodenní bohoslužby, s výjimkou obědnic, je to možné, samozřejmě v těch případech, kdy je kněz v chrámu sám, bez věřících a těch, kteří si přejí účasti na modlitbě. Stejně konali mnozí svatí služebníci Boží a podvižníci.

Pouze jednoho kněz nemůže a nemá v takové situaci činiti – pronášet ektenie, neboť v nich jsou věřící vyzýváni k účasti na společné modlitbě, a těch se nedostává. Jestliže jsou v církvi přítomni ti, kteří si přejí vyslechnout tu či onu službu, pak tato musí být vykonána s žalmistou, jak náleží dle církevního ustavu.“

(прот. Валерий Лукьяновъ: Богослужебныя заметки. Джорданвилль 2001)

III.O zachování pořádku a chování osob konajících církevní služby a spolusloužících

Všechny duchovní osoby jsou povinny se k bohoslužbám dostavovat plně připravenými, střizlivými, vhodně oděnými, čistými a obecně mít důstojný vzhled. Každý duchovní koná modlitební poklonu před chrámovými dveřmi, při vstupu do chrámu a před ikonostasem. Po vstupu do chrámu má kněz vše prohlédnout, zdali je v něm vše v pořádku a v příhodném stavu; též aby vše bylo v pořádku na prestole a v celém oltáři. Při vstupu do oltáře koná se (zemní) poklona a kněz následně líbá kraj prestolu. Po poklonění se před královskými dveřmi, obrací se tváří k věřícím a klaní se jim, poté vchází jižními dveřmi do oltáře. Veškerý pohyb duchovenstva, zvláště v průběhu bohoslužeb, musí být plynulý, netoporný, nepřerušovaný, chůze uvolněná, neumělá. Není možné, aby si duchovní dovolil plivat či smrkat na podlahu, je třeba v takovém případě užívat kapesník, a ve všech svých úkonech, byť by se jevíly nevýznamnými, přísně dodržovat důstojnost a pořádek. Při známých modlitbách každý duchovní koná řádně znamení kříže, poklony do pasu s ohnutím zad, zemní poklony i ostatní úkony dle ustanovení. Služba se koná Bohu, nikoli lidem, „Hospodinu“ je třeba vždy sloužit „s bázní“ (Is 2.11); a proto četba, pěnění, ohlasy a další musejí být konány vždy se stejnou upřímností, i když je chrám plný, i kdyby v něm byl pouze vrátný.

Na proskomidii v každém případě nutno být oblečen v plných rouchách; takto oděný nevycházet bez nutnosti z oltáře, ba ani na kliros; během bohoslužby nemluvit v oltáři jinak než šeptem a jen z nutnosti; z oltáře neotvírat severní a jižní dveře a neodhrnovat závěsu za účelem sledování lidu; neopírat se o prestol a o žertveník; nikoho nahlas nenapomínat v průběhu bohoslužby, tím spíše jej nepřerušovat, i kdyby na klirosu došlo k chybě, nýbrž učinit upozornění nenápadně tak, aby se chyba nestala pohoršením pro věřící. Žalmisté na klirosu se nesmějí otáčet dozadu a rozhlížet se po stojících; na klirosu se žalmisté nemohou za zpěvu a čtení rozvalovat po stole.

(прот. С.В.Булгаковъ: Настольная книга для священно-церковно-служителей. Харьков 1913)

IV.O začátku bohoslužeb a vstupu duchovních do chrámu

Po blahověstu všedního zvonu ve stanovený a dříve oznámený čas odpovídající roční době se kněz ubírá do chrámu. Po vstupu odkládá svrchní oděv, zbožně vchází severními¹ dveřmi do svatého oltáře, klade poklonu před prestolem a líbá jeho okraj a naprestolní kříž². Bere epitrachil, žehná kříž na něm vyšíty se slovy „**Blahosloven Bůh náš...**“, líbá jej, obléká epitrachil, stoupne si před prestolem, klade na sebe třikrát znamení kříže doprovázené malými poklonami a vychází z oltáře před královské dveře.

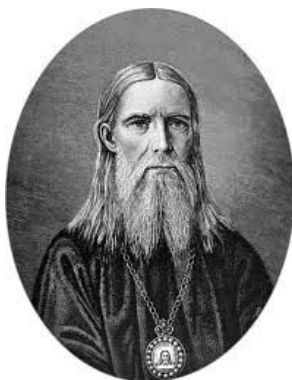
(z časopisu „Руководство для сельских пастырей“)

V.O možnosti nahradit denní služby modlitbou Ježíšovou a poklonami

Kněz hodlající sloužit Božskou liturgií je zpravidla povinen odsloužit plný denní kruh bohoslužeb nebo, v krajním případě, alespoň večerní a jitřní případně v dané dny všenoční bdění. Jestliže není možno odsloužit toto vše v chrámu, je povinen přečíst to doma, jakož i kánony Ježíši Nejsladšímu, Boží Matce a Andělu Ochránci s akathistem a pravidlo ke Svatému Přijímání. Pokud kněz nemá k tomu nezbytné knihy, tehdy může zaměnit tyto služby modlitbou Ježíšovou, jak je ukázáno v Rozšířeném žaltáři pod názvem „Pravidlo pro ty, kteří nevládnou čtením“. V něm je přímo uloženo za večerní 600 modliteb Ježíšových a za jitřní 1500. Ještě předtím je v Rozšířeném žaltáři uvedeno jiné pravidlo pod názvem „Jestliže někteří lidé neumějí číst“, v němž je uvedeno poněkud jiné množství Ježíšových modliteb, ale zároveň s tím jsou také zmíněny poklony, které je třeba při tom činit. Tak kupř. za večerní 100 modliteb Ježíšových a poklon 25; za jitřní modliteb 300 a poklon 50 atd.

(архиепископ Аверкий Тавшев: Вопросы и ответы. Православная Русь, Jordanville 1958)

VI.O poklonách a půstu

Nikde jsem se nesetkal s nařízením klášterů s každou modlitbou Ježíšovou poklonu a jakou – jestli malou nebo zemní, či zdali tuto modlitbu konat i bez poklon... S ohledem na to je třeba vzít v úvahu i to, co je o modlitbě a poklonách uvedeno v Rozšířeném žaltáři místo církevních služeb. Rozdělte si pravidlo na všechny tři způsoby: část se zemními, část s malými poklonami a část bez poklon. Jak je horlivost: není nutné se vždy přetěžovat v modlitbě. Jak konali staří dvanáct modliteb ve dne a dvanáct v noci, naleznete ve starých modlitebnících a žaltářích. Bohužel, nyní se to přestalo tisknout. Ale nezapomínejte, že dílo nespočívá v počtu vykonaných poklon a modliteb, nýbrž v zaměření mysli na Boha a v zahřátí srdce. Na prvním místě je třeba dát teplotu srdci a udržovat ji. To je nezrušitelný zákon. A pravidlo, jaké kdo chce, nechť sobě vybere. Církev jich předkládá mnoho.

Pokud jde o půst, konejte s plnou svobodou, zaměřující vše k hlavnímu cíli. Někdy je možné přitvrdit, někdy ulevit, s ohledem na potřebu. Půst není cíl, ale prostředek. Lepší je v tomto směru se nevázat neměnným pravidlem jako okovy; někdy tak, jindy onak, pouze bez výhod a sebelitosti, ale také bez fanatismu vedoucího k zemdlení.

(святитель Феофан Затворникъ: Письмо 738.)

VII.O chrámové a domácí modlitbě

Všichni víme, jak důležitá je modlitba pro duchovní život pravoslavného křesťana. Avšak jak se máme modlit? Pravoslavný křesťanský život zdá dvě podoby modlitby: osobní (soukromou), která je řikána doma a společnou chrámovou.

(Metropolitan Philaret of New York and Northern America: Prayer, Feasts and Fasts. New York 1974)

VIII.O modlitební přípravě ke svatému přijímání

Před svatým přijímáním je třeba se pomodlit:

večer večerní, povečeří s příslušnými kánony (po „Jest vpravdě důstojno...“, „Svatý Bože...“ až po „Otče náš...“, tropary „Smiluj se nad námi, Pane...“, někdy kondak svátku, modlitbu „Neposkvrněná, neporušená...“, propuštění, „Odpusť těm, kteří nás nenávidí...“ a 25 poklon s modlitbami) a modlitby pro ukládající se ku spánku (někteří);

ráno půlnoční, jitřní, první, třetí, šestou a devátou hodinku (pokud nebyla sloužena před večerní, což se děje pouze v praxi každodenní večerní služby) s postupem před svatým přijímáním, které se vkládá do šesté hodinky po modlitbě „Bože a Pane mocností...“.

¹ v jiných pramenech a častěji jižními

² obvykle Evangelium, naprestolní kříž a okraj prestolu („потройное целование“)

Chtějící přijímat jsou přítomni i čtení hodiněk v chrámu a čtení modliteb po svatém přijímání.

Jednotlivé bohoslužby lze nahradit určitým počtem Ježíšových modliteb a poklon:

za večerní 100 modliteb a 25 poklon,
za povečeří 50 modliteb a 12 poklon,
za akathist Bohorodici 200 modliteb a 29 poklon,
za kánon Bohorodici (paraklis) 70 modliteb a 12 poklon,
za kánon Andělu ochránci 50 modliteb a 7 poklon,
za kánon příslušného dne 30 modliteb a 5 poklon,
za půlnoční 100 modliteb a 25 poklon,
za jitřní 300 modliteb a 50 poklon,
za každou hodinku 50 modliteb a 7 poklon.

Poklony se myslí malé.

Kánony dle dne v týdnu (трехканоникъ):

pondělí (t.j. v neděli večer, tak i dále): kánon Ježíši, paraklis Bohorodici, kánon Archandělům a kdo chce i Andělu Ochránci.

úterý: kánon Pánu Ježíši, paraklis Bohorodici, kánon svatému Janu Předchůdci a Andělu Ochránci.

středa: kánon Ježíši, Bohorodici kánon Hodigitrii nebo jiný a Andělu Ochránci.

čtvrtek: kánon Pánu Ježíši, paraklis Bohorodici, kánon Andělu Ochránci, svatým apoštolům (a kdo chce i svatému Nikolaji).

pátek: kánon Životodárnému Kříži, paraklis Bohorodici, kánon Andělu Ochránci.

sobota: kánon Ježíši Nejsladšímu, akathist Bohorodici, Andělu Ochránci a všem svatým.

neděle: kánon Pánu Ježíši, paraklis Bohorodici, kánon Andělu Ochránci.

Někteří čtou bez ohledu na den akathist Bohorodici, kdo chce i paraklis. Za chvalitebné je považováno i čtení žalmů, Písma svatého a děl svatých Otců. Někteří čtou řád Dvanácti žalmů.

IX.O začátku kelejních modliteb dle Rozšířeného žaltáře

Začátek pravidla podle Velkého Žaltáře – „Bože, buď milostiv mně hříšnému!“, „Bože, očist' hříchy mé a smiluj se nade mnou!“, „Stvořivší mne Hospodine, smiluj se!“, „Bezpočtukrát zhřešil jsem, Hospodine, odpusť mi!“, „Vládkyně moje, Přesvatá Bohorodice, spasiž mne, hříšného!“, „Anděle Ochránce můj svatý, od všeho zla mne ochraň!“ a „Svatý apoštolé nebo mučedníku nebo ctihodný otče (*jméno*), pros Boha za mne!“ s malými poklonami; a pravidlo. Před kánony začátek obvyklý po „Pojďte, pokloňme se..“, 50. žalm, Symbol víry, na konci „Jest vpravdě důstojno...“ a propuštění.

X.O modlitebním pravidle předaném svatému Pachomijovi Velikému andělem, jak je popsáno v Rozšířeném žaltáři

Začátek obvyklý až po „Pojďte, pokloňme se..“, 50. žalm, Symbol víry a sto modliteb Ježíšových, poté na konci „Jest vpravdě důstojno...“ a propuštění. Takové pravidlo přikázal anděl svatému konat dvanáctkrát během dne a dvanáctkrát během noci.

XI.O přípravě prosfor

začíná modlitbou. Učín na sobě znamení kříže a řekni: „Modlitbami svatých Otců našich...Amen. Sláva Tobě, Bože náš, sláva Tobě.“ A pokračuj: „Ó, Bože, jehož Jednorozený Syn pravil: beze mne nemůžete nic učinit, můj Pane a můj Bože, ve víře nyní skláním kolena své duše, abych se poklonil před Tvojí otcovskou dobrotivostí a pozvedám ruce k Tobě: pomoz mně, hříšnému, vykonat toto dílo dle Tvé vůle. A sešli Svatého Ducha, aby mne vedl v přípravě těchto prosfor, aby směly být hodny užití k tomu, k čemu jsou určeny.“ A zehnaj předložené suroviny znamením kříže, řekni: „Ve jméno Otce i Syna i Svatého Ducha, amen. Hospodi, pomiluj (*tříkrát*).“ A: „Ach, Pane Ježíši Kriste, Synu Boží, modlitbami Tvé Nejčistší Matky, mocí ctěného a životodárného Kříže, na přímluvy požehnaného archanděla Michaela, svatého Proroka, Předchůdce a Křtitele Jana, svatých apoštolů Petra a Pavla, (*svatého, jehož jméno nosíš, nebo jehož jest chrám, v němž má být sloužena Božská liturgie*), mého svatého Anděla Ochránce a všech svatých smiluj se nade mnou a spasiž mne. Amen.“

hrnek teplé vody, 0,45 kg mouky, droždí, čtvrt čajové lžičky soli

Ve velké díži rozpustíme droždí a sůl ve vodě. Pozvolna přidáváme mouku, až získáme poddajné těsto. To položíme na pomoučený válník a dobře hněteme (asi 20 až 30 minut). Přidáváme nezbytnou mouku, dokud se

těsto nestane hladkým a pružným. Rozválíme do tloušťky asi 6 mm. Vyřežeme spodní části a klademe je na plech pokrytý pečicí folií a lehce pomoučněný ne méně než 1 cm od sebe. Poté zbytek těsta rozválíme na přípravu vrchních částí. Vytlačíme do nich pečeti a položíme je na další plech. Vše přikryjeme utěrkou a necháme v pokojové teplotě kynout přibližně 45 minut. Předehřejeme troubu asi na 160 až 165 stupňů. Namočíme prst do vody a lehce navlhčíme povrch spodních částí. Všechny propíchneme horkým kolíkem. Přilepíme svrchní části na spodní a obě opět propíchneme, několikrát na okrajích pečeti a jednou či dvakrát u středu. Pečeme 15 minut, pak plech otočíme a pečeme dalších 15 minut. Vyjmeme z trouby, sundáme prosfory z pečících plechů a pokryjeme několika vrstvami osušek, aby se při chladnutí nevytvořila krusta. Necháme zcela vychladnout a uložíme v chladu. Toto množství stačí na 10 až 11 prosfor.

(dle časopisu Orthodox America)

Prosfory by měly být připravovány ve zvláštním nádobí posvěceném např. dle obřadu na posvěcení jakékoli věci.

Pokud jde o víno, nejčastěji užívaným jak u nás, tak např. v předrevolučním Rusku či v ruské emigraci je kagor.

Postup jednotlivých bohoslužeb

1. Jednotlivé druhy večerní

A. malá večerní se koná pouze před bděním začínajícím večerní, avšak nikoli povečeřím.³

B. každodenní večerní (mimo Velikou Čtyřicátnici) se koná ve všech dnech, na něž nepřipadá svátek s polyjelejem či bděním. V ony svátky se slouží pouze tehdy, případnou-li tyto do Syropustního týdne (24. února-Nalezení hlavy Předchůdce, 30. ledna-Tří Světitelů, ve čtvrtek Syrného týdne).

C. všední večerní (v dny sv. Čtyřicátnice) se koná v neděli, pondělí, úterý a čtvrtek, tj. v ty dny, kdy se večerní nespojuje s liturgií Předem posvěcených Darů.

D. velká večerní odděleně od jitřní se slouží:

v předvečer těch dní, kdy se na jitřní zpívá polyjelej (od neděle Tomášovy do neděle Masopustní);

v den sv. Paschy, po celý Světlý týden a na neděli Tomášovu;

na svátky Páně Narození Kristova, Bohozjevení, Proměnění, Nanebevstoupení Páně, Padesátnici, Povýšení Kříže Páně;

v předvečer Narození Kristova a Bohozjevení;

na Velký pátek.

E. velká večerní ve spojení s jitřní, tj. jako **všenoční bdění**, slouží se dle předpisu Typikonu přibližně 70x za rok (68x), přičemž představenému dovoluje se určitá svoboda v navýšení tohoto počtu. Tak kupříkladu může představený nahradit pro úctu k místní ikoně polyjelejní službu bděním. Na chrámový svátek je vždy nutno sloužit bděním, kromě několika výjimečných případů stanovených Typikonem (hl.6.).

(прот. Валерий Лукьяновъ: Богослужебныя заметки. Джорданвилль 2001)

³ V současné praxi bývá sloužena pouze v monastýrech.

Po blahověstu se kněz oblečený v rjase a s pokrývkou hlavy ubírá do chrámu a před chrámovými dveřmi koná tři malé poklony s modlitbami „Stvořivší mne Hospodine...“, „Bože, buď milostiv...“ a „Bezpočtukrát zhřešil jsem...“. Po vstupu do chrámu (poté, co odevzdal svrchní šat chrámové přísluže) se takto klaní a modlí i v chrámové předsíni před chrámovou ikonou (kterou uctívá po druhé pokloně). Dále v chrámu obdobným způsobem a s příhodnými modlitbami uctívá ostatní ikony, koná tři poklony před královskými dveřmi s modlitbou „Bože, očisť mne hříšného...“, otáčí se a uklání se mírně pravému a levému chóru a lidu a vchází do oltáře jižními dveřmi⁴, přičemž uctívá ikonu na těchto dveřích. K uctění ikon snímá pokrývkou hlavy. Po vstupu do oltáře koná dvě zemní resp. malé poklony, pokud se zemní nedělají kvůli sváteční době (neděle, paschální doba, svatodušní týden, od Narození do Bohozjevení a svátky z Dvanáctera). Líbá evangelium, naprestolní kříž a prestol a koná třetí poklonu. Někde je přijato, že kněz před tímto trojím políbením poodhruje pokrývkou prestolu. Přísluha přijímá v odpovídajícím pořadí požeňání, přičemž líbá pravici kněze (tak kněz koná vždy při vstupu do chrámu). Pak se obléká do epitrichu a nárukávníků. Při oblékání vždy pravici žehná kříž na oděvu s modlitbou „Modlitbami svatých Otců našich...“, nebo dle jiné praxe „K Hospodinu modleme se! - Hospodi, pomiluj!“ popř. opět dle jiné „Blahosloven Bůh náš...“ a líbá našitý kříž. Poté přistupuje k prestolu, snímá z něho pokrývkou a zapaluje lampádku před darochranitelnicí. Přesvědčí se o připravenosti čtece. Koná dvě malé poklony, líbá prestol a koná třetí poklonu, vždy s modlitbou „Bože, očisť mne...“. Od Tomášovy neděle do Nanebevstoupení se po úvodním ohlasu říká třikrát paschální tropar a poté již Trojsvatá píseň. Od Nanebevstoupení do Padesátnice je po ohlasu ihned Trojsvatá píseň. Tak je změněn začátek obvyklý u všech (úvodních) služeb.

1.1. Všední večerní

Kněz po výzvě čtece „**Ve jménu Páně...**“ říká úvodní ohlas: „**Blahosloven Bůh náš...**“. Čtec ohlas „**Amen**“ a ihned „**Pojďte, pokloňme se...**“, pokud obvyklý začátek byl obsažen již v předcházející deváté hodině (tak vždy, když je slouženo více služeb po sobě, plný začátek je čten pouze na první z nich). Čtec dále /uprostřed chrámu nebo na soleji před ikonou Bohorodice, jak lze někde vidět/ čte **103. žalm**, beze spěchu a tak, aby všichni přítomní vnímali pozorně každé slovo žalmu, „tichým a mírným hlasem“, jak praví Typikon. Kněz čte před královskými dveřmi s nepokrytou hlavou tzv. **světelné modlitby** (v počtu sedmi), jednu z podstatných částí večerní bohoslužby, podle níž se večerní také někdy nazývá slovansky „свѣтилничное“. Po nich a po žalmu, který je třeba číst tak, aby kněz stihl přečíst své modlitby a aby nebyl nucen při jejich čtení spěchat, je **velká ektenie**. Po ní kněz odchází jižními dveřmi, žehná se, uctívá prestol a čte se **řadová kathisma**, a to nikdy více než jedna. Kathisma je část žaltáře složená z několika žalmů. Celý žaltář je rozdělen na dvacet kathisem, každá z nich na tři tzv. slávy neboli antifony. Toto rozdělení je v Žaltáři označeno slovem „Sláva...“. V praxi to znamená, že čtec říká „**Sláva...**“, pokračuje se zpěvem „**I nyní..., Alleluja... (třikrát), Hospodi, pomiluj (třikrát), Sláva...**“ a čtec dokončuje čtením „**I nyní...**“ a následuje další čtení žalmů. Celé čtení kathismy se zakončuje jako 103. žalm, čili „**Sláva...I nyní..., Alleluja, alleluja, alleluja, sláva Tobě, Bože (třikrát)**“. Trojí „Hospodi, pomiluj“ mezi antifonami je vlastně reliktem malých ektení, jak je to patrné např. z liturgie předem posvěcených Darů. (*Rozdělení kathisem pro večerní viz např. Nastolná kniha str. 699*) Kathisma se nečte vždy a nebo ne vždy celá. Nečte se v neděli večer (v pondělí) a vždy, když v předcházející večer bylo slouženo všenoční bdění. V případě svátku polyjelejního nebo s bděním v syropustním týdnu se zpívá 1. antifona 1. kathismy „**Blažený muž...**“. Pokud tomu tak je nebo pokud je čtena kathisma, následuje **malá ektenie**, načež se zpívá „**Hospodine, k Tobě volám...**“ se stichirami „**na 6**“. (Není-li kathisma ani její část, není ani malá ektenie.) Přitom platí, že ve všední dny se berou nejprve stichiry z Oktoichu a potom z Mineje, v sobotu je tomu naopak. Tak ve všední den stichiry minejní „odzadu“ vytlačují stichiry-mučeničny Oktoichu - není-li svatý, šest stichir Oktoichu, je-li jeden, pak tři Oktoichu a tři Mineje, jsou-li dva svatí, všech šest z Mineje, tři a tři. V sobotu je tomu naopak, stichiry Oktoichu pouze doplňují minejní stichiry, není-li jich dostatek. (*Vzhledem k tomu, že Mineje se stále více rozrůstaly, přestala být řada stichir Oktoichu postupně užívána a dnes jsou takové, které ač uvedeny v bohoslužebných knihách nikdy nejsou modleny.*) Při tomto zpěvu koná kněz okuřování celého chrámu.

*Poznámka k okuřování: s mimořádnou péčí a rozhledem opisuje otázku okuřování a jeho podrobností prot. V. Lukjanov ve své knize na s. 27-36. Zmiňuje a vysvětluje i takové drobnosti, jako např. proč někteří věřící při okuřování se nejenom klaní (při okuřování se nežehnáme), ale též tiše pronášejí slova „**blahodat' Svatého Ducha**“.* Autorův erudovaný rozbor opírající se o různé výklady příslušné části 22. hlavy Typikonu především předrevolučními ruskými liturgisty a autoritativními časopisy lze shrnout následovně: kněz by měl sám vkládat kadidlo do kadidelnice. Kněz vkládá kadidlo a žehná je vždy před každým okuřováním s obvyklou modlitbou „**Kadidlo Tobě přinášíme...**“, přičemž kadidelnici poněkud pozvedá, aby nežehnal řetízky či víčko kadidelnice, ale vlastní kadidlo. Uhlík se doporučuje poněkud přestřít starším popelem, neboť při položení

⁴ Так Булгаков, С.В.: Настольная книга для священно-церковно-служителей. Москва, 1993. Лукиянов, В.: Богослужбные заметки. Джорданвилль, 2001 - „северними дьверіми“ с odvoláním na Руководство для сельских пастырей.

kadidla přímo na uhlík se toto přepaluje a vůně ztrácí na libosti. Okuřuje - prestol z přední strany a poté i z ostatních proti směru hodinových ručiček, horní místo, žertveník (někteří nejprve žertveník, poté horní místo), ikonu na zadní straně ikonostasu nad královskými dveřmi, k čemuž se staví mezi prestolem a horním místem, ikony v jižní a severní straně oltáře, přísluhující, vychází severními dveřmi, okuřuje královské dveře, ikony Spasitele, chrámovou a ostatní ikony napravo, vrací se doprostřed, klaní se směrem k oltáři, ikony Bohorodice a další nalevo, svátkovou ikonu, opět se vrací a klaní, obrací se k západu, okuřuje pravý i levý kličos, lid, schází se soleje, okuřuje ikony a lid na jižní, západní a severní straně chrámu (včetně chrámové předsíně, přičemž věřící v případě potřeby poněkud ustupují, aby nebránili okouření ikon, kivotů a fresek), opět vstupuje na solej, okuřuje královské dveře, ikonu Krista, Bohorodice, chrámovou a svátkovou, vchází jižními dveřmi, okuřuje prestol z přední strany, odevzdá kadidlo a staví se na obvyklé místo. O. V. Lukjanov s odvoláním na „Пастырское богословие“ prot. E. Popova taktéž rozebírá dvojí praxi s kadidelnicí. Typikon totiž jednoznačně ukazuje na znamení kříže kadidelnicí („крестовидно“), kdežto převládající praxe podložená mnohými liturgickými příručkami a místními ustavy hovoří o trojím nachýlení kadidelnice. O. Popov předkládá jako nejvhodnější praxi znamení křížem vždy na začátku okouřování, tj. před prestolem popř. královskými dveřmi, v ostatních případech okouřovat obvyklým trojím nachýlením. Přitom kněz okuřuje tak, že při druhém ze tří nachýlení kadidelnice se klaní okouřovanému. Přitom se straní okázalosti a spěchu. Někteří doporučují nosit zpočátku při okouřování v podpaží Služebník. V žádném případě by nemělo docházet k okouřování s vyhaslou kadidelnicí. Obraz okouřování by měl být pokorný, okouřující by neměl po chrámu chodit nadutě a např. prestol či analog okouřovat přímo a s poklonou a nikoli „za chůze okolo“.

Poté „**Sláva...I nyní...**“ a **bohorodičen nebo stichira** z příslušného místa Oktoichu nebo Mineje. Tento bohorodičen resp. stichira se nepočítají k stichirá na „Hospodine, k Tobě volám...“! Pokud je v schématu služby nebo bohoslužebných knihách uvedena stichira na „Sláva...“, tzv. **slavnik**, popř. dvě stichiry, tato resp. první se zpívá po „**Sláva...**“, druhá po „**I nyní...**“ a vždy se řídí hlasem slavnika, přičemž se bere buď stichira-bohorodičen „osmi hlasů zpívaná, když je v Mineji Sláva svatému“ jak jsou uvedeny po řadě v Mineji na konci každého měsíce nebo je třeba ji vzít z příslušného hlasu Oktoichu, podle toho, co žádá Typikon. Na všední večerní nebývá vchod. Výjimky se týkají pouze syropustního týdne: a) na syrný čtvrtek, je-li tento svátkem Tří hierarchů, b) na syrnou sobotu, je-li tato předsvátkem Setkání a c) na syrné pondělí, úterý, čtvrtek a sobotu, jsou-li tyto svátkem Nalezení hlavy Jana Křtitele. (*Způsob konání vchodu viz velká večerní*). Čte nebo se zpívá „**Světlo tiché...**“. Poté **prokimen** dne s obvyklými předcházejícími ohlasy. **Paremije** bývá pouze na čtvrtek a sobotu syrné, v prvním případě proroka Joela, v druhém proroka Zachariáše, s následným druhým **prokimenem** Triodu „Ať doufá Izrael...“. Podobně jako v postních službách obecně, ani v těchto dvou případech neohlašuje čtec slovo „prokimen“, nýbrž pouze „hlas...“. (*Způsob čtení paremije viz velkopostní večerní ve všední dny*). V některé dny se nezpívá prokimen. Je to na úterý až pátek půstů k Narození, apoštolského a k Zesnutí, jsou-li tyto dnem bez svatého se znakem a taktéž na masopustní sobotu a Trojiční rodičskou sobotu. Tehdy čtec ohlašuje místo prokimeni „**Alleluja, hlas ...**“ a zpívá se trojnásobné alleluja, následuje první verš, opět trojnásobné alleluja, druhý verš a konečně trojnásobné alleluja. Čtení „**Dejž, Hospodine...**“ (Typikon dovoluje či dokonce lze říci upřednostňuje čtení této modlitby představeným), načež prosebná ektenie „**Doplňme večerní modlitbu naši...**“. Ohlas kněze „**Neboť blahý a lidumilný Bůh...**“, kněz v oltáři se obrací k lidu a žehná „**Pokoj všem!**“ - „**I duchu tvému!**“ - „**Skloňme hlavy své...**“, všichni sklánějí hlavy a kněz před prestolem čte tichou modlitbu zakončenou ohlasem „**Budiž moc Království Tvého...**“. Není-li diákon, koná toto vše od ektenie kněz na soleji a odchází až po tomto ohlasu. Následuje zpěv **stichir na stichovně** z příslušného místa Oktoichu (neděle) resp. Mineje (svátku) či Triodu. Stichiry se zpívají následovně: první polovinu stichu předzpívá čtec, sbor dozpívá stich a pokračuje zpěvem stichiry. První stichira nemá předzpěv. „**Sláva...I nyní...**“ a **bohorodičen nebo stichira** neděle, Triodu nebo svátku, vše dle pravidel jako po stichirách na „Hospodine, k Tobě volám...“. Poté se zpívá „**Nyní propouštíš...**“ (některými liturgisty je tato praxe zpochybňována a zpěv těchto veršů je praktikován jen o svátku Setkání; v naší praxi je zpěv této písně již zakořeněn), pokračuje se od **Trojsvaté písně** až ke zpěvu „**Otče náš...**“. Po zpěvu **troparů** (viz 52.hlava Typikonu resp. bohoslužebná schémata) vychází kněz (s příslušným políbením prestolu) severními před královské dveře. Zde sám říká krátkou **ektenii** jako v úvodu jitřní a po jejím závěrečném ohlasu: „**Velemoudrost!**“. Lid zpívá: „**Požehnej!**“, kněz zvolává: „**Požehnán jest jsoucí** (Ex 3.14!), **Kristus Bůh ...**“ a pokládá na sebe znamení kříže (tj. neobrací se a nežehná lid, někde je přijato, že se klaní ikoně Spasitele). Zpívá se „**Amen. Utvrď, Bože...**“. (*K zpěvu „Utvrď, Bože...“ váže se jedna kuriosita dotýkající se naší místní církve. V knihách vydaných před I. světovou válkou černovickou metropolii, do jejíž jurisdikce patřili tehdy i pravoslavní Češi, má tato modlitba následující podobu: „Utvrď, Bože, nejpresvětlejšího Panovníka našeho Franze Josefa I. a svatou pravoslavnou víru, pravoslavné křesťany na věky věkův.“*) Ohlas kněze: „**Přesvatá Bohorodice, spasiž nás!**“ (opět se místně dle zvyku klaní ikoně Boží Matky - tak i v příslušných jiných podobách večerní). Pěvci „**Tebe nad cherubíny ctěnější...**“ a následuje pro-

puštění velké odpovídající dni v týdnu a příslušným pravidlům.

Pozn.: Podle Časoslovu či Kanoniku lze také po „Utvrď, Bože...“ vložit modlitbu Velikého Basila „**Požehnaný jsi, Vládce všehomíra...**“.

1.2. Všední večerní o nedělích Velkého půstu (na pondělí)

Na této všední večerní se koná **vchod** (způsob konání vchodu viz velká večerní). **Prokimen** velký, pouze na Květnou neděli prokimen dne. Za čtení „**Dejž, Hospodine...**“ kněz zavírá královské dveře a vychází před ně. Rozdílňá je pak část po modlitbě Páně. Zde se zpívají tropary 4.hlasu „**Bohorodice Panno, raduj se...**“, „**Sláva...**“, „**Křtiteli Kristův...**“, „**I nyní...**“, „**Modlete se za nás, svatí apoštolé...**“ a bohorodičen „**Pod tvé milosrdenství se utíkáme...**“. Po každém z troparů činíme malou poklonu. „**Hospodi, pomiluj (čtyřicetkrát), Sláva...I nyní...**“. Zpíváme „**Tebe nad cherubíny...**“. Čtec: „**Ve jménu Páně požehnej, otče!**“ Kněz říká v oltáři „**Požehnan jest jsoucí, Kristus Bůh...**“. Následuje modlitba „**Nebeský Králi...**“ a modlitba svatého Efréma Syrského „**Pane a Vládce...**“, kterou čte kněz před královskými dveřmi, jednou, rozdělenou na tři části s třemi zemními poklonami po každé z nich. Následuje propuštění, jak je uvedeno ve všední večerní mimo Velký půst, tedy „**Sláva Tobě, Kriste...**“ atd.

Pokud na pondělí Velkého půstu připadne polyjelejný svátek, pak se nechte kathisma, nýbrž zpívá se „**Blažený muž...**“, jak již bylo uvedeno, po prokimeniu jsou **paremije, tropar** svátku s **bohorodičnem** dle hlasu troparu, a poté již **krátká ektenie, Efrémova modlitba** s třemi velkými poklonami a **propuštění**.

1.3. Všední večerní v pondělí, úterý a čtvrtěk Velkého půstu

Kathisma je vždy 18. (s výjimkou pátého týdne, kdy je jiné rozdělení kathisem)⁵. Není vchod. Naopak, přibývá čtení **paremijí** po prokimeniu Triodu. Paremije se čtou následovně - kněz ohlašuje „**Velemoudrost!**“, čtec knihu „*čtení z knihy Stvoření*“, kněz „**Pozor mějme!**“. Po přečtení kněz opět týž ohlas a následuje **druhý prokimen**. Po něm kněz znovu „**Velemoudrost!**“, čtec „*čtení z knihy Přísloví*“, „**Pozor mějme!**“, čtení a konec **paremijí** s „**Pokoj tobě!**“. Během **paremijí** smí kněz sedět na svém místě vedle horního místa. Na **paremije** se královské dveře zavírají, na **prokimeny** otevírají. Závěr této večerní je stejný jako v neděli, ale **modlitba svatého Efréma** se čte obvyklým nezkráceným způsobem. Tedy: nejprve celá se zemní poklonou po každé části, poté dvanáct malých poklon s tichou modlitbou „**Bože, očist' mne hříšného!**“ a poté opět celá modlitba s jednou zemní poklonou na konec. Následuje **Trojsvatá píseň** až po „**Otče náš...**“, „**Hospodi, pomiluj (dvanáctkrát)**“, modlitba „**Nejsvětější Trojice ...**“, „**Budiž jméno Hospodinovo... (tříkrát)**“, „**Sláva...I nyní...**“, **33.žalm**, „**Velemoudrost!**“, „**Jest vpravdě...**“, kněz: „**Přesvatá Bohorodice, spasiž nás**“, „**Tebe nad cherubíny...**“ a propuštění jak uvedeno výše.

1.4. Velká večerní

Začátek této večerní je stejný jako všední až po ohlas po velké ektenii. Po ní se nechte kathisma, ale zpívá se **první kathisma** nebo **vybrané verše z první kathismy** („**Blažený muž...**“), zakončené pěním „**Sláva...I nyní... Alleluja (tříkrát)...**“. Výběr veršů první antifony první kathismy se různí a je závislý na zvoleném nápěvu resp. použité notové knize. Následuje **malá ektenie**. Zpívají-li se tři antifony, pak po každé z nich je malá ektenie se svým ohlasem (po první „**Neboť Tvá jest vláda a Tvé jest království, moc i sláva...**“, po druhé „**Neboť blahý a lidumilný Bůh...**“, po třetí „**Neboť Tys Bůh náš a Tobě slávu...**“). „**Hospodine, k Tobě volám...**“ se stichirami „**na 8**“. Při tomto zpěvu koná kněz okouřování celého chrámu (viz všední večerní). Poté „**Sláva... I nyní...**“ a **bohorodičen nebo stichira**. Na „**I nyní...**“ kněz otevírá královské dveře. **Vchod** - kněz dělá obvyklé tři poklony s políbením prestolu, přijímá od přísluhy kadidelnici a kadidlo, vkládá a žehná s obvyklou modlitbou. Kněz tiše modlitbu vchodu. *Podle Typikonu se má modlitba vchodu říkat až před královskými dveřmi (za tím účelem je velmi naléhavé, aby kněz uměl modlitbu zpaměti)*. Světloňoš a kněz jdou kolem prestolu severními dveřmi na solej. Kněz nese kadidelnici obyčejným způsobem a ne nějak slavnostně pozvednutou apod. Stoupá si proti královským dveřím, světloňoš sestupuje na střed chrámu (někde je přijato, že jediný světloňoš zůstává na soleji u ikony Spasitele). Kněz žehná rukou k prestolu se slovy „**Požehnaný vchod svatých...**“, a krátce okuřuje. Nato okuřuje i ikony Spasitele a Bohorodice a za zpěvu závěrečné stichiry, což je zpravidla dogmatik či bohorodičen, pomalu okuřuje směrem k ikoně Boží Matky, která je nalevo od královských dveří. Po skončení zpěvu činí s kadidelnicí obraz kříže poněkud ji pozvednuv a zvolává „**Velemoudrost! Povznesme se!**“. Vchází do oltáře okuřujíc třikrát před sebou. Zpívá se „**Světlo tiché...**“. Kněz se žehná, klaní a líbá ikonu Spasitele na královských dveřích, obrací se k lidu, žehná světloňoše na středu chrámu (nikoli lid, jak se někdy mylně vykládá, když tedy není světloňoše, neobrací se a nežehná), který se poté vrací do oltáře. Kněz líbá prestol (s jednou poklonou), odchází na horní místo (z jihu), zde se

5 Viz např. Настольная книга, с. 699.

žehná a klaní hornímu místu, obrací se k lidu na západ, jižně od horního místa, a ohlašuje **prokimen**. (Doporučuje se, aby kněz nestával přímo před horním místem, ale vždy poněkud stranou). Poté zavře dveře a ektenii vroucí „**Rceme všichni...**“, která na výše popsaných večerních nebyla. Při příchodu a odchodu z horního místa je třeba dbát žehnáni a poklony. Čtení „**Dejž, Hospodine...**“, načež prosebná ektenie „**Doplňme večerní modlitbu naši...**“, po ohlasu „**Neboť blahý a lidumilný Bůh...**“ kněz žehná lid s „**Pokoj všem!**“ - „**I duchu tvému!**“ - „**Skloňme hlavy své ...**“, všichni sklánějí hlavy a kněz před prestolem čte tichou modlitbu zakončenou ohlasem „**Budiž moc Království Tvého...**“. **Stichiry na stichovně** a dále stejně jako ve všední večerní kromě malé ektenie - po **troparech** „**Velemoudrost!**“. Lid zpívá: „**Požehnej!**“, kněz zde nebo až před propuštěním otevírá královské dveře. Poté zvolává: „**Požehnán jest jsoucí, Kristus Bůh...**“. Zpívá se „**Amen. Utvrď, Bože...**“. Ohlas kněze: „**Přesvatá Bohorodice, spasiž nás!**“. Pěvci „**Tebe nad cherubíny ctěnější...**“ a následuje propuštění jak uvedeno ve všední večerní.

Viz poznámku po všední večerní.

1.5. Velká večerní s litií⁶

Tato praxe není všude obvyklá, vlastně nahrazuje všenoční bdění. Někde, zvláště v oblastech ovlivněných unií, dokonce došlo k takovým pojmovým posunům, že název „všenoční bdění“ je použit pro litií, popř. tato byla proti smyslu bohoslužeb sloužena ráno před jitřní (Bukovina, karpatské prostředí). Je sloužena v předvečer svátků Páně, bohorodičných a jiných velkých.

Stichir na „Hospodine, k Tobě volám...“ se bere jako v bdění „**na 10**“. Po ohlasu prosebné ektenie „**Budiž moc Království Tvého...**“ začíná stejně jako na všenočním bdění **litie** (viz *všenoční bdění*). Po pění „**Budiž jméno Hospodinovo... (třikrát)**“ se nečte 33.žalm jako na všenočním bdění, ale kněz před královskými dveřmi zvolává „**Velemoudrost!**“ a následuje obvyklý závěr velké večerní.

1.6. Večerní s akathistem

Do večerní lze vložit akathist, a to po troparech. Dříve, např. v předrevolučním Rusku, byla tato praxe poměrně hojná. Dnes se spíše upřednostňuje samostatné sloužení akathistů nebo jejich čtení na povečeří. Jedním z těchto důvodů může dle některých názorů být skutečnost, že některé akathisty (např. Ježíši Nejsladšímu) mají i své vlastní stichiry na „Hospodine, k Tobě volám...“, stichiry na stichovně a tropary. Snad na základě toho se doporučuje sloužit akathist v rámci večerní se všemi jeho doplňky nejlépe v dny pokud možno jen místně významné a zároveň celocírkevně všední (místně ctěné ikony, historická výročí) nebo jen s jedním svatým se třemi stichirami na „Hospodine, k Tobě volám...“. V každém jiném případě totiž musejí být ve službě opomenuty buď stichiry akathistu nebo stichiry minejní (a potažmo tak podstatná část služby daného svatého). Jsou-li stichiry brány pouze z Oktoichu, není jejich opomenutí tak zásadního rázu, neboť v daném roce budou součástí služeb ještě několikrát, kdežto část minejní služby by byla v tom roce zcela ztracena. Je-li jen jeden malý svatý, lze stichiry na „Hospodine...“ akathistu taktéž vložit místo oktoichových, ovšem v stichirách na stichovně jsme již nuceni k výběru resp. opomenutí jedněch. Jsou-li dva malí svatí, šesteričný nebo větší, je jednoznačně lepší sloužit akathist na povečeří nebo samostatně, neboť pak nelze vyhovět ani jedněm stichiráni ani troparům. Ty akathisty, které nemají vlastní stichiry a tropary, lze do večerních vkládat „když zvolí představený“, ovšem je třeba pamatovat na nečtení akathistů ve Strastném týdnu.

1.7. Litie

Není-li slouženo všenoční bdění nebo velká večerní s litií, a není-li pátek, neděle večer, předsvátek nebo posvátek, bývá po večerní sloužena litie za zesnulé, kterou lze najít ve Služebníku a která není totožná s litií na bdění.

Kněz vychází náležitě (po poklonách prestolu a po požehnání kadidla) za zpěvu **stichiry-samohlasnu** (tzv. idiomelon) svatého chrámu severními dveřmi před královské. Stichiru lze vzít buď jednu z litijních nebo z jitřní následující po 50.žalmu a je-li chrám zasvěcen svatému bez znaku, je možno vzít stichiru z „Hospodine, k Tobě volám...“. Kněz začíná okuřování - ikonostas obvyklým způsobem, svátkovou ikonu, chóry a lid, opět královské dveře a hlavní ikony spolu se svátkovou, jde do chrámové předsíně a odevzdává kadidlo ponomaroví. Dává úvodní ohlas „**Blahosloven Bůh...**“ začátek obvyklý až po Otče náš a ohlas kněze po něm. Následují **tropary** za zesnulé „**S duchy spravedlivých...**“ atd. (*pozor na znění tohoto troparu v stávajících českých knihách, kde dochází k významovému posunu tím, že blaženého žití je vyprošováno zesnulému jako osobě, kdežto správně je modlitba směřována k zachování duše - viz csl. znění*) a po závěrečném bohorodičnu **zaupokojná ektenie** s tichou modlitbou kněze „**Bože duchův a všelikého těla...**“ a konečným ohlasem. *K místním zvykům náleží pění troparu „Se svatými upokoj...“ mezi bohorodičnem a ektenii. Propuštění, čili*

⁶ Z řeckého „λιτανεία“, krátká modlitba za zesnulého

„Sláva Tobě, Kriste Bože...“ atd., znění vlastního propuštění viz Služebník. Neodporuje duchu služby, aby do propuštění kněz zařadil jméno svatého, jehož zesnulý nosil. Poté „celé bratrstvo“ třikrát říká: „**Věčná bu-
diž vaše památka, blažení otcové a bratři naši vždy vzpomínání**“ . A nakonec „pomalu a zlehka“ (v praxi to říká sloužící kněz): „**Bůh necht' dobrotivě naloží s nimi a upokojí je a nad námi se smiluje jako blahý a lidumil**“ . Litii koná kněz v epitrachilu a je-li tak vyznamenán, i s pokrývkou hlavy.

Je-li svatá Čtyřicátice, je postup stejný, pouze se v chrámové předsíni připravuje tetrapod (panychidní stolek) a na něm obvykle kolyva; kněz okuřuje třikrát dokola před posledním „**Bůh necht' dobrotivě...**“ . Na poslední prosbu ektenie „**K Hospodinu modleme se!**“ se odpovídá čtyřicetinasobným „**Hospodi, pomiluj!**“ .

1.7.1. Čin nad kutijí neboli kolyvou v památku zesnulých konaný taktéž po propuštění večerní a uváděný rovněž ve Služebnících se od předcházejícího téměř neliší. Pouze není východ s kadidelnicí a svícny, jinak postup až po ohlas zaupokojné ektenie stejný, pak „**Tebe nad cherubíny...**“ a propuštění. Někde je zvykem skrápět kolyvu svčcenou vodou s obvyklými slovy „**Požehává se a posvěcuje se... (třikrát)**“ .

Pokud se kolyva světi přímo na večerní a v čest svatého, pak po Otče náš **tropar** svatého s **bohorodičnem** dle hlasu troparu (mezi tím **Sláva...I nyní...**). Kněz vychází k připravené kutiji, okouří a zvolává „**K Hospo-
dinu modleme se!**“, věřící „**Hospodi, pomiluj!**“ a kněz modlitbu „**Hospodine, jenž jsi vše stvořil slovem svým...**“, přičemž za slov „...**požehnej...**“, žehná kolyvu rukou (někde po modlitbě skrápějí jak výše uvede-
no). Po skončení modlitby věřící „**Amen**“, kněz „**Velemoudrost!**“ a obvyklý konec večerní.

K místním zvykům se řadí **pění kondaku Bohorodici po večerní** (nebo v případě sloužení dalších služeb po nich) zpravidla před místně ctěnou ikonou Boží Matky duchovními i lidem („**Ó, nejopěvovanější Máti,* jež jsi porodila nad všechny svaté* Nejsvětější Slovo,* přijmi naši modlitbu, kterou ti nyní přinášíme,* a zbav nás všechny všelikého pokušení a odejmi budoucí muka* od těch, jež ti pějí: Alleluja.**“). Poté přítomní kladou zemní poklonu a odcházejí z chrámu. Tato praxe byla nejprve zavedena ve voroněžské eparchii Přeosvíceným vladykou Antonijem (Smirnickým) roku 1845, když cítil konec své pozemské pouti, jak vyplývá z jeho životopisu. Taktéž místně pomazává po skončení služby přítomné kněz na čele ve tvaru kříže **olejem z lampády před ikonou Bohorodice na ikonostasu**.

1.8. Poznámky k zvláštnostem vybraných večerních služeb

1.8.1. Čin odpuštění (smíření) po všední večerní v předvečer Čistého pondělí (začátku Velkého půstu) - „умилительная вечерня“

Kromě toho, že kněz po proklimenu zavírá královské dveře, snímá obvyklá roucha a obléká **černý epitrachil**, má večerní čistého pondělí ještě odlišné zakončení - místo vlastního propuštění říká kněz modlitbu z konce velkého povečeří „**Vládce mnohomilostivý...**“, při níž se přítomní klaní k zemi. Duchovní přistupuje k ikonám Spasitele, Bohorodice a k ctěnému Kříži, jež byly již dříve na analogích vyneseny na solej, koná před nimi zemní poklony a uctívá je. Pronáší příhodné **poučení** k Velkému půstu. Nato říká: **Požehnejte mi, otcové svatí a bratři, a odpusťte mně, hříšnému, čím jsem se prohřešil v tento den i po všechny dny života svého slovem, skutkem, pomyslením i všemi svými smysly**“ a koná zemní poklonu. Věřící mu odpovídají: „**Bůh ti odpusť, otče svatý. Odpusť i nám, hříšným, a požehnej!**“ a taktéž se klaní k zemi. Představený uzavírá dialog prosbou: „**Blahodatí svou necht' Bůh odpustí nám všem a smiluje se nad námi**“ . Poté duchovní uctívají náležitě ikony, líbají kříž uchopený představeným a líbají se vzájemně v ramena s prosbou o odpuštění. Také věřící uctívají ikony, jakož i kříž v ruce kněze, jehož se zemní poklonou prosí o odpuštění, postupně si stoupají v dvě řady proti sobě a taktéž se zemní poklonou prosí vzájemně o odpuštění. Je velmi prastarým zvykem pět při tomto obřadu paschální stichiry „**Ať povstane Bůh...**“ a „**Dnes nám byla zjevena Svatá Pascha**“ konče slovy „...**a takto zvolejme:**“, nebo „**Bránu pokání mi otevři...**“, „**Na řečách baby-lónských...**“ či „**Pomocník a zastánce...**“ .

Na Svaté hoře je na místě modlitby „Vládce mnohomilostivý...“ čtena modlitba ze zpovědi „**Pane Ježíši Kriste, Synu Boha živého...**“ . Na trapeze konané o půlnoci byzantského času je čteno slovo svatého Efréma Syrského o druhém příchodu Kristově. Následné povečeří je slouženo v trapeze. Po „velkém utěšení bratří“ následuje třídní úplný půst - τριήμερος.

1.8.2. Příprava svatého kříže před večerní neděle uctívání svatého Kříže

Kříž se pokládá na podnos pokrytý aerem a zdobí se basalkou či vonícími květy. Kněz před večerní ve felonu jde k žertveníku (královské dveře a závěsa jsou zavřeny) a dává úvodní ohlas „**Blahosloven Bůh...**“ a činí začátek obvyklý až po ohlas po Otče náš. Zpívá se „**Spasíš, Pane, lid svůj...**“ a na „**Sláva...I nyní...**“ kon-
dak. Během zpěvu kněz okuřuje kříž a poté odevzdává kadidlo. Po dozpívání se kněz uklání a bere podnos

na svou hlavu a jsa předcházen dvěma světloňosi odnáší jej na prestol, kde ho klade na místo Evangelia, jež bylo dříve postaveno na horní místo prestolu. Nato kněz okuřuje prestol třikrát ze čtyř stran, odhrnuje se závěsa, otevírají se dveře a začíná služba. Obdobně je kříž připravován i na svátek 1./14.srpna.

1.8.3. Velká večerní Svatého a Velkého pátku s vynášením plaštěnice

konaná tradičně v den a hodinu vykupitelské oběti Pána Ježíše Krista (ve 3-4 hodiny odpoledne) je asi vůbec nejdůležitější a pro věřící nejvýznamnější večerní bohoslužbou celého roku. Jak uvádí prot. S. V. Bulgakov, její původ v ucelnější podobě nutno hledat v praxi konstantinopolské církve pozdního středověku. Proto o ní nejsou podrobné zmínky týkající se vynášení plaštěnice v námi dnes užívaném Typikonu.

Před službou, kterou kněz koná v plném oblečení (černé barvy, někde je zvykem plná roucha oblékat až při stichirách na stichovně), může být blahověst v kolokol, ale někde je zvykem na Velký pátek nezvonit. Z prostředku chrámu se odnáší velké Ukřižování a staví se zde **hrob Páně**, což může být černým rouchem potažený nízký stůl nebo lavice. Samotná plaštěnice se pokládá na prestol a na ni Evangelium. Po vchodu s Evangeliem jsou celkem **tři prokimeny, tři paremije, čtení Apoštola i Evangelia** (před vroucí ektení). (Na paremije je třeba zavírat královské dveře, na prokimeny je otevírat). Před a po evangelním čtení „**Abychom byli hodni...**“ a „**Sláva utrpení Tvému...**“ resp. „**Sláva trpělivosti Tvoji...**“. Vlastní **vynášení plaštěnice** začíná na stichirách na stichovně (zpívaných se zvláštními připěvy) - na „**Sláva...**“ se otevírají královské dveře a věřícím se rozdávají a zažihají svíce (symbol vyprovázení pohřbivaného). Kněz okuřuje třikrát plaštěnici na prestole dokola a třikrát se klaní zobrazenému Pánu. Po modlitbě Páně při pomalém zpěvu troparu „**Ctihodný Josef...**“ koná se výnos plaštěnice severními dveřmi k hrobu. V našich východních eparchiích a na Příkarpátí (ale např. i v Moskvě a na jiných místech Rusi) se lze setkat s obyčejem vynášet plaštěnici královskými dveřmi, což je požeňáno i v našich eparchiích, zvláště je-li malý oltář. Taktéž je hlavně karpato-ruským zvykem nevynášet plaštěnici toliko k hrobu, ale obejít s ní celý chrám (jednou, vpředu je nesen kříž jako na pohřbu; to může mít původ v nesloužení velkosobotní jitřní na farnostech, neboť původně se takové obcházení konalo právě při této bohoslužbě, viz jitřní Velké soboty). Předchází dva světloňosi. Je-li kněz sám s jedním přísluhujícím, nesou plaštěnici jeden vpředu a druhý vzadu ve vodorovné poloze, podobně je tomu při dvou přísluhujících (kněz přenáší kadidelnici navléknutou na jednom z prstů pravé ruky). Je-li kněz zcela sám, pokládá si plaštěnici na záda, držíc ji za přední konce (u Spasitelovy hlavy) nad svou hlavou (poněkud shrben).⁷ Plaštěnice se pokládá na hrob tak, aby obličej Spasitele hleděl k jihu. Svrchu je představeným položeno Evangelium. Po „**Sláva...I nyní...**“ **kondak**, při němž opět okuřují plaštěnici třikrát ze čtyř stran. Následuje **kázání před plaštěnicí**. „**Velemoudrost!**“ a obvyklý závěr se zvláštním propuštěním. Duchovní a věřící konají zemní poklony a líbají plaštěnici (v jizvách na nohou a rukou). Zpívá se stichira „**Pojďte, zvelebme Josefa pamětihodného...**“. Královské dveře se zavírají, zatahuje se závěsa. Někde je přijato uctívání plaštěnice ihned po kázání a kněz slouží závěr večerní v oltáři a propuštění dává ze soleje.

V případě, že Velký pátek je zároveň svátkem Zvěstování, vynášení plaštěnice ani celá večerní v této podobě se **neslouží** (večerní je spojena s liturgií) a proto se v takovém případě plaštěnice vynáší až na malém povečeří.

Na Svaté hoře se odívají kněží do rouch zlaté či červené barvy, felon oblékají až na vchod. Stůl pro plaštěnici je pokryt bílou látkou. Stichiry na stichovně pějí kněží. Při výnosu plaštěnice (severními dveřmi) se třikrát obchází prestol a poté i třikrát stůl uprostřed chrámu.

1.8.4. Večerní prvního dne Paschy („Второе Воскресение“) slouží kněz v plném rouchu. Po úvodním ohlasu **paschální tropar** zpívaný třikrát knězem a poté třikrát věřícími a poté **stichy „At' povstane Bůh...“** a další stejně jako na začátku paschální jitřní. Kněz přitom okuřuje celý chrám s křížem a trojsvícem v levé ruce (bez paschálního zdravení)⁸. Toto je začátek večerní, liturgie i jitřní během celého Světlého týdne. Vchod je s Evangeliem, před nímž „**Abychom hodni byli poslechnouti...**“. Evangelium čte představený v královských dveřích k lidu. „**Dejž, Hospodine...**“ bývá v tento den zpíváno (místně se lze setkat s pěním i na svátek Padesátnice). Stichiry na stichovně: nejprve „**Vzkříšení Tvoje, Kriste Spasiteli...**“, poté „**At' povstane Bůh...**“ s „**Dnes se nám zjevila Svatá Pascha...**“ atd. až po paschální tropar. Nato „**Vstal z mrtvých Kristus... (třikrát)**“, „**Velemoudrost!**“ a závěr večerní. Propuštění s křížem. Stejný pořádek má služba opuštění Paschy v předvečer Nanebevstoupení.

1.8.5. na Padesátnici po liturgii, tedy na večerní dne Svatého Ducha je **velká večerní se skláněním kolen**. Na této večerní se po úvodním ohlasu zpívá „Králi Nebeský...“. Na **velké ektenii** se vkládají na příslušném mí-

⁷ Pokud kněz vynáší plaštěnici s přísluhou, vycházejí samozřejmě nikoli královskými dveřmi.

⁸ Na Svaté hoře je po úvodním ohlasu zpíváno „Vstal z mrtvých Kristus...“ pomalým nápěvem třináctkrát a poté velká ektenie. Při okuřování na „Hospodine, k Tobě volám...“ (bez veršů) je paschální zdravení.

stě po prosbě za jsoucí na cestách zvláštní prosby o seslání Ducha Svatého a jeho darů na přítomné. Po prokimeniu zvolává kněz: „**Opět a opět sklonivše svá kolena k Hospodinu modleme se!**“ - „**Hospodi, pomiluj (tříkrát)**“ a všichni sklánějí kolena a kněz v královských dveřích směrem k lidu čte **první modlitbu**. Poté **malá ektenie** s ohlasem „**Neboť Tobě náleží smilovati se nad námi a spasiti nás, Hospodine Bože náš...**“. Po vroucí ektenii tentýž ohlas a **druhá modlitba** s malou ektení a ohlasem „**Zalíbením a dobrotivostí Jednorozeného Syna Tvého, s nímž blahosloven jsi, spolu s Přesvatým...**“. Po „Dejž, Hospodine...“ stejně s **třetí modlitbou**, malou ektení a ohlasem: „**Neboť Ty jsi upokojení duší i těl našich a Tobě...**“. Na konci zvláštní propuštění.

1.9. Večerní ve spojení s liturgií svatého Basila Velikého nebo svatého Jana Zlatoústého

se slouží v předvečer Narození a Bohozjevení, případnou-li tyto na všední den, na Velký čtvrtek a Velkou sobotu a s liturgií svatého Jana Zlatoústého v případě svátku Zvěstování případně i na všední den Velkého půstu.

Proskomidii může kněz vykonat víceméně kdykoli před službou. Nejčastěji se uvádí, že se má konat během stichir na „Hospodine, k Tobě volám...“ popř. může pokračovat při čtení paremíjí, ale Typikon připouští vykonání proskomidie i „до начала“. Jsou známy případy kněží, jejichž proskomidie trvala celé hodiny, což by zdaleka nebylo možné ani při pomalém pění všech stichir a čtení všech paremíjí. Obzvláště tedy v případě množství „zapisek“ či rozsáhlosti dyptichů (pomjanniků) není v žádném případě hříchem vykonat proskomidii před službou. Ať tak či onak, mělo by být dodrženo pravidlo o dokončení proskomidie do velkého vchodu a to způsobem, kdy odcházení kněze od prestolu k žertveníku během služby nepůsobí pohoršlivě a rušivě (jak tomu ale při sloužení jednoho kněze vzhledem k odhrnuté závěse prakticky vždy je).

Úvodní ohlas dává kněz nikoli před královskými dveřmi, nýbrž před prestolem (kde i setrvává a čte světelné modlitby popř. říká velkou ektenii) a je to ohlas liturgie „**Blahosloveno budiž království...**“, při němž kněz koná Evangelie obvyklý kříž nad antiminsem. Následuje obvyklý průběh večerní s čtením světelných modliteb, 103. žalmem, ovšem **bez kathismy a malé ektenie**, s „Hospodine, k Tobě volám...“ a příslušnými stichirami, vchodem s Evangelie (modlitba vchodu z večerní!), „Světlo tiché...“, prokimen a paremíje (na Velký čtvrtek tři, na Zvěstování čtyři, k Narození osm, k Bohozjevení třináct a na Velkou sobotu patnáct).

Tím v podstatě končí večerní část. Vlastní liturgie se napojí po paremíjích **malou ektení** zakončenou ohlasem, který je v liturgii po troparech resp. tiché modlitbě kněze k Trojsvaté písni. Odtud se zpěvem **Trojsvatého** nebo „**Kteřížkoli v Krista...**“ pokračuje v liturgii.

1.10. Tzv. ktitorská večerní

sloužená na Svaté hoře v den hlavního monastýrského svátku se kromě řady místních zvláštností v osvětlení a okuřování liší hlavně tím, že první tři stichiry na „Hospodine, k Tobě volám...“ a „slavnik“ jsou brány ze služby předcházejícího dne. Kathisma se vynechává. Následuje ktitorská panychida.

***Pozn.:** ve svatohorské praxi sloužení večerní jsou podstatné části bohoslužby zachovány v podobě „modliteb představeného“ (συναρχαϊκῶν προσευχῶν, γεροντικαί) – jsou to úvodní žalm, „Dejž, Hospodine...“, „Nyní propouštíš...“ a „Utvrd', Bože...“. V pátek večer se před večerní slouží v kostnicích panychida se svěcením kolyvy (μνημόσυνον), rozdávané po večerní bratrstvu ubírajícímu se do trapezy na večeri.*

2. Povečeří

je a) malé, b) velké a c) velké ve spojení s jitřní jako bdění. To se slouží v předvečer Zvěstování, případně-li toto na všední den Velkého půstu, a také v předvečer Narození a Bohozjevení. Velké povečeří bez jitřní se slouží v úterý a čtvrtek syrného týdne, pokud na tyto dny nepřipadne svátek Setkání Páně se Simeonem, ve všední dny Velkého půstu kromě středy a pátku pátého týdne a v pondělí a úterý Strastného týdne. Malé povečeří se slouží po všechny ostatní dny v roce, pouze ve středu a v pátek pátého týdne se koná dle Typikonu v keliích a ve Světlém týdnu je nahrazováno paschálními hodinkami.

2.1. Malé povečeří

Kněz se obléká do epitrachilu a nárukávníků. Přistupuje k prestolu, snímá z něho pokrývku a zapaluje lampádu před darochranitelnicí. Přesvědčí se o připravenosti čtece. Koná dvě malé poklony, líbá prestol a potřetí se klaní, vždy s modlitbou „**Bože, očist' mne...**“. *Pozn.:* na menších bohoslužbách (povečeří, půlnoční, hodinách) zapalují se lampády na ikonostasu před obrazy Spasitele a Bohorodice (dveře jsou zavřené, závěsa zatažená). Do lampád by měl být užíván olivový olej, svíčky by měly být z čistého vosku. Čtec: „**Ve jménu Páně požehnej, otče!**“. „**Blahosloven Bůh náš...**“. Čtec „**Amen**“ a začátek obvyklý. V paschálním období změny v začátku jako obvykle. Je-li povečeří slouženo ihned po večerní, začátek obvyklý se nečte, ale po úvod-

ním ohlasu „**Pojďte, pokloňme se...**“. Čtec pokračuje **žalmy 50., 69. a 142.** Následuje slavosloví „**Sláva na výsostech Bohu...**“ s třemi malými poklonami (na „Sláva na výsostech...“, „Hospodine, Tys byl útočištěm naším...“ a na „Dejž, Hospodine...“). *Toto slavosloví se liší od slavosloví na jitřní.* Taktéž je třeba připomenout, že plně v souladu s Typikonem se poklony v průběhu půstu k Narození a na Sbor archanděla Gabriela (26.března) začínají klást až na toto slavosloví. Poté **Symbol víry**.

*Na tomto místě jsou do povečeří vkládány kánony – může se tak dít buď dle Typikonu, nebo dle přípravy ke svatému přijímání či dle ustavu daného monastýru apod. V prvním případě se po většinu roku vkládá **prosebný kánon Přesvaté Bohorodici dle hlasu Oktoichu**. Všeobecně ovšem Církev ponechává ve výběru a počtu kánonů čtených na povečeří určitou svobodu představenému. Lze se též setkat s praxí povečeří zcela bez kánonu či akathistu, a to nejčastěji v neděli večer po bdění v předešlou noc. Ve farní praxi je vhodné uvádět, které kánony budou čteny, např. „malé povečeří s kánonem svatým apoštolům“ apod. Taktéž se do malého povečeří vkládají kánony těch svatých, jejichž památka je nejčastěji následujícího nebo v jeden z následujících dní a jejichž „služba“ se z nějakého důvodu v samotné tyto dny nekoná. Vysvětlení struktury kánonu viz Všeňoční bdění.*

Po kánonu či kánonech se pěje „**Jest vpravdě důstojno...**“, a to vždy. Jedinou výjimkou je pondělí Svatého Ducha, kdy je zpíván **irmos deváté písně** svátečního kánonu Svatému Duchu a středa až pátek Strastného týdne, kdy je tomu obdobně (viz Postní Triod). Od **Trojsvatého** po **Otče náš** a dále **tropary**. Pořádek troparů (a kondaků) je uveden zpravidla přímo v bohoslužebných knihách na každý den v týdnu i s patřičnými výjimkami a s ohledem na zasvěcení chrámu – viz Časoslov, Kanonik, Postup ke svatému Přijímání. Ve středu a v pátek se vynechává tropar chrámu Páně či Bohorodice, neboť je tropar Kříží, ve čtvrtek tropar chrámu Předchůdce či mocnostem předchází troparu apoštolům, v sobotu není tropar svatému, protože je tropar všem svatým. Připadá-li svatý do předsvatku či posvatku, zpívá se kondak svatému a na „Sláva...I nyní...“ ještě kondak svátku. Je-li svátek či posvátek svatého se slavoslovím a výše mimo neděli, pak kondak svátku. Na povečeřích Strastného týdne počínaje středou je na tomto místě pěn pouze **kondak Triodu**.

„**Hospodi, pomiluj (čtyřicetkrát)**“, modlitba svatého Velikého Basila „**V každé době...**“, „**Hospodi, pomiluj (tříkrát)**“, „**Sláva...I nyní...**“, „**Tebe nad cherubíny...**“ a „**Ve jménu Páně požehnej, otče!**“ – Kněz: „**Modlitbami svatých Otců našich...**“, na což vychází před královské dveře. Obrácen k ikoně Přesvaté Bohorodice čte modlitbu Pavla, monacha evergetidského „**Neposkvrněná, neporušená...**“, obrací se k ikoně Spasitele s modlitbou Antiocha, monacha Pandekta „**A dejž nám, Vládce, ku spánku se ukládajícím.**“, opět k ikoně Matky Boží s modlitbou „**Přeslavná vždy Panno...**“ a tváří k východu s modlitbou svatého Joannikije „**Naděje má je Otec...**“. „**Sláva Tobě, Kriste Bože...**“ a malé propuštění.

V monastýrech je malé povečeří obvykle slouženo po večerní trapeze a spojuje se s večerními modlitbami (po poslední modlitbě nikoli propuštění, nýbrž kajicné tropary atd.). Přesně dle Typikonu se koná v chrámové předsíni (pritoru, narthexu).

2.2. Velké povečeří

Po dvanácti pomalých úderech v kolokol začátek jako u malého povečeří. Po „**Pojďte, pokloňme se...**“ následují **žalmy 4., 6. a 12.** s obvyklým zakončením jako po každé slávě (viz večerní). V první čtyři dny Velkého půstu se ihned po „**Pojďte, pokloňme se...**“ čte **69.žalm** (který se v takovém případě nečte podruhé na svém obvyklém místě – viz níže) a příslušná část **velkopostního kajicného kánonu svatého Andreje Krétského**. *Toto čtení postního kánonu se také nazývá „malým stáním“ (oproti čtení tohoto kánonu v pátý týden Velkého půstu). V tomto případě: /otevírají se královské dveře a⁹ kněz za zpěvu prvního irmosu vychází na střed chrámu, kde čte se svíce v ruce u předem připraveného analoje tropary, věřící zpívají irmosy a přípěvy. Před analogem se staví svíce. Na každý tropar se kladou tři zemní poklony (zpěváci a věřící), kněz koná poklony na přípěvy. Po bohorodičnu šesté písně říká kněz trojí „Hospodi, pomiluj“ a „Sláva...I nyní...“, zpěváci pějí kondak 6.hlasu. Po posledním troparu deváté písně se znovu zpívá její irmos (katavasia) a všichni kladou zemní poklonu. Poté se kněz vrací /do oltáře, královské dveře se zavírají/. Obvyklý kánon v třetí části povečeří v tyto dny není. Velká povečeří prvních čtyř dnů Velkého půstu se nazývají také řecky „methymona“.* Po prvních třech žalmech a „Alleluja...“ další tři **žalmy – 24., 30. a 90.** Opět obvyklé zakončení žalmové antifony.

Na tomto místě je do čtení žalmů vloženo pění „**S námi Bůh...**“ s příslušnými verši a s okuřováním celého chrámu. Je-li to možné, zpívá se dvěma chóry, střídavě, „pomalu, sladce, velikým hlasem“. Rozdělení jednotlivých veršů oběma klirosům viz Časoslov. Následují tři **tropary s bohorodičnem** (opět střídavě, první a

9 V případě, že kněz začíná povečeří v oltáři (viz výše), Typikonu bližší je začátek na soleji a konání služby v chrámové lodi (Typikon ukládá konat službu v chrámové předsíni).

třetí tropar první chór, druhý tropar druhý, bohorodičen oba) a **Symbol víry** („tichým hlasem“). Jak tropary, tak Symbol by měly být také zpívány. Poté pění modliteb „**Přesvatá Vládkyně...**“ třikrát, „**Všechny nebeské mocnosti...**“ dvakrát, „**Svatý Jene proroku...**“ dvakrát a další, všechny taktéž dvakrát, jak je uvedeno v Časoslovu. Zpívá se opět dvěma chóry střídavě, přičemž ten, který právě nezpívá koná zemní poklonu (ve Velkém půstu; v případě svátků Na-rození a Bohozjevení se konají malé poklony). Když ji koná pravý kliros, klanějí se věřící na pravé straně, když levý, na levé straně, a to vždy až po modlitbě, nikoli současně s ní. Protože ve farní praxi často dva klirosy nejsou, bere na sebe úlohu levého kněz před královskými dveřmi. Na závěr „**Bože, očistiž nás hříšné...(třikrát)**“ (ve výše naznačené farní praxi zpívají tyto verše kněz s klirosem dohromady a poklony dělají tři po každé modlitbě). Od **Trojsvatého** (bez poklon) po **Otče náš**. Následují **tropary** (s **bohorodičnem**). Na pondělí a středu jsou jedny 2.hlasu, na úterý a čtvrtek jiné 8. hlasu s veršem (viz Časoslov). Pokud jde o pátky, zvláštní tropary má pátek prvního týdne Velkého půstu, další pátky druhého až čtvrtého týdne, pátý týden je malé povečeří a šestý týden, na Lazarovu sobotu, je tropar svátku. Jestliže připadne polyjelejní svátek na úterý až sobotu Velkého půstu, pak tropar svátku a na „Sláva...I nyní...“ bohorodičen dle hlasu troparu. Případne-li předsvátek Zvěstování na třetí nebo čtvrtou sobotu Velkého půstu, pak tropar předsvátku. Na svátky Narození, Bohozjevení a Zvěstování tropar svátku. „**Hospodi, pomiluj (čtyřicetkrát)**“, „**Sláva...I nyní...**“, „**Tebe nad cherubíny...**“ a „**Ve jménu Páně...**“ – kněz „**Modlitbami svatých Otců ...**“ a modlitbu Velikého Basila „**Hospodine, Hospodine...**“.

„**Pojďte, pokloňme se...**“ a **žalmy 50. a 101.** Modlitba krále judského Manasse „**Hospodine, Vševládce...**“ (koná se obvykle v kleče a čte ji kněz). Od **Trojsvatého** po **Otče náš**. Kajicné tropary 6.hlasu „**Smiluj se nad námi, Pane...**“, „**Sláva ...**“, „**Pane, smiluj se nad námi...**“, „**I nyní...**“ a „**Bránu milosrdenství...**“. „**Hospodi, pomiluj (čtyřicetkrát)**“, „**Sláva...I nyní...**“, „**Tebe nad cherubíny...**“ a „**Ve jménu Páně...**“ – kněz „**Modlitbami svatých Otců...**“ a modlitbu „**Vládce, Bože Otče...**“.

„**Pojďte, pokloňme se...**“, **žalm 69.** (kromě prvních čtyř dnů Velkého půstu – viz výše) a **142.** **Slavosloví** jako na malém povečeří a po něm nikoli Symbol víry, nýbrž ihned **kánon** (kromě prvních čtyř dní Velkého půstu; v *Půstu je mnohem naléhavější řídit se při vkládání kánonů na prvním místě Typikonem resp. tím, co požaduje Triod*). V pátek prvního týdne se vkládá zaupokojný kánon vládnoucího hlasu a taktéž kánon svatého připadnuvšího na následující sobotu či neděli, když se jeho služba o těchto dnech nekoná. Obdobně je tomu o všech pátcích (podrobněji viz Typikon ohledně polyjelejního svátku v sobotu či neděli). V úterý a čtvrtek třetího týdne se k bohorodičnému kánonu přidává kánon svatého následujícího dne z Mineje. Od pondělí druhého týdne se zpívají po bohorodičných kánonech kánony těch svatých, jejichž památka připadá mezi Lazarovu sobotu a neděli Antipaschy a tehdy nebude sloužena. V těchto případech je po třetí písní kondak a sedálen Mineje, po šesté sedálen Bohorodici, stichiry Mineje pak po kánonech. Od večera Květné neděle do Velkého čtvrtku z Triodu trojpísně svatého Andreje Krétského, v pátek (na malém povečeří) kánon Symeona Logotheta „k Ukřižování Páně a na pláč Bohorodice“.

Na těchto povečeřích se pěji irmosy dvakrát a potřetí na katavasii (na konci písně), přičemž v pondělí, kdy jsou na daném místě dva irmosy, pěji se oba dvakrát a na katavasii druhý jednou. „**Jest vpravdě důstojno...**“¹⁰ (kromě pátku šestého týdne a Strastného týdne, kdy je zpíván **irmos deváté** písně, „oběma chóry“) a od **Trojsvatého** po **Otče náš**. Následuje pění „**Hospodine mocností, budiž s námi...**“ s příslušnými verši **150.žalmu**, „velehlasně a pomalu“, střídavě dvěma chóry (rozdělení veršů viz Časoslov). Případne-li na úterý až sobotu Svaté Čtyřicátnice polyjelejní svátek, zpívá se zde pouze **kondak svátku**. Když na sobotu třetího nebo čtvrtého týdne připadne předsvátek Zvěstování, zpívá se kondak předsvátku. Dalšími výjimkami jsou pátky všech týdnů a pondělí a úterý Strastného týdne (v posledních dvou případech se „Hospodine mocností...“ zpívá, ale předtím je ještě kondak Triodu). Poté dle knihy ještě dva **tropary** a **modlitby k Přesvaté Bohorodici**. „**Hospodi, pomiluj (čtyřicetkrát)**“, „**V každé době...**“, „**Hospodi, pomiluj (třikrát)**“, „**Sláva...I nyní...**“, „**Tebe nad cherubíny...**“ a „**Ve jménu Páně...**“ – kněz „**Bože, slituj se nad námi...**“ a **Efrémovu modlitbu** celou s šestnácti poklony. Případne-li polyjelejní svátek na úterý až pátek druhého až čtvrtého týdne, koná se modlitba pouze s třemi poklony. O pátcích pak bez modlitby, od požehnání kněze konec jako na malém povečeří. Od **Trojsvatého** po **Otče náš**. (Pokud je Efrémova modlitba jen se třemi poklony, „Trojsvaté neříkáme“). „**Hospodi, pomiluj (dvanáctkrát)**“. Od modlitby „**Neposkvrněná, neporušená...**“ závěr stejný jako na malém povečeří, pouze místo vlastního propuštění říká kněz čelem k lidu modlitbu „**Vládce mnohomilostivý...**“, při níž všichni konají zemní poklonu. Závěrečná modlitba se neříká ve výše uvedené dny s třemi poklony na modlitbě svatého Efréma a taktéž na syrnu středu a pátek (místo modlitby propuštění malé).

O pátcích se na velkém povečeří nekonají poklony. V monastýrech je zvykem sloužit páteční povečeří prv-

10 Na „malých stáních“ po slavosloví ihned Trisagion.

ního až čtvrtého týdne v hřbitovních chrámech či kostnicích („usypalnice, koimitiria“).

Kněz je buď před prestolem a vychází na propuštění, nebo vychází na úvodní ohlas a jednotlivá požehnání s modlitbou a vrací se vždy po trojím „**Pojďte, pokloňme se...**“.

Velkopostní kajicný kánon svatého Andreje Krétského je vydáván samostatnými tisky.

2.3. Velké povečeří s jitřní (jako všenoční bdění)

Začátek tohoto bdění včetně okuřování celého chrámu je totožný se začátkem obvyklého všenočního bdění - po pomalém blahověstu připravuje kněz kadidlo s obvyklou modlitbou a okuřuje prestol ze všech stran, horní místo, žertveník a ikony v oltáři, přísluha či diákon otevírají královské dveře (někde je přijato otevírat královské dveře před začátkem okuřování), všechny lampády a svíce v chrámu se rozsvěčují. Kněz (ve felonu) před prestolem dává úvodní ohlas velkého povečeří, které pokračuje obvyklým způsobem. Pouze místo kajicných troparů se zpívá kondak svátku. Velké povečeří jako takové pak končí **slavoslovím**. Po něm nenásleduje Symbol víry jako v malém ani kánon (či „Jest vpravdě důstojno...“) jako ve velkém povečeří, nýbrž **litie** jako na obvyklém bdění (tedy vyjitím do chrámové předsíně za zpěvu litijních stichir – viz Všenoční bdění).

Pokud jde o otevírání a zavírání dveří, tyto se zavírají před čtvrtým žalmem, otevírají se opět na „**S námi Bůh...**“, opět před **troparem** po „prvním“ Trojsvatém. Na „**Ve jménu Páně...**“ kněz na soleji žehná čelem k lidu, obrací ke královským dveřím a čte modlitbu „**Hospodine, Hospodine...**“, „**Pojďte, pokloňme se...**“, kněz se vrací před prestol a zavírá dveře. Stejně se otevírají dveře před **kondakem** a zavírají před **69. resp. 142. žalmem**.

Služba velkého povečeří (jeho první části) je uvedena v III. části Velkého sborníku u svátku Narození na str. 369 a dále.

2.4. Čtení Skutků apoštolských na Velkou sobotu

Na Velkou sobotu se na obvyklém místě povečeří v denním kruhu služeb čtou **Skutky apoštolské**. Po skončení liturgie svatého Basila Velikého (což by nemělo být později než v osm hodin večer, ale spíše dříve, neboť čtení Skutků zabere i tři hodiny a je třeba vzít v úvahu sloužení půlnoční) se má požit jen trochu chleba, nemnoho oliv či fiků (Typikon stanovuje dokonce jejich počet – na šest), pohárek vína a kde není víno, tedy kvasu, a to buď v trapeze, což Typikon naznačuje, nebo přímo v chrámu, jak je velmi časté. Připravuje se analoj, před něj se klade svícen, (může se jednou udeřit ve zvon), čtec koná poklonu představenému a říká: „**Ve jménu Páně požehnej, otče!**“, kněz ohlas „**Blahosloven Bůh náš...**“ a začíná sám čtení, v němž se pak střídají všichni, kteří chtějí a mohou. Kniha se má přečíst celá. Typikon ukládá pročíst knihu do desáté hodiny večerní, kdy by měla začít velkosobotní půlnoční. Na konci čtení kněz „**Modlitbami svatých Otců...**“ a zvoní se k půlnoční.

3. Půlnoční

je všední, sobotní a nedělní. Svůj zvláštní postup má velkosobotní půlnoční. Půlnoční není sloužena, je-li bdění. Ve čtvrtek a v sobotu pátého týdne Velkého půstu a od Strastné středy do Velkého pátku se koná v keliích (dle ruské praxe) a bez poklon, ve Světlem týdnu je nahrazována v keliích paschálními hodinkami. Nedělní půlnoční se začíná objevovat teprve v 16. století v některých slovanských redakcích jerusalémského typikonu v důsledku opomíjení bdění.

3.1. Všední půlnoční

Čtec: „**Ve jménu Páně požehnej, otče!**“ a kněz před prestolem dává úvodní ohlas „**Blahosloven Bůh náš po všechny časy, nyní i vždycky až na věky věkův**“. Čtec „**Amen**“ a tzv. začátek obvyklý, t.j. „**Sláva Tobě, Bože náš...**“ až po „**Otče náš...**“, „**Hospodi, pomiluj (dvanáctkrát)**“, „**Sláva...I nyní...**“, „**Pojďte, pokloňme se...**“. Ve Světlem týdnu se služba nahrazuje paschálními hodinkami. Čtec pokračuje **50. žalmem** a **kathismou 17.**, rozdělenou na tzv. slávy neboli antifony, mezi nimiž je totéž jako na kathismě večerní, tj. čtec říká „**Sláva...**“, pokračuje se zpěvem „**I nyní..., Alleluja, alleluja, alleluja, sláva Tobě, Bože...(tříkrát), Hospodi, pomiluj (tříkrát), Sláva...**“ a čtec dokončuje čtením „**I nyní...**“. Po závěru kathismy ihned „**Sláva...I nyní ...**“ a **Symbol víry**, od **Trojsvaté písně** po **Otče náš** a **tropary 8. hlasu**, jak jsou uvedeny v postupu půlnoční („**Hle, ženich přichází o půlnoci...**“ atd.). V některé sváteční dny, kdy není bdění a tudíž se slouží půlnoční, jsou tyto tropary nahrazeny **troparem svátku** (např. 7. ledna, 26. prosince, 2. února, 8. září, 21. listopadu, půlení Padesátnice, pondělí Svatého Ducha, na opuštění Paschy tropar nedělní 5. hlasu a na „**Sláva...I nyní ...**“ bohorodičen tohoto troparu). „**Hospodi, pomiluj (čtyřicetkrát)**“, „**V každé době...**“, „**Hospodi, pomiluj (tříkrát)**“, „**Sláva...I nyní ...**“, „**Tebe nad cherubíny...**“ a „**Ve jménu Páně**“

požehnej, otče!“. Kněz áronovské požehnání: „**Bože, slituj se nad námi a požehnej nám, rozjasni tvář svou na nás a smiluj se nad námi**“ . V postní dny, tj. když je na jitřní „Alleluja“ a nikoli „Bůh jest Hospodin ...“ , je v toto místo vložena postní modlitba svatého Efréma Syrského „**Pane a Vládce života mého...**“ . Je čtena jednou s třemi zemními poklonami po každé části, poté je dvanáct malých poklon s modlitbou „**Bože, očist' mne hříšného**“ a opět celá modlitba s jednou závěrečnou poklonou zemní. Na Čisté pondělí a polyjelejní svátky Velkého půstu, případnou-li tyto na všední dny, se čte modlitba pouze jednou s třemi zemními poklonami. Je lépe, pronáší-li modlitbu kněz, stejně jakož i následující modlitbu svatého Mardarije „**Vládce Bože Otče Všemohoucí...**“ . Od opuštění Povýšení (22.září) do Květné neděle jsou pak čteny ještě dvě další modlitby svatého Basila Velikého, a to „**Hospodine Vševládce...**“ a „**Tobě dobrořečíme, Nejvyšší Bože.**“ z ranních modliteb. Při posledně jmenované kněz pozvedá ruce. Tím končí první část půlnoční.

„**Pojďte, pokloňme se...**“ a **žalmy 120. a 133.**, „**Sláva...I nyní...**“, od **Trojsvatého** po **Modlitbu Páně** a zaupokojné **tropary 2.hlasu** („**Rozpomeň se, Pane, jako blahý...**“ atd.), jak jsou uvedeny. V případech jmenovaných výše nahrazují se tyto tropary **kondakem svátku**. „**Hospodi, pomiluj (dvanáctkrát)**“ a modlitba „**Rozpomeň se, Pane...**“ za zesnulé. V dny záměny troparů se tato modlitba vynechává. Dle svatohorské praxe pak následují kající tropary „**Smiluj se nad námi, Pane...**“, „**Sláva...**“, „**Pane, smiluj se nad námi ...**“, „**I nyní...**“ a bohorodičen „**Jsouc milosrdenství pramen...**“ . Poté ektenie s dvěma prosbami „**Smiluj se nad námi, Bože...**“ (z jitřní), „**Hospodi, pomiluj (tříkrát)**“, „**Ještě modleme se, aby zachováno bylo toto město...**“ (z litie), „**Hospodi, pomiluj (čtyřicetkrát)**“, ohlas kněze „**Vyslyš nás, Bože, Spasiteli náš...**“ (z litie), „**Amen**“ . A **propuštění** - kněz: „**Sláva Tobě, Kriste Bože...**“, čtec: „**Sláva...I nyní...**“, „**Hospodi, pomiluj (tříkrát), požehnej!**“, kněz vychází severními dveřmi před královské a žehná čelem k lidu s velkým (viz Kanonik) propuštěním, jež v praxi Kyjevo-pečerské lávry zní „**Kristus, pravý Bůh náš, na přímluvy přečisté Matky své, svatých slavných a všechvalných apoštolů, svatých otců našich metropolitů kyjevských Michaila a svatomučedníka Makárije, svatých a blahověrných ruských knížat Vladimíra a Olgy, Borise, Glěba a Igora, svaté velkomučednice Barbory, svatých a spravedlivých bohorodičů Jáchyma i Anny, (svatého chrámu), (svatého dne), ctihodných a bohonosných otců našich Antonije a Feodosije i ostatních divotvůrců pečerských a všech svatých necht' smiluje se nad námi...**“ a žehná v jeho závěru při slovech „**... jako blahý a lidumil**“ .

Po skončení půlnoční čte každý modlitby „**Oslab, odpust', promiň...**“ a „**Odpust' těm, kteří nás nenávidí...**“ .

O předsvátcích, posvátcích a na opuštění svátků nahrazují se **první tropary troparem předsvátku** nebo **svátku**, na svátky Páně a bohorodičné **troparem svátku** a na „**Sláva...I nyní...**“ pak **kondak svátku**. Ve všední dny Svaté čtyřicátnice jsou na tomto místě pěny **6. hlasem kající tropary** „**Smiluj se nad námi, Pane...**“ atd. Ohlas kněze po prvním „**Ve jménu Páně...**“ je dle různých zvyklostí „**Bože, slituj se nad námi...**“ i „**Modlitbami svatých Otců ...**“ .

3.2.Sobotní půlnoční

liši se od všední pouze textově: a) místo 17.kathismy je **kathisma 9.**, b) je jiná **první skupina troparů** (místo „**Hle, ženich přichází...**“ tropary 2.hlasu „**Nestvořená přirozenosti, všech stvořiteli...**“ atd.), c) na konci první části, před druhým „**Pojďte, pokloňme se...**“ je modlitba svatého Eustratije „**Velebě velebím Tě...**“ .¹¹

3.3.Velkosobotní půlnoční

V deset hodin večer, po dočtení Skutků, zažihají se všechna světla a zvoní se v kolokol. Kněz je oděn v epit-rachil a nárukávníky (roucha již světlá, paschální).¹² Až do **50.žalmu** obvyklý postup půlnoční. Následuje **kánon Velké soboty**. Poté ani Symbol víry ani Trojiční velebení, nýbrž ihned **od Trojsvatého po Otče náš** a po ohlasu kněze tropar „**Když sestoupil jsi...**“, zkrácená **vroucí ektenie** a **propuštění**. Po třetí a šesté písni kánonu Typikon ukládá čtení (Slovo svatého Epifanije Kyperského a závěr výkladu svatého Jana Zlatoústého na Evangelium podle Matouše nebo Jana), na farnostech ovšem dnes nepraktikovaná. Proto také ve farních chrámech běžně velkosobotní půlnoční začíná až po jedenácté hodině večerní. *Ve Velkém sborníku je tato půlnoční uvedena na str. 841.*

Po skončení půlnoční¹³ kněží vycházejí v plném odění královskými dveřmi na střed chrámu, třikrát okuřují

11 V některých slovanských Časoslovec se u této modlitby objevuje „v keliích“. Tato poznámka dnes nemá žádný význam, snad je pozůstatkem některé místní praxe číst tuto modlitbu po společných službách, její původní místo je ale v obřadu na místě všední modlitby „Vládce Bože Otče...“ .

12 variabilita v zahájení služby před prestolem resp. před královskými dveřmi se zataženou závěsou jako na všech menších službách

13 někde v průběhu deváté písni kánonu, ale tato praxe není obvyklá

plaštěnící¹⁴, berou ji a královskými dveřmi vnáší ji do oltáře, pokládají na prestol a opět třikrát okuřují a zavírají královské dveře a zahrnují závěsu na začátek paschální jitřní. Sbor při tomto krátkém obřadu zpívá obvykle tropar „**Když sestoupil jsi...**“. Plaštěnice zůstává na prestolu do opuštění Paschy.

Odnesení plaštěnice do oltáře je také konáno v různých místech buď na velkosobotní jitřní nebo na liturgii téhož dne (*viz níže*). Výše popsaný obřad je v podstatě zjednodušeným ustavem novgorodského soborného chrámu svaté Sofie. Podle tohoto ustavu se kněz, diákon i přítomný archijerej, který sešel z kathedry, žehnají před ikonou ukládání do hrobu a svatým hrobem, kněz okuřuje předcházen diákonem se svící ikonou¹⁵, hrob, archijereje i přítomné duchovní. Po návratu do oltáře opět okuřuje plaštěnící i přítomné duchovní osoby. Poté s kadidlem opět vycházejí ke hrobu, okuřují jej a odnášejí za doprovodu archijereje, duchovních a dvou okuřujících diákonů na původní místo u ikonostasu (královských dveří), archijerej i duchovní se klanějí hrobu a uctívají jej. Vidíme tedy, že naše nynější praxe je jednodušší variantou tohoto novgorodského obřadu (*npom. C.B.Булгаковъ: Настольная книга для священно-церковно-служителей. Харьков 1913*¹⁶).

4. Jitřní

4.1. Kelejní čtení všední jitřní

Kněz po úvodním ohlasu a „**Pojďte, pokloňme se...**“ čte oba **královské žalmy** 19. a 20., od Trojsvatého po Otče náš a tropary uvedené na začátku jitřní. „**Sláva svaté, jednobytné...**“ a **šestizalmy** s **12 jitřními modlitbami**. „**Bůh jest Hospodin...**“ nebo „**Alleluja**“ s verši a tropary dle Bohoslužebných schémat. **Kathismy** se sedálny podle Bohoslužebných schémat a **50.žalm**. Dále **chvalitné žalmy** bez stichir, „**Tobě sláva náleží...**“ a „**Sláva Tobě, jenž jsi nám ukázal světlo!**“. **Slavosloví, stichiry na stichovně** podle Bohoslužebných schémat, stejně tak **tropary** a začíná první hodinku. *Kánon je případně po 50.žalmu.*

4.2. Velkopostní jitřní

Kněz oblečený v epitrachil, nárukávnický a felon odkrývá prestol, odhrnuje závěsu, chystá kadidlo a činíc jím kříž před prestolem dává úvodní ohlas „**Blahosloven Bůh náš...**“ a okuřuje oltář a celý chrám. Mezitím čte začátek obvyklý, přičemž dbá na to, aby kněz okuřující chrám pokud možno stanul na Otče náš uprostřed chrámu. Po „**Pojďte, pokloňme se...**“ následují **žalmy 19. a 20.**, „**Sláva...I nyní...**“, od Trojsvatého po Otče náš a tropary a krátká ektenie dle Služebníku. Čtec: „**Ve jménu Páně požehnej, otče!**“ a kněz před prestolem činí s kadidelnicí kříž a dává úvodní ohlas jitřní „**Sláva svaté...**“. Část od **šestizalmy** dále viz *Všenoční bdění*. Místo „**Bůh jest Hospodin...**“ se zpívá čtyřikrát trojnásobně „**Alleluja**“, přičemž každému předchází jeden stálý velkopostní verš. V plné praxi se „**Alleluja**“ zpívá vládnoucím hlasem. Na místě troparů, které by jinak následovaly, jsou taktéž dle vládnoucího hlasu zpívány „**trojičný hlas**“. Jsou uvedeny na konci Postního Triodu či Oktoichu. K prvnímu z těchto trojičků se připojuje **přípěv dne v týdnu**, který je také uveden v Postním Triodu na konci knihy. Ukládá-li Typikon tři **kathismy**¹⁷, pak sedálen po první bereme z Oktoichu a další dva z Postního Triodu. Dále po malé ektenii nenásleduje polyjelej jako na bdění, ale ihned **50.žalm** (celá část od polyjeleje po zpěv „**Vzkříšení Kristovo...**“ tedy odpadá). Ihned poté čte kněz na ambonu před ikonou Krista modlitbu „**Spasiž, Bože...**“, ovšem právě s výjimkou těch jitřní, které se slouží v Půstu nejčastěji – mimo Ondřejovo stání a sobot včetně té akathistu. V podstatě to tedy znamená, že po kajicném žalmu následuje ihned **kánon**.

Ohledně skladby kánonu na velkopostní jitřní viz Liturgiku archiepiskopa Averkije (Tauševa), str. 362-364 a také Bohoslužebné poznámky prot. V. Lukjanova str. 124-127.

V dnešní praxi jsou z něho zpívány pouze irmosy a katavasiae, ostatní části jsou obvykle čteny. (U třetí a šesté písně kánonu je třeba pamatovat na to, že irmos se nezpívá v jejich případě na začátku písně, ale tuto „**přikrývá**“, tedy je zpíván na jejím konci.) Na konci kánonu při „**Jest vpravdě důstojno...**“ konáme zemní poklonu, dále **malá ektenie** a **světilen** třikrát, přičemž u prvního se opět připojuje proměnlivý **přípěv dle dne v týdnu** jak je uvedeno výše (*viz konec Postního Triodu*). Dále běžný postup (*viz Všenoční bdění*) až po **velké**

14 nebo ze čtyř stran

15 to ukazuje na okuřování hrobu ze čtyř stran

16 Prot. Bulgakov na str. 620 svého díla uvádí: „Podle ustavu Voskresenského monastýru (Nového Jerusáléma – 17.stol.), sepsaného jeho zakladatelem patriarchou Nikonem, stojí hrob s plaštěnící uprostřed chrámu do liturgie Velké soboty. Na liturgii, po malém vchodu, archimandrité a kněží berou plaštěnící z hrobu, vnáší ji do oltáře následujícíce diákona s Evangeliiem a pokládají ji na prestol, kde pak leží až do neděle žen myronosic, kdy se vrací na své místo. Podle jiného ustavu Trojice-Sergijevského, práce starce Avraamije Palicyna z roku 1611, zůstává plaštěnice uprostřed chrámu do velkého vchodu liturgie Velké soboty, během něhož je na hlavách diákonů odnášena do oltáře. Podle ustavu novgorodského sofijského soboru se plaštěnice po obejití s ní chrámu do oltáře nevnáší, nýbrž zůstávají uprostřed chrámu do propuštění na předpaschální půlnoční, kterou slouží kněz s diákonem.“ atd.

17 Malé ektenie mezi kathismami jsou pouze v sobotu.

slavosloví, které se čte. Bezprostředně poté **prosebná ektenie, stichiry na stichovně** z Triodu, dvakrát modlitba „**Jak je dobré vyznávat se Hospodinu...**“. Od Trojsvatého po Otče náš, místo troparů modlitba „**Stojíce v chrámu...**“, „**Hospodi, pomiluj (čtyřicetkrát)**“, „**Sláva...I nyní...**“, „**Tebe nad cherubíny...**“ a „**Ve jménu Páně požehnej, otče!**“ - Kněz: „**Požehnán jest (jsoucí) Kristus...**“. Modlitba „**Nebeský krá-li...**“, Efrémova celá s šestnácti poklonami a ihned **první hodinka**.

5. Hodinky

5.1. Třížalmové (všední) hodinky

Tzv. třížalmové (běžné) hodinky jsou čteny: mimo předvečer Narození a Bohozjevení (ale případně-li tento předvečer na sobotu nebo neděli, pak v poslední pátek před těmito svátky), v syrné středu a pátek, všední dny Velkého půstu, první tři dny Strastného týdne, Velký pátek a Světlý týden (viz též ustavní výjimky svátků z Dvanáctera a polyjelejných v období Triodu). V případě, že se večerní neslouží každodenně, jsou i běžné třížalmové hodinky čteny najednou, po jitřní bohoslužbě. Základní skladba hodinek je připisována svatým Pachomijovi Velikému a Basilu Velikému.

Po běžném začátku malých služeb až po „**Pojďte, pokloňme se...**“ tři žalmy zakončené jako vždy „**Sláva...I nyní.. Alleluja, alleluja, alleluja, sláva Tobě, Bože (tříkrát)**“ a „**Hospodi, pomiluj (tříkrát)**“. Po „**Sláva...**“ *tropar* jako první ze dvou proměnlivých částí hodinky. „**I nyní...**“ a další modlitby dle knih, od **Troj-svaté písně** po **Otče náš**, a *kondak* jakožto druhá proměnlivá část hodinky. „**Hospodi, pomiluj (čtyřicet-krát)**“, „**V každé době...**“, „**Hospodi, pomiluj (tříkrát)**“, „**Sláva...I nyní...**“, „**Tebe nad cherubíny...**“ a „**Ve jménu Páně požehnej, otče!**“. Kněz ohlas a na závěr čtec modlitbu. Propuštění bývá jen na poslední hodině (velké, „*совершенно*“), jinak ihned následující hodinka od „**Pojďte, pokloňme se...**“.

Jedinými proměnlivými částmi hodinky jsou tropar a kondak. Podrobně o této věci pojednává 52. hlava Typikonu, popř. je třeba nahlédnout do tzv. bohoslužebných schémat. Kromě toho v souvislosti s vkládáním troparů a kondaků do hodinek je možno uvést tato základní pravidla:

- 1) na hodinkách se nikdy nezpívá více troparů nežli dva. V případě dvou troparů se první zpívá před „**Slávou**“, druhý po „**Slávě**“, jak je uvedeno;
- 2) zpívá se vždy nanejvýš jeden kondak. Jsou-li analogicky k dvěma troparům i dva kondaky, pak se zpívají střídavě, t.j. jeden na první a šesté hodině, druhý na třetí a deváté hodině. Tropary a kondaky na hodinkách se tedy vždy zpívají dle schématu 2+1 nebo 1+1;
- 3) tropary a kondaky na deváté hodině jsou daného dne, kdežto na následující večerní již příštího dne;
- 4) nemá-li svatý daného všedního dne tropar a kondak, je třeba je vyhledat v Obecné mineji;
- 5) tam, kde Typikon v 52. hlavě zmiňuje tropary a kondaky po „**Oslab, odpusť...**“, jsou v tomto místě míněny tropary a kondaky na izobrazitelných, nikoli na hodinkách (přestože je v Typikonu doslova uvedeno „*на часех*“, tak často v liturgické literatuře).

Pozn.: kněz nemá sám ani zvonit, ani číst hodinky, neboť je to považováno za ponížení kněžské služby. Přísně vzato nemá v průběhu pravidla ani zpovídat (srov. Nastolná kniha S. V. Bulgakova str. 1060).

5.2. Paschální hodinky

se konají ve Světlém týdnu místo obvyklých třížalmových. Poprvé po paschální jitřní, naposledy na Světlou sobotu před liturgií. Konají se jednou místo každé hodinky, tj. např. mezi paschální jitřní a paschální svatou liturgií třikrát. Ve stejném období se jimi nahrazují také povečeří, půlnoční a večerní a ranní modlitby.

Po úvodním ohlasu kněze se zpívá „**Vstal z mrtvých Kristus...(tříkrát)**“ a dále „**Vzkříšení Kristovo spatřivše...(tříkrát)**“, ypakoi „**Když průvodkyně Mariíny...**“, kondak „**Byť i ve hrob sestoupil jsi...**“, tropary „**V hrobě tělem ...**“, „**Sláva...**“, „**Jako životodárce, jako krásnější než ráj...**“, „**I nyní...**“, bohorodičen „**Nejvyššího posvěcený božský příbytku, raduj se...**“, „**Hospodi, pomiluj (čtyřicetkrát)**“, „**Sláva... I nyní...**“, „**Tebe nad cherubíny...**“ a „**Ve jménu Páně požehnej, otče!**“. Kněz ohlas: „**Modlitbami svatých Otců...**“. Následuje propuštění - „**Vstal z mrtvých Kristus...(tříkrát)**“, „**Sláva... I nyní...**“, „**Hospodi, pomiluj (tříkrát), požehnej!**“ Kněz říká malé nedělní propuštění, čili „**Vstavší z mrtvých Kristus, pravý Bůh náš, na přímluvy přecisté Matky své, ctihodných a bohonosných otců našich...**“. Propuštění bývá pouze na poslední paschální hodině, na ostatních propuštění není. V tom případě po ohlasu kněze „**Modlitbami svatých Otců...**“ začátek další hodinky (již bez ohlasu kněze, tedy trojím troparem). Všechny paschální zpěvy by měly být zpívány, což plně odpovídá paschální radosti a v tyto dny slavnostní povaze dokonce i nejmenších církevních služeb. Paschální hodinky se slouží při otevřených královských dveřích, které zůstávají otevřeny po paschální jitřní a zavírají se až před devátou hodinkou a večerní o Světlé sobotě. *Viz Velký*

5.3. Královské hodinky

se slouží a) v předvečer svátků Narození a Bohozjevení, případně-li na všední den, b) v pátek před tímto předvečerem, případně-li na sobotu či neděli, c) na Velký pátek. Koná se o „druhé hodině dne“, tedy v osm hodin ráno. Za autora královských hodinek k Narození je považován svatý Kyrill Alexandrijský.

Postup všech tří služeb královských hodinek je uveden ve *Velkém Sborníku na stranách 351, 411 a 774*.

Kněz oblečený v epitrachil, nárúkávníky a felon uctívá obvykle prestol, odhrnuje závěsu, otevírá královské dveře a vychází na střed chrámu k připravenému analogji. Předcházející mu čtec se svíci vychází severními dveřmi, obchází analog a stoupá si na jeho východní stranu (příp. staví velký svícen na totéž místo), kněz si stoupá naproti němu před analog, na který pokládá Evangelium a dává úvodní ohlas hodinek.

Kněz koná okuřování, na první a deváté hodině velké, tedy včetně oltáře, na třetí a šesté okuřování ikonostasu a lodi, vždy počínaje od analoge s Evangeliem. Čtení prokimenů a Apoštola koná čtec, Evangelia kněz. Alliluária nejsou. Dialogy okolo čtení běžná. Po Evangeliu na deváté hodině jej kněz odnáší do oltáře, žehná jím z ambonu lid, královské dveře se zavírají. Obvykle služba ihned pokračuje izobrazitelnými.

Při troparu „**Ruku svou, již ses dotkl...**“ na hodinkách Bohozjevení konají se tři malé poklony. Po návratu do oltáře na deváté hodině se někde i zatahuje závěsa a odkrývá se opět na začátek izobrazitelných. Roucha před Narozením červená, před Bohozjevením bílá, na Velký pátek černá nebo fialová.

5.4. Velkopostní hodinky

se slouží ve všední dny Velkého půstu, v první tři dny Strastného týdne a ve středu a v pátek syropustního týdne, nepřipadne-li na ně svátek Setkání Páně.

Velkopostní hodinky jsou složeny z třetí, šesté a deváté hodinky čtených dohromady a spojovaných bez propuštění předcházející a „načala obyčného“ následující (od „**Pojďte, pokloňme se...**“).

Kněz s čtecem obvykle začínají třetí hodinku. Po třech žalmech na každé hodině (ukazuje-li to schéma rozvržení žalmů, viz Nastolná kniha str. 699) se čte navíc po trojnásobném „**Hospodi, pomiluj**“ „**Sláva...I nyní...**“ i řadová kathisma s obvyklými verši mezi „slávami“ (antifonami, viz výše večerní). Po této kathismě se kněz žehná, líbá prestol, vychází severními dveřmi a před královskými říká po trojnásobném „**Hospodi, pomiluj**“ tropar velkopostní hodinky. Chór jej pje po knězi. Ten říká první „stich“, chór pje podruhé tropar, kněz druhý „stich“, chór potřetí tropar. Při „kanonaršení“ kněze konají zemní poklony pěvci a věřící, při zpěvu klirosu kněz. (Případně-li svátek Prvního, druhého a třetího nalezení hlavy svatého Jana Křtitele na pondělí druhého, třetího či čtvrtého pondělí Velkého půstu čtec na „**Sláva...**“ tropar svátku a na „**I nyní...**“ obvyklý bohorodičen.) Po troparu kněz zvolává „**Sláva...**“ a odchází jižními dveřmi do oltáře, čtec doplní „I nyní...“ a příslušný bohorodičen k troparu, po němž se koná malá poklona. Na šesté hodině navíc čtec v tomto místě říká „tropar proroctví“, který pěvci dvakrát zpívají po něm se „**Sláva...I nyní...**“ mezi oběma zpěvy. Následuje příslušný **prokimen** a **paremije**. Na prokimen kněz otevírá královské dveře, na paremije je zavírá (z čehož i vyplývá, že celá služba velkopostních hodinek je při odhrnuté závěse). Po nich (na šesté hodině) resp. po bohorodičnu (na třetí a deváté) (příp. v první tři dny Strastného týdne ještě po Evangeliu) je zvláštní modlitba – na třetí „**Požehnaný jest Hospodin Bůh...**“, na šesté „**Nechť nás rychle předejdou...**“ a na deváté „**Nevejdej nás do konce...**“. Od Trojsvaté písně po **Otče náš** a příslušné **kondaky** dle Typikonu (viz Nastolná kniha str. 877, pozn. E). „**Hospodi, pomiluj (čtyřicetkrát), V každé době..., Hospodi, pomiluj (tříkrát), Sláva...I nyní..., Tebe nad cherubíny..., Ve jménu Páně požehnej, otče!**“ a kněz (na všech třech hodinkách bez výjimky) „**Bože, slituj se nad námi...**“. Následuje modlitba svatého Efréma, na třetí a šesté celá s šestnácti, na deváté jen se třemi (zemními) poklonami (taktéž je Efrémova modlitba jen se třemi poklonami ve výše uvedeném případě týkajícím se svátku Jana Křtitele). Závěrečná modlitba – na třetí „**Vládce Bože Otče...**“, na šesté „**Bože a Pane mocností...**“ a na deváté „**Vládce Pane Ježíši Kriste...**“.

6. Izobrazitelné (typika, obědnice)

Ve Velkém půstu ihned po velkopostních hodinkách začíná pění „**V království svém rozpomeň se na nás, Pane**“ a **Blahoslavenství** na 8.hlas, přičemž ke každému verši je zpíván přípěv „**V království svém...**“ a s následnými verši tak, jak je to v Časoslovu až po **Symbol víry**. Druhou část úvodního zpěvu, tedy po vlastních Blahoslavenstvích zpívají oba chóry uprostřed chrámu společně, „katavasijně“, přičemž ke každému přípěvu konáme zemní poklonu. Kněz se mezitím modlí vstupní modlitby a obléká roucha k liturgii předem posvěcených Darů. Třetí částí služby je modlitba „**Oslab, odpusť, promiň...**“. Následuje **Otče náš** a **kondaky** dle pořadí uvedeného v Časoslovu, „**Hospodi, pomiluj (čtyřicetkrát), Sláva...I nyní...**“ a „**Tebe nad**

cherubíny...“. Čtec: **Ve jménu Páně požehnej, otče!**“. Kněz: „**Bože, slituj se nad námi...**“. Poté **Efrémo-va modlitba**, s šestnácti poklonami. Od **Trojsvaté písně** po **Otče náš** a „**Hospodi, pomiluj (dvanáctkrát)**“, „**Nejsvětější Trojice...**“, „**Velemoudrost!**“ (kněz otevírá královské dveře k propuštění), „**Jest vpravdě důstojno...**“, kněz na soleji k ikoně Matky Boží: „**Přesvatá Bohorodice, spasiž nás!**“, lid „**Tebe nad cherubíny...**“, kněz k ikoně Krista „**Sláva Tobě...**“, lid „**Sláva...I nyní...**“ a propuštění ze soleje čelem k lidu.

7. Liturgie předem posvěcených Darů

Tato liturgie se slouží ve středu a v pátek týdnů Velkého půstu, v úterý a čtvrtek pátého týdne Velkého půstu, v pondělí, úterý a středu Strastného týdne a v dny polyjelených svátků, případnou-li na pondělí, úterý nebo čtvrtek Velkého půstu (kromě Čistého týdne), to vše s výjimkou Zvěstování, jež by připadlo na tyto dny. Praxe sloužení této liturgie o všech všedních dnech Velkého půstu, jak je tomu v Kyjevo-pečerské lávře, jakožto pozůstatek užívání Studijského typikonu staroruskou církví, je výsadou této lávry a není přenosná do farního prostředí.

Liturgie předem posvěcených Darů se slouží na Beránkovi, který kněz připravuje nejčastěji na předcházející liturgii svatého Jana Zlatoústého nebo svatého Basila Velikého.

K **vstupním modlitbám** kněz přistupuje zpravidla po poklonách „na izobrazitelných“, za zpěvu „**V království svém...**“. Vstupní modlitby koná obvyklým způsobem, kromě modlitby „**Hospodine, vztáhni ruku svou...**“, neboť nebude konat plnou liturgii s proměněním. Vchází do oltáře běžným způsobem a jako vždy se klaní prestolu. **Oblékání rouch** (černé, popř. hnědé či fialové barvy) se děje u každého roucha toliko s modlitbou „**K Hospodinu modleme se!**“ - „**Hospodi, pomiluj!**“. V plném oblečení kněz vychází na solej k propuštění izobrazitelných počínaje zvoláním „**Velemoudrost!**“. Po odkrytí prestolu, přípravě kadidla, osvětlení oltáře a dalších potřebných úkonech kněz stojí před prestolem při odhrnuté závěse a opět zavřených královských dveřích a třikrát se klaní s modlitbou „**Bože, očist' mne hříšného...**“ popř. **Ježíšovou modlitbou**. Přitom líbá Evangelium a říká ohlas liturgie „**Blahosloveno buď království...**“, přičemž činí obvyklý kříž Evangeliem nad antimínsem. „**Amen**“ a „**Pojďte, pokloňme se...**“. Pokud je liturgie předem posvěcených Darů sloužena samostatně, pak plný obvyklý začátek. Začíná obvyklé čtení **103. žalmu** a kněz vychází před královské dveře, kde čte s nepokrytou hlavou **čtvrtou až sedmou světelnou modlitbu**. **Velká ektenie**. Následuje čtení **kathismy**, v tomto případě vždy **18.** (výjimku tvoří pátý týden Velkého půstu, viz rozdělení kathisem např. v Nastolné knize str. 699). Kathisma se čte rozdělena na tři antifony, po každé z nich čtec „**Sláva...**“ a chór ihned „**I nyní...Alleluja...(třikrát)**“ a **malá ektenie** s ohlasy¹⁸, jak byly zmíněny ve večerní. V průběhu čtení tří antifon kathismy koná kněz patřičné úkony. Při první bere naprestolní Evangelium a pokládá jej nad antimínsem popř. na jižní straně prestolu, rozkládá antimíns obvyklým způsobem, odchází k žertveníku, bere z něj diskos, odnáší jej k prestolu a pokládá na rozvinutý antimíns, koná dvě zemní poklony, otevírá darochranitelnici, bere s veškerou zbožností za pomoci lžice a kopí Beránka a pokládá jej na diskos. Klade zemní poklonu a čte **první světelnou modlitbu**. Při druhé okuřuje třikrát prestol ze všech stran, odevzdává kadidelnici a čte **druhou světelnou modlitbu**. Při třetí zatahuje závěsu, klade tři zemní poklony¹⁹, bere diskos s Beránkem na hlavu a odnáší jej kolem horního místa na prestol. (Před odnesením Beránka snímá kněz pokrývku hlavy, kterou předtím sňal při vstupních modlitbách na uctívání ikon a poté ji oděl na úvodní ohlas a opět sňal na čtení světelných modliteb). Po položení diskosu na žertveník vlévá kněz do kalicha víno a vodu a postupně okuřuje a pokládá na dary hvězdici, obě pokrývky a aer, bez modliteb oproti proskomidii, pouze „**K Hospodinu, modleme se! - Hospodi, pomiluj!**“ nebo dle jiné praxe s „**Modlitbami svatých Otců...**“. Staví před Dary svíci, bere kadidelnici, okuřuje Dary, říká místo modlitby předložení a propuštění „**Modlitbami svatých Otců ...**“, odevzdává kadidelnici, koná zemní poklonu a vrací se k prestolu. Zde bere opět pokrývku hlavy, skládá antimíns a pokládá na něj Evangelium, pokud je čtení Evangelia a tím pádem i vchod s ním; ne-li, tj. když je vchod s kadidlem, ponechává Evangelium na svém místě a nevrací je na antimíns. Závěsa se odhrnuje, čte **třetí světelnou modlitbu**. Po ohlasu třetí malé ektenie následuje pěň „**Hospodine, k Tobě volám...**“ s patřičnými **stichirami** „**na 10**“ a okuřováním celého chrámu jako na večerní. Na „**I nyní...**“ otevírá královské dveře a koná se vchod s kadidlem či Evangeliem (je-li evangelní čtení), vše jako na večerní. Zpívá se „**Světlo tiché...**“, následují **prokimeny** a **paremije** (na paremije se královské dveře zavírají, na prokimeny otevírají), tak, jak to bylo popsáno v příslušných místech a typech večerní. Po druhém prokimenu kněz bere do ruky svíci a kadidelnici a před prestolem říká se znamením kříže „**Velemoudrost, povznesme se!**“, poté se obrací k lidu a z královských dveří se svíci a kadidlem žehná lid se slovy „**Světlo Kristovo osvěcuje všechny!**“. Věřící se žehnají a kladou zemní poklonu. Po poslední paremiji kněz snímá pokrývku hlavy a zpívá se „**Vznášej se moje modlitba...**“. Buď střídavě oba chóry nebo čtec u-

18 Неаполитанский, А.: Церковный устав в таблицах. Москва, 1907.

19 tamtéž

prostřed chrámu a kliros. Tam, kde je pouze jeden čtec, který je i zároveň zpěvákem, což bývá dnes v mnoha našich malých obcích, předzpívává tři vkládané verše sám kněz. Čtec je v takovém případě uprostřed chrámu pouze na úvod a závěr celého zpěvu. Lid obvykle během celého zpěvu klečí, pouze s výjimkou posledního půlverše. Kněz stojí před prestolem a okužuje do verše „**Nedej, aby srdce mé...**“. Poté jde k žertveníku, třikrát okužuje, odevzdává kadidelnici, vrací se a kleká si před prestolem. Po skončení zpěvu modlitba svatého Efréma s třemi poklonami. Na svátek mučedníků sebastijských a na svátek Nalezení hlavy Jana Křtitele připadající na pondělí druhého, třetího a čtvrtého týdne Velkého půstu je na tomto místě čtení Apoštola a Evangelia a na první tři dny Strastného týdne pouze Evangelia. Čtení jsou doprovázena stejnými dialogy jako na obvyklé liturgii. Na čtení jsou otevírány královské dveře (zavřené dříve na poslední paremiji).

Zde v podstatě končí ta část liturgie předem posvěcených Darů, která s výjimkou přípravy Beránka knězem a několika drobností odpovídá první části večerní bohoslužby. Další část je již chápána jako liturgijní. Svědčí o tom několik skutečností - jednak v dřívějších dobách bylo zvykem, že od svíce, již při paremijích žehná kněz přítomným, tito brali od kněze světlo a postupně se rozsvěcoval celý chrám, což je typickým znakem liturgijní povahy služby, jednak bylo žehnání světlem posledním, které obdrželi katechumeni přítomní v chrámu (byť ještě bude následovat ektenie za katechumeny atd.).

Liturgie pak pokračuje od ektenie „**Rceme všichni...**“ dle Služebníku. Ve starších Služebnících se někdy po této ektenii objevuje i ektenie zaupokojná, na jejíž umístění nebyl a není v církevním prostředí jednotný názor. Prot. S. V. Bulgakov uvádí jako většinovou praxi na základě svědectví svatého Symeona Soluňského a „Nové Skřižalí“ arcibiskopa Venjamina užívání této ektenie, ovšem s výjimkou Čistého a Strastného týdne. Po běžné ektenii za katechumeny ještě před dvěma malými ekteniami jako na liturgii je od středy čtvrtého týdne²⁰ vkládána zvláštní ektenie a modlitba za připravující se ke křtu. Celý blok ektenii končí ohlasem kněze „**Podle daru Krista Tvého...**“. Otevírají se královské dveře. Kněz se modlí tiše **50.žalm** a okužuje třikrát zepředu svatý prestol a celý oltář. S pozvednutýma rukama čte obdobně jako na plné liturgii „**Nyní mocností nebeské...**“ (což lid mezitím zpívá obdobně jako Cherubínskou píseň na běžné liturgii), žehná se, líbá antimins a prestol jako obvykle, klaní se lidu a odchází s kadidelnicí k žertveníku. Zde klade tři malé poklony s modlitbou „**Bože, očist' mne hříšného...**“ a okužuje znovu předložené Dary. Poté bere aer, diskos pravou rukou na hlavu, kalich levou k hrudi a beze slov a jakýchkoli dalších úkonů koná velký vchod (vyjde severnými a ihned vchází královskými dveřmi). Během něho konají věřící zemní poklonu (sklánějí kolena) a v chrámu je dbáno naprostého ticha. Kněz pokládá nejprve kalich nalevo a poté diskos opatrně oběma rukama napravo na prestol, snímá beze slov pokrývku, přikrývá jako obvykle Dary aerem, okužuje je, zavírá královské dveře a zatahuje závěsu do poloviny. Zde se opět koná modlitba svatého Efréma s třemi zemními poklonami. Pokračuje se ektenii „**Vykonejme...**“. Protože není eucharistický kánon, liturgie se ihned překlene k modlitbě Páně a pokračuje obdobně jako Basilova či Zlatoústého. Při slovech „**Předem posvěcené svaté svatým!**“ se kněz dotýká pod aerem pravíci Beránka na diskosu (na obdobném místě při plné liturgii pozvedá Beránka, zde nikoli). Poté zatahuje zcela závěsu, snímá aer a hvězdicí a je Přijímání dle obvyklého činu, pouze při vkládání částičky IC a vlévání teploty do kalicha nic neříká a nepije z kalicha. Při Přijímání říká na příslušném místě nejen „tělo“, nýbrž „**tělo a krev**“. Po přijetí otírá dlaně nad kalichem hubkou se slovy „**Sláva Tobě, Bože! (třikrát)**“. Všechny části Beránka pak vpravuje do kalicha, líbá diskos a hubku a odkládá ji opět do pravého horního rohu antiminsu²¹. Podle praxe ruské církve nepřinášejí kojence na liturgiích předem posvěcených Darů k Přijímání a víno není považováno za proměněné²². Místo obvyklého „Bůh jest Hospodin...“ lid pěje „**Dobrořečiti budu Hospodinu...**“. Přičasten je při polyjelejním svátku zpíván dvojí, obvyklý a svátku. Po požehnání kněze zpívá lid „**Chléb nebeský a kalich života...**“ a kněz okužuje beze slov Dary a odnáší je obvyklým způsobem na žertveník, pouze při slovech „**Blahosloven Bůh náš...**“ neznamená prestol ve tvaru kříže, ale vezme kalich, otočí se k lidu, uvedená slova řekne tiše u sebe a následně při slovech „**...po všechny časy...**“ žehná lid z královských dveří obvykle. Před čtením **33.žalmu**, během něhož kněz dopotřebovává Dary, je ve Služebníku uloženo číst „**Sláva...I nyní**“. Jinak vše dle textů ve Služebníku. Na Velkou středu jsou po „**Budiž jméno...**“ tři zemní poklony s Efrémovou modlitbou. Propuštění bez kříže, s rozdáním antidoru²³. Na děkovných modlitbách tropar svatému Řehoři Dvojeslovovi, „**Sláva...I nyní**“ a Nezahanbitelná...“. Při dopotřebování Darů je třeba dbát pečlivého omytí diskosu. Voda se přitom opatrně slévá do kalicha a poté dopotřebovává a kalich je dočištěn a vytrěn dosucha. Následně kněz svléká roucha a umývá ruce jako obvykle. Při propuštění je třeba pamatovat, že pod „svatým dne“ je zde míněn již svatý následujícího dne. Výjimku tvoří oba polyjelejní svátky, na nichž je v propuštění vzpomínán nejprve svatý svátku a pak následujícího dne.

20 v lidové mluvě средокрестие

21 Na tomto místě je vhodné přemístit kalich na prestole napravo a uprázdněný diskos postavit na své obvyklé místo nalevo.

22 Прот. А. Неаполитанский: Церковный устав в таблицах. Москва, 1907, с.61.

23 Pokud kněz nedopotřebovává Dary při 33.žalmu, tehdy rozdává antidoru a na propuštění pak bere kříž.

8. Vybrané velkopostní bohoslužby

8.1. Čtení velkopostního kajičného kánonu svatého Andreje Krétského v první čtyři dny Čistého týdne (tzv. malé stání, μεθήμωνα)

viz výše kap. 2.2. (velká povečeří začínají dle Typikonu o třetí hodině odpolední)

8.2. Pašije

Tato maloruská praxe sahá k metropolitovi Petru Mohylovi (17.stol.). Poprvé byl obřad zařazen do Květného Triodu vydaného při archimandritovi Kyjevo-pečerské lávry Josafatovi Krakovském v roce 1702. Nejdříve se tato služba stala součástí ustavu Kyjevského bratského monastýru.

Na malém povečeří prvních čtyř pátků Velkého půstu po modlitbě „**A dejž nám, Vládce...**“ se zpívá stichira Velkého pátku „**Tebe, jenž se přiodíváš světlem...**“. Za zpěvu této stichiry kněz odhrnuje závěsu, otevírá královské dveře, žehná obvykle kadidlo a koná okuřování celého chrámu. Poté se jako vždy klaní, bere Evangelium a vynáší je na střed chrámu k připravenému analogi. Následuje čtení Evangelia s dialogy jako na jiných službách, pouze před čtením je „**Sláva utrpení Tvému, Pane!**“ a po čtení „**Sláva trpělivosti Tvoji, Pane!**“. Postupně jsou na čtyřech službách čteny: 1) Mt 26-27, 2) Mk 14-15, 3) L 22-23 a 4) J 18-19. Po dočtení Evangelia se zpívá stichira z Velké soboty „**Pojďte, zvelebme Josefa pamětihodného...**“. Zde bývá obvykle kázání. Kněz odchází do oltáře, klaní se obvykle, zavírá královské dveře a zahrnuje závěsu. Zpívá se „**Smiluj se nad námi, Pane, smiluj se nad námi...**“, krátká vroucí ektenie, jak je uvedena na začátku jitřní a propuštění. Poté je zvykem číst akathist k utrpení Kristovu. *Postupem doby se vytvořilo více podob této služby – kupř. v monastýru Zvěstování Přesvaté Bohorodice v Bortničách v Kyjevě jsou pašije slouženy na velké večerní. Kathisma se vynechává, berou se zvláštní stichiry k „Hospodine, k Tobě volám...“ na 8. Vchod s Evangeliem, po prokimeniu ihned „Dejž, Hospodine...“ a ektenie. Na konci stichir na stichovně při pěni bohorodičnu „Ty, jež se světlem odíváš jako řízou...“ kněz předcházen světloňosem se svíci a kadidlem vychází královskými dveřmi na střed chrámu k analogi. Při výnosu žehná lid neseným Evangeliem. Pokračuje se „Nyní propouštíš...“ až po tropary, na jejichž místě je ale třikrát (se „Sláva...“ a „I nyní...“) pěn tropar 8.hlasu „Když slavní učedníci...“. Kněz mezitím koná okuřování celého chrámu (od analoge). Prokimen „Rozdělili sobě rouchá má...“, věřící zažihají svíce a je čteno Evangelium (od „Abychom hodni byli...“ po „Sláva trpělivosti Tvoji...“). V této praxi se čtou všechna čtyři evangelní čtení po řadě. Po kázání stichira 5.hlasu „Pojďte, zvelebme Josefa pamětihodného...“. Kněz „Velemoudrost!“, „Tebe nad cherubíny...“ a propuštění jako na jitřní Velkého pátku. Pěvci v odpověď velebení „Velebíme Tě, Životodárce Kriste, a ctíme Kříž Tvůj svatý, jímž spasil jsi nás od otroctví nepřitele“ a konec pašijí. Tato podoba pašijí je vydávána zvláštními tisky.*

8.3. Řecká praxe velkopostní služby akathistu („cheretismy“, „služba 24 ikosů“)

V řeckých církvích je na stejných službách, tedy na malých povečeřích prvních čtyř týdnů Velkého půstu, zvykem číst akathist Přesvaté Bohorodici. V pátek pátého týdne je pak na malém povečeří čten celý akathist (nikoli jeho části jako v předešlých dnech). Slovanská praxe je v tomto směru stejná, pouze je „služba akathistu“ v tento den součástí jitřní. Řecká praxe je podstatně starší, vlastní akathist pochází ze 7.století. Za autora je považován patriarcha konstantinopolský Sergios, s výjimkou úvodního kondaku „V boji vítězný...“ (πρωοίμιος), jež má jiné poetické vlastnosti než zbytek akathistu. Jádro akathistu vzniklo asi při vpádu pohanských Slovanů do Cařihradu roku 626.

„Stasis“ akathistu se vkládá do povečeří po „**Jest vpravdě důstojno**“. V první pátek se následně čte od prvního ikosu po čtvrtý kondak včetně. Sbor zpívá kondak 8.hlasu „**V boji vítězný vojevůdkyni...**“, poté se čte **Trisagion** a následný kondak svatému Theodoru Tyronu. „**Hospodí, pomiluj!**“ (čtyřicetkrát) a pokračuje se v povečeří. Po zpěvu „**Bohorodice Panno...**“ kněz zvolává „**Abychom hodni byli poslechnouti...**“ a evangelní čtení J 15.1-7. Hymnus hlasu 3. „**Krásu panenství tvého...**“ a nakonec „**Modlitbami svatých Otců našich...**“. Další pátek od ikosu čtvrtého do kondaku sedmého, následný kondak nikoli Theodorovi, ale svatému soboty, je-li, pokud ne, tak všem svatým. Třetí pátek od ikosu sedmého do kondaku desátého, následný kondak dle pravidla druhého pátku. Čtvrtý pátek od ikosu desátého do ikosu dvanáctého, třináctý kondak je pak zpíván třikrát a znovu je pěn první ikos (první verš třikrát). Pravidlo následného kondaku se nemění.

8.4. Památka svatého Theodora Tyrona na Čistou sobotu

Na liturgii předem posvěcených Darů po zaambonové modlitbě konáme **moleben svatému** dle schématu uvedeném v kapitole 11.2. **od žalmu 142.**, texty kánonu (dílo svatého Jana Damašského) a ostatních modli-

teb bereme z Postního Triodu. Po troparech při **50.žalmu** kněz okuřuje předloženou kolyvu ze čtyř stran a přítomné. Po kánonu od **Trojsvatého** po **Otče náš**, tropar, kondak a bohorodičen a kněz světlí kolyvo dle modlitby uvedené v Služebníku. „**Budiz jméno...**“ a dokončení liturgie. Čtení na tomto molebnu nejsou, kánon bez irmosů.

8.5.Uctívání Svatého Kříže na třetí neděli Velkého půstu

Na jitřní při velkém slavosloví kněz okuřuje prestol s křížem třikrát ze čtyř stran a za následného zpěvu Troj-svaté písň bere kříž na podnosu na hlavu a předcházen dvěma světloňoši a s kadidlem vychází severními dveřmi a stane před královskými. Po Trisagionu zvolává „**Velemoudrost! Povznesme se!**“. Zpěváci pějí tři-krát tropar „**Spasiž, Pane, lid svůj...**“, přičemž kněz se obrací a jde k analogi uprostřed chrámu, pokládá kříž a okuřuje analog třikrát ze čtyř stran. Nato kněz pěje třikrát tropar „**Kříží Tvému klaníme se...**“ s poklonou. Pěvci třikrát opakují a kněz koná během toho dvě zemní poklony, uctívá kříž a znovu se klaní. Obdobně uctívají kříž i věřící po knězi. Následně jsou pěny stichiry ze služby („**Pojďte, věřící...**“ ad.) a pokračuje se v jitřní vroucí ektenii. Obdobně je uctíván svatý Kříž na svátek 1./14.srpna.

8.6.Ondřejovo stání (čtvrtek pátého týdne Velkého půstu)

Na jitřní začínající v deset hodin večer (ve středu) místo obvyklé kathismy pouze **kathisma 8.** a ihned po **50.žalmu** velký kajicný velkopostní kánon svatého Andreje Krétského. Po třetích, šestých a devátých písňích jsou malé ektenie s obvyklými ohlasy. V rámci služby je také čten **životopis ctihodné Marie Egyptské**, první část po sedálnech po kathismách, druhá polovina před čtvrtou písňí kánonu. Před sedmou písňí se pějí **Blahoslavenství** se stichirami na hlas 6.. *Celou službu viz Velký sborník str. 683-710.*

8.7.Sobota akathistu, Pochvala Přesvaté Bohorodice (pátého týdne Velkého půstu)

Taktéž tato jitřní začíná v deset hodin večer (v pátek). Protože jde o jitřní soboty, nezpívá se „Alleluja“, nýbrž „**Bůh jest Hospodin...**“, po čemž třikrát tropar „**V skrytu zvěstované přijměmež...**“. Akathist je čten knězem rozdělen na čtyři části (po třech kondacích a ikosech), a to po: 16.kathismě (resp. následné malé ektenii, tak i v ostatních případech), 17.kathismě, třetí a šesté písni kánonu, přičemž každá část je uvedena a zakončena pěním kondaku „**V boji vítězné vojevůdkyni...**“ na 8.hlas. **Velké slavosloví** se zpívá. Na úvod akathistu je okuřování celého chrámu, na ostatních stáních pouze oltáře a lidu. Kněz čte akathist uprostřed chrámu se svíci v ruce před analogem s ikonou Bohorodice, na což vždy otevírá královské dveře, vychází, a po skončení se vrací do oltáře a zavírá královské dveře. *Celá služba viz Velký sborník str. 715-722.*

8.8.Čtení celého Evangelia na velkopostních hodinkách prvních tří dnů Strastného týdne

Na těchto třech službách je přečteno celé Evangelium až do 14.hlavy Janova včetně. L je rozděleno za tímto účelem na tři části, ostatní evangelia na dvě (celkem tedy devět – viz *Postní Triod*). Jsou čtena postupně na třetí, šesté a deváté hodině, jmenovitě po „Bohorodice, tys réva pravá...“, po prokimenu po paremiji a na deváté před „Nevydej nás do konce...“. Na třetí a deváté hodině koná kněz před čtením okuřování celého chrámu od analoge uprostřed lodí, na šesté pouze analoge. Před čtením „**Abychom hodni byli...**“, pouze ale na prvním čtení třetí hodinky nebo na začátku nového evangelia, jinak pouze od „**Velemoudrost! Povznesme se a poslyšme...**“. *Již od 16.století byl sklon překládat část čtení na Květnou neděli kvůli délce a obtížnosti služby, dnes se objevuje praxe přenášení (části) čtení na druhý týden Velkého půstu. Za jistý přijatelný ústupek je ve farní praxi považováno přečtení alespoň jednoho evangelisty, předně J.*

8.9.Všeobecné pomazání olejem nemocných i zdravých na Velkou středu

Tato praxe je řeckého původu a v poslední době stále více proniká i do prostředí slovanského. Původně ji bylo možno vykonat pouze nad nemocnými (Nomokánon, 163) a sedmi kněžími (odtud sedm čtení Evangelia, sedmero pomazání, dle sedmi darů Svatého Ducha a sedmi modliteb proroka Eliáše nad synem sarepské vdovy). Srov. Jk 5.14-15.

K svatě tajně mají být věřící připraveni pokáním a zpovědí, následovat by mělo svaté Přijímání, služba tedy obvykle předchází liturgii předem posvěcených Darů. Do chrámu se staví vhodně pokrytý stůl a něj se dává nádoba s pšenicí, do níž se vpravuje sedm špejlí s vatovým smotkem a sedm nezažehnutých svíc. Za tuto nádobu se klade jiná, do níž je (na svém místě) vliho víno a olej (*srov. podobenství o milosrdném Samaritánovi*). Kromě toho se na stůl klade Evangelium, kříž, nádobky s vínem a olejem, kadidlo, lžíce, iliton a Trebník. Všichni věřící si berou zažehnuté svíce, kněz ve světlém epitrachilu, nárukávnících a felonu žehná obvykle kadidlo a okuřuje stůl i přítomné. (Dle Nastolné knihy je třeba okuřovat stůl trojnásobně.)

Kněz se obrací k východu a dává úvodní ohlas „**Blahosloven Bůh náš...**“. Dále dle *Trebníku*. Služba má v podstatě ráz jitřní (místo šestizalmí je čten žalm 142., poté verše s Alleluja, tropary a žalm 50. jako v jitřní).

Kánon, jehož akrostich je „*modlitba oleje, pěni Arsenijovo*“. Po **velké ektenii** s vloženými prosbami kněz zažihá svíce a sám vlévá z nádobek do větší nádoby víno a olej a zamíchá je lžící (*prot. M. Archangel'skij*), to vše s první posvěcující modlitbou „**Hospodine, milostí a slitováními svými...**“. S modlitbou „**Otče svatý...**“ pomazává přítomné na čele, nozdrech, tvářích, ústech, prsou a rukou z obou stran. Po pomazání vždy odkládá špejli a hasí svíce. Tato hlavní část s čteními Písma, ektenii, posvěcující modlitbou a pomazáním s modlitbou „Otče svatý...“ se s obměňujícími se texty opakuje celkem **sedmkrát**. Následně po posledním pomazání kněz klade na hlavu nemocného otevřené Evangelium (písmem dolů) a čte nad ním (rozhřešující) modlitbu „**Králi svatý...**“. Poté dává pomazávaným Evangelium k políbení a zbytek obřadu dle *Trebniku*. Po propuštění věřící líbají kříž v pravici kněze. Olej lze použít do lampád, špejle se po službě pálí. (Dle prot. Nikolského se modlí pomazávaný při vkládání Evangelia nepřetržitě mnohonásobně „Hospodi, pomiluj!“)

8.10. Velký čtvrtek

V tento den jsou v katedrálních chrámech a monastýrech slouženy některé obřady, které se uskutečňují pouze jednou ročně. Jsou to: *a) příprava svatého myra, b) obřad omývání nohou, c) omývání prestolu, d) všeobecné pomazání olejem zdravých i nemocných a e) příprava svatých Darů pro nemocné*. Příprava svatých Darů se ovšem může uskutečnit na kterékoli liturgii v průběhu roku. Někteří duchovní připravují Dary každou neděli. **Postup přípravy svatých Darů viz Учительное Известие resp. Настольная книга str. 801-805**. Liturgii začíná kněz v tmavých rouchách, která převléká na „**Hospodine, k Tobě volám...**“ na tmavě červená a okuřuje při stichirách celý chrám (případně koná proskomidii). Liturgie má dle Typikonu začínat ve dvě hodiny odpoledne, ale v dnešní praxi začíná často již dříve, po ránu.

8.11. Velký pátek

První ve farní praxi obvykle slouženou službou Velkého pátku je velkopáteční jitřní, nazývaná též „Svaté a spasitelné pašije Pána našeho Ježíše Krista“ nebo též služba „Dvanácti evangelií“ -

Služba začíná dle Typikonu v osm hodin večer a až po tropary má běžný průběh velkopostní jitřní (*viz kap. 4.2.*). Na jejich místě je zpíván třikrát tropar „**Zatímco slavní učedníci...**“, během něhož kněz otevírá královské dveře, vychází a rozdává přítomným svíce, které pak věřící zažihají na každé evangelní čtení. Podle Typikonu a starší praxe bylo Evangelium čteno na svatém prestolu, podle dnes převažující praxe je kněz vynáší doprostřed chrámu na analog. Po rozdání svíček a vnesení Evangelia okuřuje kněz celý chrám – v prvním případě počínaje prestolem, v druhém od analoge. Následuje **malá ektenie**. Okolo každého evangelního čtení probíhá ustálený dialog – kněz „**Abychom hodni byli poslechnouti...**“, lid „**Hospodi, pomiluj (třikrát)**“, kněz „**Velemoudrost! Povznesme se a poslyšme...**“, lid „**I duchu tvému!**“, kněz „**Od...evangelní čtení!**“, lid „**Sláva utrpení Tvému, Pane!**“, kněz „**Pozor mějme!**“ a po čtení lid „**Sláva trpělivosti Tvoji, Pane!**“. Před každým čtením je zvykem zvonit tolik úderů, kolikáté evangelium je čteno. Po prvním až pátém evangeliu včetně se připojují: tři antifony, malá ektenie a sedálen. Při malých ekteních resp. sedálen kněz okuřuje Evangelium ze čtyř stran, ikonostas a ze soleje přítomné. Po šestém čtení se pějí **Blahoslavenství** se stichirami, **malá ektenie**, kněz „**Pozor mějme! Velemoudrost!**“ a **prokimen**. Sedmé evangelium již (tak i u dalších) bez malé ektenie a okuřování. **50.žalm** a ihned osmé evangelium. Kněží odcházejí do oltáře a zpívá se **tripesněc (triod) svatého Kosmy Majumského**, s irmosy dvakrát a s tropary na 12, a po něm e-xapostilarij „**Rozumného lotra...**“ třikrát, podruhé na „**Sláva...**“, potřetí na „**I nyní...**“. Kněz opět vychází a čte deváté evangelium. „**Vše co dýchá...**“ na 3.hlas, stichiry na chvalitěch a desáté evangelium. Čtec čte **slavosloví**. **Prosebná ektenie** a následný dialog s ohlasem kněze: „**Neboť v Tvé moci jest...**“. Jedenácté evangelium a stichiry na stichovně, během kterých je okuřování celého chrámu. Dvanácté evangelium. Krátký zvon. Poté kněz odnáší Evangelium do oltáře a zavírá královské dveře. Svléká felon. Modlitba „**Jak je dobré vyznávati...**“ až po **Otče náš**, tropar „**Vykoupil jsi nás od kletby...**“, krátká ektenie, „**Velemoudrost!**“ (královské dveře se otevírají), „**Požehnej!**“, kněz: „**Požehnán jest...**“, lid „**Utvrď, Bože...**“, kněz „**Přesvatá Bohorodice, spasiž nás!**“, lid „**Tebe nad cherubíny...**“, kněz: „**Sláva Tobě, Kriste Bože...**“ atd. A propuštění dne. To je čteno před velkým ukřižováním, které se staví za analog doprostřed chrámu buď před službou nebo na antifonách po pátém evangeliu a zůstává zde do konce královských hodinek v pátek ráno.

V 8 hodin ráno jsou slouženy královské hodinky, *viz Velký sborník str. 774-787*, a v 15-16 hodin velkopáteční večerní s vynášením plaštěnice. Bezprostředně poté malé povečeří s kánonem „**O ukřižování Páně a na pláč Přesvaté Bohorodice**“ Simeona Logotheta (10.stol.).

8.12. Jitřní Velké soboty (επιτάφιος θρήνος)

Tato velmi hluboká, dlouhá a slavnostní bohoslužba, nazývaná také někdy „pohřbením Páně“ či „uložením Krista do hrobu“ je v řeckém a arabském prostředí tradičně nejnavštěvovanější službou celého Strastného týdne.

Dle Typikonu začíná v jednu hodinu ráno, na farnostech bývá sloužena i v pátek večer. Kněz obléká bílý epitrachil (časté ve farní praxi je oblékat od počátku plná roucha). Zvon. Kněz odtahuje závěsu a začíná jitřní jako obvykle. Po šestižalmí a po „**Bůh jest Hospodin...**“ s verši následuje pěnění zvláštních **troparů**. Během zpěvu na „I nyní...“ kněz otevírá královské dveře, vychází a rozdává přítomným zažehnuté svíce. Poté si stoupá před ozdobený Boží hrob (plaštěnici) a (se svící v ruce) okuřuje jej ze čtyř stran. Začíná dlouhé pěnění „**αμνοι**“ s vloženými „pochvalami“ (někde kněz zvolává první verš kathismy z ambonu a poté pokračuje k hrobu a okuřuje). Celá 17. kathisma je rozdělena na tři stasis, na konci každé je malá ektenie s příslušným ohlasem a kněz okuřuje chrám a přítomné. Při (v řecké praxi trojnásobném) pěnění poslední pochvaly kněz posypává plaštěnici vonnými květy. Po okuřování po třetí stasis odchází kněz do oltáře a zavírá královské dveře. **50.žalm**. Svíce se shášejí a pje se **kánon Velké soboty**, dílo monachyně Kassie, světitele Marka Idruntského a svatého Kosmy Majumského. Dále dle Triodu až po **velké slavosloví**. Tehdy kněz (který, pokud do té doby nebyl, se v průběhu kánonu oblékl v plná roucha) opět otevírá královské dveře (přesně řečeno na „I nyní...“ na stichirách „na chvalitech“), vychází k hrobu a třikrát jej dokola okuřuje. „Bere Evangelium na hlavu“, věřící zvedají hrob a začíná pohřební procesí za zpěvu Trisagionu na pohřební nápěvy příp., ačkoli to některé bohoslužebné knihy neuvádějí, za zpěvu idiomelonu Georgia Jerusalemského na 5.hlas „**Když Josef spatřil slunce...**“. Vpředu jde kříž, dva fonary, ripidy, kněz s Evangeliem, za hrobem další klerici a věřící. Procesí jde „proti slunci“, tedy ze západních dveří nejprve na sever. V některých oblastech je toto procesí velmi slavnostní, účastní se ho tisíce lidí a jde se i řadu kilometrů, bývají zastavení s ekteniami. Po návratu do chrámu nesoucí hrob zůstávají při vchodu a všichni věřící procházejí pod plaštěnicí, za níž případně stojí kněz dávající jim k políbení svatého Evangelium. Poté kněz následován hrobem jde ke královským dveřím, obrací se a zvolává „Velemoudrost! Povznesme se!“, načež odnáší Evangelium do oltáře. Vrací se, bere plaštěnici a pokládá ji na prestol, na ni Evangelium a třikrát okuřuje svatý prestol. Někde je přijato třikrát obcházet s plaštěnicí svatý prestol. Poté příslušná **čtení** (paremije, prokimen, Apoštol, alliluaria, Evangelium) a dokončení služby. *Ta je celá popsána v ruské podobě v Nastolné knize na str. 613-616 a ve Velkém sborníku uvedena v csl. znění na str. 793-821.*

8.13. Večerní s liturgií svatého Basila na Velkou sobotu („**малое Воскресение**“)

má být dle Typikonu nejpozdější v roce (od 16 hodin), je čteno celkem patnáct paremií. Všechny jsou čteny čtecem před plaštěnicí, stejně tak kněz koná všechny vchody (a taktéž vstupní modlitby) před plaštěnicí. Místo alliluárií **verše 81.žalmu**, během nichž kněz svléká tmavá a obléká bílá roucha (popř. jsou převlékány i svatý prestol a žertveník).

8.14. Paschální jitřní („**светлая заутреня**“)

O půlnoci po skončení velkosobotní půlnoční resp. odnesení plaštěnice se sháší celý chrám a kněz v plném světlém rouchu stane před prestolem. V levé ruce má kříž a trikyrij, v pravé kadidelnici a začíná třikrát dokola okuřovat prestol za zpěvu troparu 6.hlasu „**Vzkříšení Tvoje, Kriste Spasiteli...**“. Poprvé zpívá tiše, podruhé hlasitěji a potřetí plným hlasem. Poté odhrnuje závěsu, otevírá královské dveře a vychází. Pokračuje se všeobecným zpěvem troparu, od kněze si berou světlo věřící a vychází procesí před chrám. V čele jde přísluha se svící, křížem, ikonami, Evangeliem, korouhvemi (laici drží posvátné předměty v okrasných plátnech). Pokud je možno, obchází se chrám ve stejném směru jako při vchodech. Poté si nesoucí kříž, ikony a korouhve stoupají čelem k západu. Dveře chrámu jsou mezitím zavřeny a chrám rozsvícen. Je slavnostní zvon. Kněz okuřuje přítomné a před zavřenými chrámovými dveřmi dává s kadidelnicí úvodní ohlas jitřní „**Sláva svatě...**“. Nato zpívá třikrát paschální tropar, věřící třikrát opakují. Následuje úvod s paschálními verši. Nakonec kněz zpívá první část paschálního troparu (věřící dozpívávají) a vchází s věřícími do chrámu. Za mnohonásobného pěnění paschálního troparu vstupují všichni do chrámu, kněz vchází do oltáře, odkládá vše, žehná se, líbá prestol a říká **velkou ektenii**. Po ní paschální kánon, dílo svatého Jana Damašského. Podle plné praxe a Typikonu jsou irmosy pěny čtyřikrát, tropary „na 12“ (tedy při dvou troparech každý šestkrát atp.), přípěvem je paschální tropar, nakonec oba chóry každý znovu irmos a oba dohromady tentýž irmos jako katavasií a třikrát paschální tropar. Ve farní praxi obvykle nejsou jednotlivé části zpívány opakovaně, ale vše jen jednou. Při každé písni kánonu koná kněz se svící a trikyrijem okuřování celého chrámu s paschálním pozdravem. Někde je přijato – umožňují-li to okolnosti – měnit na každou píseň barvu rouch. Po skončení kánonu se pje „**Vše co dýchá...**“ a **stichiry na stichovně** 1.hlasu z Oktoichu a poté „katavasijně“ na 5.hlas stichiry Paschy „**Dnes nám nastala svatá Pascha...**“ s přípěvy. Během tohoto zpěvu je „христосование“ tj. kněz vychází, obvykle s ikonou Vzkříšení, na solej. Věřící přistupují, uctívají náležitě ikonu a s duchovním se vzájemně zdraví paschálním pozdravem, kněz „**Vstal z mrtvých Kristus!**“ a lidé odpovídají „**Vpravdě vstal z mrtvých!**“. Zdraví se i mezi sebou navzájem. Následně čte kněz z ambonu **Poučné slovo svatého otce našeho Jana Zlatoústého**, k němuž lid připojuje zpěv troparu tomuto svatému. Následují **vroucí a prosebná ektenie**, kněz „**Velemoudrost!**“, lid „**Požehnej!**“, kněz „**Požehnán jest Kristus...**“, lid „**Utvrď, Bo-**

že...“, kněz první část paschálního troparu, lid dozpívá a kněz vychází na propuštění Paschy. Po něm zvolává a žehná přítom na tři strany, do středu, nalevo a napravo: „**Vstal z mrtvých Kristus!**“ a lid odpovídá velehlasně „**Vpravdě vstal z mrtvých!**“ a zpívá se „**I nám daroval život věčný...**“. Věřící přistupují a líbají kříž v rukou představeného. Následují paschální hodinky, každé po jednou za první, třetí a šestou hodinku. Kněz mezitím koná vstupní modlitby k liturgii (nevykonali-li je již před jitřní) s patřičnými změnami pro Paschu (viz *Nastolná kniha str. 645*) a proskomidii k paschální liturgii. *Celou službu viz Velký sborník str. 843-853.*

9. Služby za zesnulé (*епископ Афанасий /Сахаров/: О поминовении усопших по уставу Православной Церкви. Санкт-Петербург, 1999*)

9.1. Panychida²⁴

Po začátku obvyklém **90. žalm** (místo šestižalmí), následuje velká zaupokojná ektenie, poté „**Alleluja**“ s verši a troparem „**Hlubinou moudrosti...**“. Dále tropary „**Zástup svatých našel pramen života...**“, s přípěvem „**Požehnaný jsi, Hospodine...**“. Malá ektenie a sedálen „**Upokoj, Spasiteli náš ...**“ a **50. žalm**. Poté je zpíván kánon buď hlasu 6. „**Jako po souši přešel Izrael...**“ nebo 8. „**Vodou prošel...**“ (*jehož akrostich, krajestročije, je „Umírajícím věrným osmero splétám pěni“*). Místo čtení troparů na každé písni duchovní zpívá přípěv „**Upokoj, Hospodine, duši...**“, věřící opakují, poté „**Sláva...**“ duchovní a „**I nyní...**“ lid. Kánon je členěn a zakončen po 3., 6. a 9. písni malou zaupokojnou ekteníí. Po 3. písni je navíc sedálen a po 6. kondak „**Se svatými upokoj...**“ a ikos „**Ty sám jediný jsi nesmrtelný...**“. Po kánonu je panychida zakončena litíí – čte se od Trojsvaté písně až po Otče náš. Tropary „**S duchy spravedlivých...**“, závěrečná ektenie, propuštění s křížem a kadidlem. „**Věčná paměť?**“. Malé okušování (tetrapodu a lidu) je: při troparech „**Požehnaný jsi, Hospodine...**“, „**Se svatými upokoj...**“ a „**Věčná paměť...**“. Při propuštění je třeba žehnat kadidlem.

V našem prostředí lze panychidu sloužit dle postupu uvedeného v Gorazdově sborníku na str. 581 dále.

Panychidy se nekonají ve Svátky, v Čistém, Strastném a Světlém týdnu a o velkých svátcích (*Nomokánon*). Na malých farnostech, na nichž jsou služby obvykle jen v neděli, se sloužení panychid v tyto dny dopouští. V řeckém prostředí věnovali v 18. století velké úsilí vymýcení zaupokojných služeb o nedělích svatohorští „*κολλυβαδες*“. Taktéž je zapovídá „*Εξομολιγιάριον*“ svatého Nikodéma Svatohorce.

9.2. Parastas

Začátek jako u panychidy až po tropary „Hlubinou moudrosti...“. Následují „něporočné“ (*αμώμοι*) vždy na 2. hlas rozdělené na dvě stání. První začíná „**Blažení...**“ s přípěvem „**Rozpomeň se, Hospodine, na duši zesnulého...**“. Po prvním stání malá zaupokojná ektenie s ohlasem „**Bože duchů...**“. Druhé stání: „**Tvůj jsem, spasiž mne...**“ a dále se stejným přípěvem. Ihned po „něporočných“ se pokračuje tropary „**Zástup svatých...**“ jako na panychidě až po **50. žalm**. Kánon „**Vodou prošel...**“ s přípěvy „**Podivuhodný jest Bůh ve svatých svých ...**“ a „**Upokoj, Hospodine, duši...**“. Po 3. písni katavasia-irmos „**Nebeského kruhu...**“ a sedálen „**Vpravdě každý shon...**“, po 6. katavasia-irmos „**Očistiž mne, Hospodine...**“, malá zaupokojná ektenie a tytéž zpěvy jako na panychidě, po 8. říká kněz ohlas „**Bohorodici a Matku Světla...**“, lid „**Duchy a duše spravedlivých...**“ a irmos „**Zděsil se každý sluch...**“. Po kánonu následuje litie jako na panychidě až do konce.

²⁴ Slovo „panychida“ vzniklo z řeckého „*παννυχίς*“, tedy označení celonoční modlitby, což dnes zcela neodpovídá často značné krátkosti různých podob panychidních služeb. Řecké označení pro všenoční bdění je „*αγρυπνία*“.

9.2.1. Vselenské panychidy (masopustní a Trojiční soboty) – zkrácený parastas

Postup služby jako výše, ale vypouštějí se: a) zaupokojná ektenie, b) následné tropary („**Hlubinou moudrosti...**“ ad.), c) 17. kathisma („něporočné“), d) sedálen „**Upokoj, Spasiteli náš...**“, e) místo troparů „**S duchy spravedlivých svých...**“ se zpívá „**Hlubinou moudrosti...**“ s příslušným bohorodičnem. Na těchto panychidách vzpomínáme všechny zesnulé všech dob a jsou slouženy v předvečer vselenských sobot po večerní. Obě služby se doplňují některými texty Oktoichu, na Trojiční sobotu vždy 6. hlasu, vzájemně se liší jen sedálky a čtyřmi stichirami na chvalitěch. Zaupokojné jitřní v obě soboty vzpomínají všechny zesnulé ustálenými liturgickými obraty, např. „**praotců, otců a bratrů našich, zde i všude jinde odpočívajících pravoslavných křesťanů**“, kdežto na panychidách v předvečer jsou čteny synodiky/pomjanniky chrámů či rodin po jménech. Na „vselenské“ panychidy bývají královské dveře otevřené.

9.2.2. Dmitrijevska sobota

Mimo svátek Kazaňské ikony Matky Boží (22. října) a svatého apoštola Jakuba (23. října) služba dle 13. hlavy Typikonu.

9.3. Radonice (paschální panychida)

Před začátkem koná se procesí („крестный ход“) okolo hřbitovní zdi (její vnitřní straně – viz níže) za zpěvu paschálního kánonu a stichir (kněz s kadidlem, křížem a trojsvícnem), duchovní pějí přípěvy a lid je opakuje. Poté se koná paschální panychida na vybraném místě, tváří k východu popř. čelem ke kříži s korouhvemi po stranách. Před vlastním začátkem je vhodné pronést kázání.

Začátek jako u ostatních služeb Světlého týdne s verši, pěním paschálního troparu a okuřováním celého chrámu (na hřbitově okolních hrobů) s následnou velkou ektení jako na běžné panychidě. Poté paschální kánon, přičemž lid pěje pouze irmosy, místo troparů kněz nejprve paschální tropar, lid opakuje, duchovní „Upokoj, Hospodine, duši...“, lid opakuje, duchovní „Sláva...“, lid „I nyní...“. Tak celý kánon, pouze po 6. písni obvyklá ektenie, po ní „**Se svatými upokoj...**“ a kondak Paschy 8. hlasu „**Ačkoli i do hrobu sestoupil jsi, Nesmrtelný...**“. Po 9. písni ektenie, exapostilarij „**Tělesně zesnuv...**“, poté stichiry Paschy s verši od „**At' povstane Bůh...**“ až po „**Jest vzkříšení den...**“. Dále tropary 4. hlasu „**S duchy spravedlivých svých ...**“ atd., po závěrečném bohorodičnu obvyklá ektenie, (diákon) „**Velemoudrost!**“, lid tříkrát paschální tropar, kněz s křížem propuštění jako na obvyklé panychidě pouze s doplněním „**Vstavší z mrtvých Kristus, jenž smrti smrt překonal a jsoucím ve hrobech život daroval...**“. Lid „**Amen.**“ A kněz žehná přítomné křížem s paschálním pozdravem. Je-li na hřbitově, žehná s paschálním pozdravem tříkrát i hroby. „**Věčná paměť!**“, tříkrát tropar Paschy a kněz zakončuje „**I nám daroval život věčný, klaňme se jeho třetího dne vzkříšení!**“. Kněz dává věřícím kříž k políbení. Při pěni „Věčná paměť!“ je někde zvykem zvonit.

9.4. Lítie

Vkládá se do liturgie po zaambonové modlitbě nebo se koná po propuštění večerní, jitřní či první hodinky²⁵.

Jestliže na liturgii, pak ihned po zaambonové modlitbě „**S duchy spravedlivých...**“ atd. s následnou ektení a modlitbou kněze „**Bože duchů...**“²⁶ s příslušným ohlasem. Ihned poté „**Budiž jméno Hospodinovo...**“ a dokončení liturgie.

Jestliže mimo liturgii, pak před výše uvedeným záčátek obvyklý až po Otče náš s ohlasem kněze. Po výše uvedeném pak „**Velemoudrost!**“, „**Přesvatá Bohorodice, spasiž nás!**“ a běžný závěr s propuštěním kněze „**Jenž živými i mrtvými vládne, Kristus pravý Bůh...**“. A „**Věčná paměť!**“. (*Tato lítie je např. v modlitebníku „Chlib duši“ uvedena jako „panichida“*).

Po litii, zvláště po poslední litii po pohřbu (viz níže), bývá „**pominaľnaja trapeza**“. V jejím počátku je jedena kutije, před posledním jídlem v jejím závěru pěna stichira „**Zřice mne...**“ a „**Věčná paměť!**“.

9.5. Čin nad kutijí na památku zesnulého

Má se konat v pátek. Pokud na liturgii, pak po zaambonové modlitbě, nebo jinak po skončení večerní. Postup je stejný jako na litii od úvodního **Trojsvatého** (po večerní s plným začátkem a požehnáním kněze), po ektenii ihned požehnání kolyvy a propuštění (nikoli na liturgii) od „**Tebe nad cherubíny...**“. „Věčná paměť“ se nezpívá.

9.6. Čtení žaltáře za zesnulého pravoslavného křesťana

Čtení Žaltáře se koná obvykle ihned po první panychidě. Za mnicha či laika je čten Žaltář, za archijereje či

²⁵ Na zaambonové modlitbě je zakázáno vkládat panychidu – viz archiepiskopa Averkije (Tauševa) „Otázky a odpovědi“.

²⁶ Podle vladky Afanasije není tato modlitba nikdy s jedinou výjimkou v obřadu pohřbu čtena nahlas.

kněze Evangelium (v takovém případě začátek obvyklý „Abychom byli hodni...“ atd.).

Začátek čtení je stejný jako u běžného čtení Žaltáře, tedy sedm krátkých úvodních modliteb s poklonami, začátek obvyklý až po „**Pojďte, pokloňme se...**“ a jsou čteny jednotlivé kathismy rozdělené každá na tři „slávy“ (antifony) s příslušnými modlitbami mezi nimi (čtení se tedy nijak neliší od běžného čtení žalmů). Pouze se k těmto modlitbám mezi slávami připojuje modlení za zesnulého – „**Upokoj, Hospodine, duši zesnulého služebníka svého (jméno) (poklona) a vše, čím jako člověk v životě tomto zhřešil, mu jako lidumilný Bůh odpusť a smiluj se nad ním (poklona), zbav jej věčných muk (poklona), učiň jej účastníkem království nebeského (poklona) a duši jeho vše prospěšné učiň (poklona).** Bohorodice Panno, raduj se... (poklona)“.

9.7. Zaupokojné jitřní masopustní a Trojiční soboty

Tato jitřní se z hlediska úkonů kněze nijak neliší od velikopostní jitřní (srov. kap. 4.2.), resp. všední jitřní s malým slavoslovím, tedy po sedálnech po malé ektenii za kathismami (16. a 17. rozdělená na dvě stání) i hned **50. žalm** a po něm **kánon** a dokončení dle stejného schématu jako velikopostní jitřní. Viz *Typikon jitřní masopustní soboty*. Služby po oba dny identické. Z těchto jitřních postupně vzešel náš parastas i panychida. Čtení ukládaná v této službě Typikonem se ve farní praxi nečtou.

10. Obřady svatých tajin (prot. Н.Сильченков: *Практическое руководство при совершении приходских треб.* Санкт-Петербург, 1888)

10.1. Modlitba k pojmenování dítěte, když přijímá jméno v osmý den po svém narození

Koná se v chrámové předsíni, nově narozené dítě přináší kmotr(a) a stoupá si napravo v pozadí kněze. Ten připravuje analog s Trebníkem a křížem případně i v čelo pritvoru ikonu Přesvaté Bohorodice. Obřad se smí konat i v jiný než osmý den po narození. Jméno vybírají v první řadě rodiče. Musí jít o jméno pravoslavného světce (není obvyklé dávat jména obtížně vyslovitelná). Dává se vždy jedno jméno. Bývalo zbožným zvykem dávat jméno toho světce, který připadl na osmý den po narození dítěte (velkoruský) nebo na den narození (maloruský). Po troparu dne kněz žehná znamením kříže novorozence na čele, ústech a prsou a čte hlavní modlitbu. Zde při slovech „...**v srdci a myšlenkách...**“ žehná dítě znovu znamením kříže (*archiepiskop Averkij: Liturgika, Nastolná kniha prot. Bulgakova tuto praxi odmítá*). Po modlitbě bere dítě a za troparu svátku Setkání činí dítětem znamení kříže před ikonou Bohorodice (nahoru, dolů, napravo, nalevo) a vrací je kmotrovi. Obvyklé propuštění, po němž dává k políbení kříž dítěti a kmotrovi.

10.2. Modlitby ke vstupu do katechumenátu

Křtěnec přichází nebo je přinášen kmotrem²⁷ do chrámové předsíni a stoupá si napravo za kněze v epitrichilu a nárukávnících, směrem k východu. Dospělý by měl být pouze v křestní košili, bosý, s nepokrytou hlavou, neopásaný, u dítěte je třeba dbát na obnažení tváře a prsou. Kněz třikrát dýše na tvář a prsa křtěnce a třikrát jej žehná (od hlavy do prsou), pokládá pravici na jeho hlavu a začíná modlitby. Na ohlasy se otáčí k východu, žehná se a klaní. Ve čtvrté modlitbě na příslušném místě dýše třikrát na ústa, čelo a prsa křtěnce. Následně otáčí křtěnce (nebo kmotra, tak i dále) k západu a vychází do chrámových dveří. Křtěnec pozvedá ruce a po následném dialogu vydechuje prudce a plije na ďábla. Oba se pak otáčejí zpět k východu, vracejí se

²⁷ Jsou-li na tomto místě konány ještě modlitby 40. dne, přináší dítě matka. Modlitby jsou čteny ihned od „**Modlitbami, Hospodine, všech svatých...**“ po modlitbu „**Bože Otče Věšládece...**“ (včetně). Před předposlední modlitbou kněz žehná dítě. Následují ihned modlitby ke vstupu do katechumenátu.

do prítvoru a následuje dialog s trojím čtením Symbolu víry. Poté na vyzvání kněze křtěnec resp. kmotr konají zemní poklonu a kněz zakončuje obřad příslušnými modlitbami.

10.3. Postup křtu a myropomazání

Kněz se odívá do bílých rouch, epitrachilu, nárukávníků a felonu, a vychází na střed chrámu ke koupeli, na níž jsou tři svíce. Nalevo od ní se staví stolek s Evangeliem, křížem, „křtilným jaščíkem“, nádobami s olejem, vodou, kadidlo, Trebník případně ručník na utření rukou a další potřebné náležitosti. Jsou zažihány všechny svíce, ty se také dávají kmotrům a dalším přítomným. Kněz vkládá a žehná obvykle kadidlo a okužuje lázeň ze čtyř stran.

Začíná liturgickým ohlasem a pokračuje rozšířenou velkou ektení s následnou tichou modlitbou. Od slov „**Velký jsi, Hospodine...**“ říká modlitby hlasitě. Při modlitbě „**Necht' zničeny...**“ třikrát žehná vodu rukou a třikrát na ni duje. Poprvé žehná vodu na hladině a dýše, podruhé hlouběji a opět dýše, potřetí žehná vodu v hloubce. Po další modlitbě a sklonění hlav třikrát duje i žehná nádobku s olejem (nemá-li posvěcený olej z předchozích křtů) a čte nad ním příslušnou modlitbu. Následně namáčí štětec do posvěceného oleje a zvolává „**Pozor mějme!**“ a pěje trojnásobné „**Alleluja**“, přičemž žehná štětcem s olejem vodu ve tvaru kříže. Celé toto ještě dvakrát opakuje (včetně úvodního zvolání). Kmotr přistupuje s křtěncem a kněz jej štětečkem pomazává s příslušnými modlitbami na čele, prsou, zádech (mezi lopatkami), uších, rukou (dlaních, někteří pomazávají i hřbety rukou) a nohou. **Poté křtí trojím ponořením**. Slovo „**Amen**“ říkají spolu s knězem třikrát při trojím ponoření i kmotři. Třikrát se pěje (čte) **31. žalm**. Po křtu je křtěnec s modlitbou a pěním příslušného troparu odíván v bílé roucho nebo zabalen do bílé látky a je na něj pokládán kříž se slovy „**Kříží Tvému klaníme se...**“. (O noření kříže do křestní vody není nikde nic uváděno). Následná modlitba je zakončením křtu a přípravou k **myropomazání**.

Kněz bere zvlášť k tomu určenou tyčku z „jaščíku“, namáčí ji v myro a se slovy „**Pečet' daru Ducha Svatého**“ pomazává ve tvaru kříže křtěnce na čele, očích (vždy nejprve pravé, tak i dále), nozdrech, ústech, uších, prsou, rukou a nohou (před pomazáním musejí být místa pomazání dobře vysušena). Pomazaných míst se nesmí nikdo dotýkat. Následuje trojí obchod lázně (ze západní strany) s pěním „**Kteřížkoli v Krista...**“²⁸. Kněz jde v čele, za ním křtěnec (dítě neseno kmotrem) a kmotr (kmotři mají svíce). Následuje prokimen, Apoštol a Evangelium v obvyklém pořádku a s obvyklými dialogy. Poté ektenie, a propuštění nebývá, neboť dnes ihned následují modlitby osmého dne.

Po třech modlitbách uvedených v Trebníku kněz bere konec křestní řízy nebo plátna, namáčí je do čisté (nikoli křestní) vody a se slovy „**Byl jsi ospravedlněn, byl jsi osvícen...**“ skrání křtěnce ve tvaru kříže. Poté bere novou houbu, taktéž ji namáčí v čisté vodě a otírá pomazaná místa s příslušnými slovy. Po dalších modlitbách bere kněz nůžky a postříhuje křtěnce na hlavě ve tvaru kříže (jako když je žehná). Po každém ustřížení dává vlasy kmotrovi, který je nakonec vlepuje do kousku měkkého vosku a vkládá do křestní lázně. Následuje závěrečná ektenie.

Nebylo-li vykonáno „**воцерковление**“, tedy obřady 40. dne, konají se nyní. Kněz bere dítě od matky a tak, jak je uvedeno v Trebníku s příslušnými modlitbami vychází s ním z chrámové předsíně do lodi. Před královskými dveřmi je obvykle přikládá k jedné z ikon. Jde-li o chlapce, vchází s ním kněz jižními dveřmi do oltáře, jde-li o dívku, říká zbývající modlitby před královskými dveřmi. Podle staroruské praxe zde kněz s křtěncem obcházel třikrát svatý prestol s poklonou u každé strany a modlitbou „**Nyní propouštíš...**“. V dnešní praxi obcházejí často prestol jen jednou a u jižní či severní strany činí s křtěncem znamení kříže. Kněz dnes nepokládá dítě na podlahu, ale klade ho na ruce kmotra.

Následuje propuštění, na němž je vzpomínán světec, jehož jméno bude křtěnec nosit, mnoholetí pokřtěnému, kmotrům a rodičům. Kněz dává kříž k políbení. Křestní lázeň se vylévá na místo, na němž nebude znesvěcena např. pošlapáním.

10.3.1. O obřadech sjednocení s Pravoslavím

Tyto obřady nejsou umístěny v běžném Trebníku, nýbrž jsou vydávány ve zvláštní knize „*Jak přijímat ty, kteří se sjednocují s Pravoslavím*“. Obvykle jsou rozlišovány tři způsoby sjednocení s Pravoslavím. Prvním způsobem jsou přijímáni pohané, muslimové a židé, tj. nevěřící v Krista a nepokřtění. Jsou přijímáni skrze zřeknutí se svých bludů, křest a myropomazání, po čemž jsou přiváděni ke svatému Přijímání. Druhým způsobem sjednocení jsou přijímáni protestanté a všichni sektáři řádně pokřtění ve jméno Otce i Syna i Svatého Ducha, avšak nepomazání svatým myrem. Jsou přijímáni skrze zřeknutí se svých bludů, čemuž předchází zpověď bez rozhřešitelné modlitby (ta je čtena na konci obřadu sjednocení, po zřeknutí se bludů), a myropo-

28 Toto, stejně jako „Řízu dej mi světlou...“, zpívá kněz.

mazání, následně pak přijímají svaté Kristovy Tajiny. Stejným obřadem jsou sjednocováni i římská katolická církev a arméni, kteří nebyli biřmováni. Třetí činem jsou sjednocováni římská katolická církev a arméni. Tento obřad sestává pouze ze zpovědi a zřeknutí se bludů svého předchozího vyznání, následně je nad nimi čtena rozhřešitelná modlitba a dopouštějí se k přijetí svatých Kristových Tajin. Všechny tyto obřady jsou obvykle konány před svatou liturgií, aby mohli nově sjednocováni ihned přijímat.

Obecné schéma všech těchto obřadů spočívá v následujícím – jinověrec především vyznává před knězem všechny své hříchy za celý svůj uplynulý život, avšak rozhřešitelná modlitba nad ním čtena není. Poté se sjednocovaný v chrámové předsíni zřiká bludů svého předchozího vyznání a vyznává dogmata Svaté Pravoslavné Církve a čte **Symbol víry**. Kněz mu dává okraj svého epitrachilu, vede jej do chrámové lodi před analog s Evangeliiem a křížem, čte nad ním modlitbu a vyzývá jej k přísaze „pravoslavnou víru celou a neporušenou, do posledního vzdechu, pevně, s pomocí Boží zachovat, vyznávat a povinnosti vůči ní plnit“, k potvrzení čehož sjednocovaný líbá slova Evangelia a kříž a je nad ním čtena zvláštní rozhřešitelná modlitba. Následně je nad nebiřmovaným vykonán obřad pomazání svatým myrem dle upraveného činu a na liturgii již dotýčný přijímá svaté Tajiny. K myropomazání se staví doprostřed chrámu stůl pokrytý ubrusem a na něm je položeno Evangelium, kříž, dvě zažehnuté svíce, nádoba se svatým myrem, hubka a tyčka k pomazání, nádoba s teplou vodou, v níž se máčí hubka na otření pomazaných míst, svíce se dává sjednocovanému i kmotru. Obřad takového myropomazání konaného odděleně od svatého křtu začíná liturgickým ohlasem „**Blahosloveno budiž království...**“. Poté se pje „**Králi nebeský...**“ a je **velká ektenie** se zvláštními prosbami a čte se modlitba, po níž ihned následuje myropomazání jako obvykle, načež je sjednocovanému dáván náprsní kříž. Je čtena druhá modlitba a je otíráno svaté myro hubkou omočenou v teplé vodě. **Vroucí ektenie a propuštění** s křížem, který se dává k políbení sjednocovanému i kmotrovi.

Pokud si někdo z jinověrců přeje přijmout pravoslavné vyznání a spěje ke smrti, takového je třeba, dle ukazu Svatého Synodu, sjednocovat s naší Církví s ohledem na krátkost času a slabost nemocného pouze zpovědí s položením kněžské ruky a nebiřmovaného pomazáním svatým myrem toliko na čele a poté jej ihned připustit ke svatému Přijímání. Následně případně pohřbit již dle plného obřadu Církve. Při tom jsou čteny pouze dvě modlitby, úvodní-prosebná a závěrečná-rozhřešitelná.

Ode všech sjednocovaných k Svaté Pravoslavné Církvi je zpravidla žádán podpis prohlášení, že svaté Pravoslaví přijímají zcela dobrovolně a zavazují se zůstat mu věrnými do smrti.

(Архидиакон Аверкий /Таушев/: Литургия с. 438-440, сров. Настольная книга стр. 1009-1047)

10.4. Postup zpovědi

Zpověď se koná v chrámu na viditelném místě nebo v případě potřeby na jiném důstojném místě, jednotlivě a víceméně kdykoli (dorevoluční zvyk zpovědi během liturgie, a to dokonce během modlitby Páně či až při častu, je postupně opouštěn, stejně jako obyčej dnů vyhrazených ke svaté zpovědi²⁹). Začátek až po poučení „**Hle, dítě...**“ může být společný. Poté kající přistupují ke knězi u analoge s Evangeliiem a křížem, ženy s pokrytou hlavou, obvyklým způsobem je uctívají, a zpověď pokračuje individuálně. Po vyčtení všech hříchů kající pokleká nebo alespoň sklání hlavu, kněz ji pokrývá epitrachilem a čte rozhřešující modlitbu, na jejímž závěru žehná kající na hlavě ve tvaru kříže. Ten uctívá Evangelium a kříž, případně si bere od duchovníka požehnání ke svatému Přijímání a odchází. Závěr od „**Jest vpravdě důstojno...**“ může být opět společný. Zpověď koná kněz v epitrachilu a nárukávnících s nepokrytou hlavou. *Základní poučení ke svaté zpovědi máme kupř. v modlitebníku „Chlív duši“ na str. 39 nn. Podrobněji se lze připravit dle „В помощь кающимся — пособие к исповеди“.* Zde jsou také vyčerpávajícím způsobem popsány nejrůznější možnosti tzv. společné zpovědi.

10.4.1. Zaopatření nemocného

Kněz obléká epitrachil a nárukávníky, žehná se, klaní, uctívá prestol a zbožně bere Dary z darochranitelnice do daronosice, kterou halí do aeru.³⁰ Klade si ji na šíji, bere vše potřebné (víno, vodu, iliton, hubku, Trebnik, kříž a Evangelium) a ubírá se k nemocnému. Cestou se nezaobírá žádnými záležitostmi, s nikým nerozmlouvá. Věřícími je mu prokazována (resp. Darům) zvláštní úcta³¹. Po příchodu k nemocnému žehná domu, modlí se a zjišťuje, zda je nemocný při vědomí, schopen přijímat a zda smí přijmout víno. Pokud ano, rozkládá aer na stůl pokrytý čistým ubrusem, klade na něj daronosici, koná před ní hlubokou poklonu, vyjímá z ní kalíšek, vlévá do něj trochu vína či vody (v případě nemožnosti nemocného přijmout víno) a vkládá částičku svatých Darů. Načalo obyčejnoje a **Symbol víry**, který nemocný, je-li to možno, říká s knězem. „**Za účastníka večere**

29 Pátky Velkého půstu, Velká středa, předvečer Zvěstování, tři dny v Uspenském půstu

30 Архиепископ Аверкий (Таушев): Литургия, с. 458

31 Toto je v podstatě jediná pravoslavná (volná) paralela římsko-katolické adorace.

své...“, „Sláva...“, „Králi nebeský...“, „I nyní...“ a bohorodičen. „**Hospodi, pomiluj (čtyřicetkrát)**“ a tři modlitby. Poslední modlitbu této první části čte kněz obrácen k nemocnému, načež žádá přítomné odstoupit od lůžka či odejít z místnosti a koná krátkou **zpověď**. Po jejím skončení mohou příbuzní opět přistoupit k lůžku, kněz čte modlitbu „**Hospodine Bože náš...**“ a ihned rozhršující modlitbu zpovědi „**Pán a Bůh náš...**“. „**Věřím, Pane, a vyznávám...**“ a dává nemocnému svaté Přijímání. Utírá lžičku do ilitonu, čte „**Nyní propouštíš...**“ a modlitby do konce dle Trebniku. Dopotřebovává posvěcené víno z malého kalicha, vysušuje jej, ukládá zbožně do daronosice, ukládá i ostatní náležitosti, svléká roucha, žehná přítomné a odchází.

10.5. Postup zásnub

Před svatou liturgií, na níž by měli zasňubující se přijímat svaté tajiny, přijímá od nich kněz prsteny, podle tradice stříbrný pro muže a zlatý pro ženu (dle staroruské tradice ale mohou být oba zlaté – *Дмитриевский, А.: Богослужение в Русской церкви*) a pokládá je na svatou liturgii na prestol, stříbrný zprava a zlatý zleva. Zasňubující se si stoupají do chrámové předsíně, muž napravo a žena nalevo. Doprostřed chrámu se staví stůl a analog, na nichž je připraveno Evangelium a kříž (nebo jej po liturgii vynáší kněz královskými dveřmi), svíce, kadidlo, prsteny vnesené po liturgii knězem na ozdobném podnosu, ikony, koruny (neboť oddavky se konají ihned po zásnubách) a číše s vínem. Na analogi je připraven Trebnik. Za stolkem se staví svícen (který vynáší přísluha před vycházejícím knězem). Od místa zásnub ke stolku se pokládá červený koberec nebo dle staršího zvyku bílá látka, na níž vstupují snoubenci při uvádění do chrámu na začátku oddavků.

Kněz vychází k zasňubujícím se, třikrát je žehná na hlavě se slovy „**Ve jméno Otce...**“ a dává jim zažehnuté svíce (dle jiné praxe je žehná jednou, zažehnutou svící). Snoubenci se nedrží, svíce mají v levé ruce, při jejich předání se žehnají. Uvádí je do chrámu (pouze jim „předchází“ - dle jiné praxe je uvádí do chrámu až po skončení zásnub, po jejich závěrečné ektenii, za zpěvu žalmu), okuřuje je „крестовидно“. Obrací se a začíná dle Trebniku, s rozšířenou velkou ektenii a následnými dvěma modlitbami. Neučinil-li tak dříve, nyní vynáší prsteny z oltáře. Bere prsten pro muže, třikrát jej žehná na hlavu s příslušnými slovy a nasazuje mu prsten na prsteník pravé ruky. Totéž učiní se stříbrným prstenem u ženy. Poté jeden ze svědků předstupuje a třikrát vymění jejich prsteny, takže muž má stříbrný a žena zlatý. Kněz mezitím čte modlitbu a obřad je zakončen ektenii se zvláštními prosbami (propuštění není, neboť ihned následují oddavky).

10.6. Postup oddavků

Po zásnubách kněz s kadidelnicí za zpěvu³² **127. žalmu** uvádí snoubence doprostřed chrámu. Zde je připraven stolek s Evangeliem, křížem, korunami, číši s vínem, kadidlem, svícemi Trebnikem. Pod nohy snoubenců je položena zvláštní bílá látka („rušnik“). Poté se kněz obrací k snoubencům a říká poučné slovo, na jehož konci se ptá stanovenými slovy ženicha i nevěsty, zda-li opravdu chtějí vstoupit do manželského svazku. Je dopuštěno klást tyto otázky ve srozumitelném jazyce. Po daném dialogu se kněz obrací opět k východu a liturgickým ohlasem začíná obřad. Následuje rozšířená velká ektenie a tři modlitby kněze. Ten poté bere korunu s ikonou Krista, obrací se k ženichovi, žehná mu korunou na hlavu, dává mu políbit ikonu na ní a klade mu ji na hlavu s příslušnou modlitbou. Totéž učiní u nevěsty. Poté je s trojnásobnými slovy „**Hospodine, Bože náš...**“ třikrát žehná rukou. Následují čtení (prokimen, Apoštol, Evangelium), s obvyklými dialogy. Evangelium čte směrem k prestolu (tak i v ostatních trebech). Dále postup dle Trebniku až po ohlas „**Neboť blahosloveno jest jméno...**“. Bere kalich, který při předcházející modlitbě požehnal, a dává střídavě třikrát pít ženichu i nevěstě. Následně spojuje jejich pravé ruce pod epitrachilem a svou pravicí, svědci přidržují koruny a za zpěvu³³ příslušných tří troparů („**Isajáš, plesej...**“ a dále) obchází s novomanželi a svědky třikrát od západu analog (neklaní se mezitím třikrát směrem ke královským dveřím). Poté s příslušnými slovy snímá koruny z hlav ženicha i nevěsty. Přitom je korunami opět žehná a dává jim je k políbení. Modlitbu „**Otec, Syn a Svatý Duch...**“ čte kněz směrem k novomanželům. Následují dle dnešní praxe modlitby na sněti věnců v osmý den, propuštění a poučné slovo kněze.

Zásnuby ani oddavky se nekonají v pústech, v syropustním a Světlém týdnu, ve Svátky, o sobotách, v předvečer velkých svátků a postních dní (tedy ani v úterý a ve čtvrtek).

32 Přísně dle Trebniku zpívá kněz verše žalmu a lid připěv.

33 Zpívají kněz „nebo“ lid.

11. Treby (dle Сильченков, Н., свящ.: *Практическое руководство при совершении приходских треб, С.-Петербургъ, 1888* a Булгаковъ, С.В., прот.: *Настольная книга для священно-церковно-служителей. Харьковъ 1913*)

11.1. Postup pohřbu

Má několik částí -

11.1.1. "odchodnaja": je-li kněz přizván k umírajícímu, přichází do domu, obléká epitrichil a nárukávníky, stane u lože umírajícího a čte „modlitební kánon na odloučení duše od těla“. Pokud je zřejmé, že kánon ne-bude moci stihnout přečíst celý, je třeba přistoupit k závěrečné modlitbě.

11.1.2. příprava těla zesnulého: bezprostředně po zesnutí tělo zesnulého omývají (teplou) vodou. Tento úkon obvykle vykonávají nejbližší příbuzní nebo ti o tom rozhodují. U osamělých je třeba dbát na to, aby ze-snulého omývaly osoby téhož pohlaví, např. starou ženu starší ženy apod. Tělo je oděno do nových oděvů se zavřenými očima a ústy, s rukama skříženými na prsou. Na hrud' zesnulého se klade ikona Krista a na jeho čelo „věncík“, obdoba vítězného věnce s vyobrazením Deésis a s Trisagionem. Poté je přikryto „savanem“, prostou bílou látkou upomínající křestní košili. Zesnulý i rakev zevnitř i zvnějšku jsou skropeni svčecnou vo-dou a tělo poté uloženo, s

hlavou výše, do rakve. Pak je zesnulý opět přikryt savanem a ještě další látkou – o-zdobným brokátém, upomínající na pokrov-záštitu Církve. Rakev je položena před domácí ikony tak, aby ze-snulý hleděl k východu. Kolem rakve jsou zažehnuty svíce, jedna k hlavě, jedna k nohám a dvě po bocích, takže tvoří kříž.

11.1.3. první panychida: tuto první panychidu slouží kněz v domě u zesnulého podle poněkud odlišného postupu, který je uveden v konci Žaltáře jako „postup po odchodu duše z těla“. Okuřování jako u panychidy (s čtyřnásobným okuřováním zesnulého a přítomných). Úvodní tropary (4.hlasu) pje kněz s přítomnými. Dále

11.1.4. čtení žaltáře nad zesnulým: nad zesnulým má být přečten celý Žaltář. Začátek čtení je stejný jako u běžného čtení Žaltáře, tedy sedm krátkých úvodních modliteb s poklonami, začátek obvyklý až po „**Pojďte, pokloňme se...**“ a jsou čteny jednotlivé kathismy rozdělené každá na tři „slávy“ (antifony) s příslušnými modlitbami mezi nimi (čtení se tedy nijak neliší od běžného čtení žalmů). Pouze se k těmto modlitbám mezi slávami připojuje modlení za zesnulého – „**Rozpomeň se, Hospodine Bože náš...**“, která je závěrečnou modlitbou „Postupu po odchodu duše z těla“ uvedené na konci Žaltáře (*viz níže*), po každé „slávě“.

11.1.5. litie: je sloužena před vnesením zesnulého z domu. Kněz v epitrichilu, nárukávnících a chce-li i ve felonu přijímá kadidlo a rozdává svíce přítomným. Na stolku se připravuje kolyva za zesnulého. Kněz vkládá a žehná kadidlo s obvyklou modlitbou a okuřuje zesnulého i analog ze čtyř stran, jakož i přítomné. Po začátku obvyklém až po ohlas po modlitbě Páně tropary „**S duchy spravedlivých...**“ atd. s následnou ektení za zesulého a modlitbou kněze „**Bože duchů...**“ s příslušným ohlasem. Po propuštění „**Věčná paměť...**“. Vše jako v závěru panychidy. Na závěr opět okuřování zesnulého, tetrapodu i věřících. Kněz žehná zesnulého rukou a následuje

11.1.6. vnesení z domu do chrámu: kněz dává v domě úvodní ohlas „**Blahosloven Bůh náš...**“, začátek obvyklý po „**Svatý Bože...**“, za jehož pomalého pění se děje přenesení do chrámu. (Odkrytou) rakev nesou věřící. Kněz jde vždy před zesnulým, nikoli po jeho boku či za ním. Na severovýchodě Ruska jde v čele jeden z rodiny s ikonou, kněz za ním s kadidlem, na jihozápadě je nesen vepředu velký kříž, kněz nese v pravé ruce svíci a v levé žehnací kříž. Nejčastější a obecná praxe při službě bez diákona je ta, při níž kněz jdoucí za křížem má v pravé ruce kadidelnici a v levé svíci. V chrámu je zesnulý položen uprostřed tváří k východu a začíná – (víko se nechává buď před chrámem nebo se opírá o rakev v nohách zesnulého)

11.1.7. "otpěvanije" neboli vlastní pohřební obřad. Kněz vchází do oltáře, obvykle uctívá prestol, obléká i felon (pokud jej ještě nemá), odhrnuje závěsu a otevírá královské dveře. Vychází před zesnulého, za jeho hlavu, rozdává přítomným zažehnuté svíce a připravuje kadidlo. Kadidlo a hořící svíce jsou po celou dobu obřadu. Kněz okuřuje zesnulého ze čtyř stran, zatímco je čten **90.žalm**. Okuřování zesnulého a přítomných je ještě při troparech po něporočních (celého chrámu), „**Se svatými upokoj...**“ a „**Věčná paměť...**“. Přípěvy na kánonu („**Upokoj, Hospodine...**“ a „**Sláva...**“ konají se obdobně jako na panychidě – po prvním troparu přípěv kněz, po druhém věřící, „**Sláva...**“ kněz, „**I nyní...**“ věřící). Po kánonu jsou shášeny svíce. Po hlasité modlitbě kněze „**Bože duchů...**“ přistupují věřící k zesulému na „proščanije“, tedy loučí se s ním políbením „věncíku“. Jako první přistupuje kněz a po políbení žehná zesnulého rukou. Propuštění říká kněz čelem k lidu. Následně jde k nohám zesnulého, obrací se tváří k němu a čte rozhrěšující modlitbu, kterou pak vkládá

do pravice zesnulého. Následuje úvodní ohlas litie a na „**Svatý Bože...**“ se zavírá rakev a začíná odnos na hřbitov. Užívání černé skufy, zvláště v zimním období, je dovoleno. Pohřební obřad je skutečným „otpěvaním“. Jeho větší část je zpívána.

11.1.8.odnesení zesnulého z chrámu na hřbitov: se koná obdobně jako vynesení z domu. *Viz výše (začne se litie tak, jako při vynesení z domu „otpěvanije“).*

11.1.9.uložení do hrobu: po přijetí k hrobu „**Přesvatá Trojice, smiluj se nad námi...**“ až po „**Otče náš...**“ (dokončení začátku obvyklého) a **litie** jako výše. Zesnulý je spouštěn do hrobu opět tváří k východu. Kněz bere lopatku a ve tvaru kříže vsypává jako první zeminu, při tom říká „**Hospodinova je země...**“ a následně sype dolů i popel z kadidelnice. Hrob je zasypáván za zpěvu „**S duchy spravedlivých...**“, do konce a propuštění dle Trebníku. **Volyňská praxe pečetění hrobu na konci pohřbu** je kritizována velmi podrobně ještě Bulgakovovou Nastolnou knihou. S Volyňskými Čechy se dostala i do praxe naší místní církve. Kněz při závěrečném házení hlíny do hrobu ve tvaru kříže říká slova „**Pečetí se hrob tento až do dne strašného soudu ve jméno Otce i Syna i Svatého Ducha. Amen.**“ Zpěváci přitom pějí tropar hlasu 8. „**Země rozevřená, přijmi...**“ z konce obřadu pohřbu mnicha. Kněz může na závěr vyzvat přítomné k společné **modlitbě Páně**.

11.1.10.závěrečná litie: na pozvání domácích se může konat ještě poslední litie s pozůstalými v jejich domě.

Pohřeb se obvykle konával třetího dne po zesnutí. Nekoná se nikdy v první den Paschy a na svátek Narození. Panychidy se konají obzvláště v první, třetí, devátý a čtyřicátý den po zesnutí a také ve výročí zesnutí.

Pojmem **sorokoust** je míněno modlitební vzpomínání zesnulého na čtyřiceti svatých liturgiích (nikoli nutně ve čtyřiceti dnech po sobě následujících).

Služba tzv. **zaupokojného všenočního bdění** je neznámá církevnímu Typikonu. V roce 1895 však byla Synodální typografií vydána kniha „*Všenoční bdění za zesnulého v předvečer pohřbení křesťanského těla, buď za jednoho či za více zesnulých, jestliže je přání takové služby*“. Vychází z Trebníku Petra Mohyly. Večerní je s jitřní spojena požehnáním kněze „**Požehnání Hospodinovo na vás...**“ (*srov. praxi Gorazdova sborníku, str. 593*), na jitřní je **okuřování při 17.kathismě**. Na střed chrámu je stavěn panychidní tetrapod.

11.2.Moleben k Přesvaté Bohorodici

Kněz otevírá královské dveře a koná okuřování chrámu. Je-li moleben sloužen mimo chrám, staví na stůl kříž, Evangelium a ikony tak, aby byly viditelné všem přítomným (nic jiného na stůl nepokládá, kadidlo, svěcená voda s kropítkem, pokrývka hlavy apod. mají být položeny na zvláštním stole). Kněz začíná „**Blahosloven Bůh náš...**“, čtec „**amen**“ a **obvyklý začátek** s ohlasem kněze po modlitbě Páně až po „**Pojďte, pokloňme se...**“. Následuje **142.žalm** a zpěv „**Bůh jest Hospodin...**“ s příslušnými verši. Daný **tropar**, „**Sláva...I nyní...**“ a **bohorodičen, 50.žalm**. Poté **KÁNON** – zpívají se pouze irmosy a přípěvy „**Přesvatá Bohorodice, spasiž nás!**“, a to tak, že kněz zpívá **první přípěv** a „**Sláva...**“ a čtec **druhý přípěv** a „**I nyní...**“. Po třetí a šesté písni kánonu se nezpívají sedálen a kondak, nýbrž přípěv „**Spasiž od béd služebníky své, Přesvatá Bohorodice...**“, přičemž po třetí písni k tomu třikrát „**Hospodi, pomiluj!**“ a po šesté **malá ektenie** s ohlasem „**Nebot' Tys král pokoje...**“. Zde je možno vložit **AKATHIST**. Dále po šesté písni **prokimen** a **Evangeliium** (čelem k věřícím nebo i nad hlavami těch, kteří o moleben požádali). Po deváté písni se zpívá „**Tebe nad cherubíny...**“, v dny svátků z Dvanáctera příslušný **zadostojník**. Dále od Trojsvaté písně po Otče náš a **tropar Bohorodici**. Následuje **vroucí ektenie** s prosbami za ty, kteří o moleben požádali, někdy zvláštní **modlitba se skláněním kolen** a **propuštění** (čelem k lidu, s křížem a závěrečným políbením kříže). Kněz skrápí přítomné (popř. dům) svěcenou vodou. *Jiný postup molebnu je uveden v Gorazdově sborníku na str. 536-540.*

11.3.Malé svěcení vody (vodosvjat)

Lze konat prakticky kdykoli dle potřeby. V řecké praxi je konáno vždy první den v měsíci. V ruské praxi se odtud koná vždy 1.srpna a proto se lidově někdy nazývá „srpnovým svěcením“. Koná se taktéž v den půlení Padesátnice. Dnešní podoba obřadu se připisuje svatému Fotijovi Cařihradskému z 9.století.

Uprostřed chrámu se připraví pokrytý stolek (tetrapod), nádoba s vodou, Evangelium a bílé plátno pro případ potřeby. Kněz oblečený v epitrachil, nárukávnický a felon vychází s křížem a „bazalkou“ (v praxi se pokládá na stolek kropítko, vzhledem k obvyklé nepřítomnosti u nás vhodných vonných bylin) královskými dveřmi, předcházen dvěma světlonoši. Při příchodu ke stolku pokládá kříž, světlonošové svícny, bere kadidelnici a okuřuje ze všech stran připravený tetrapod a dává úvodní ohlas. Další postup **dle Trebníku**. Při troparu „**Spasiž, pane...**“ kněz třikrát noří kříž do vody a žehná ji (dolním koncem kříže dolů), načež kříž líbá a následně jej líbají (v jeho levici) i všichni věřící, zatímco on skrápí přítomné a celý chrám svěcenou vodou (přísluha nese nádobu s vodou). Zakončení dle Trebníku.

11.4. Procesí (krestnyj chod)

Procesí bývá např. na poutní místo či místo svěcení vody apod. Jsou na něm neseny fonar, kříž, Evangelium či svaté ostatky, církevní zástavy (korouhve), ikony apod. Nejčastěji je konáno na Bohozjevení, Vynášení ctěných dřev, Přepůlení Padesátnice, na chrámové svátky. V průběhu procesí je nejčastěji pěn **kánon svátku**. Začíná zvonem. Při nesení ikon je třeba dbát hierarchie vyobrazených světců, zástavy jakoby ohraničují procesí. Blíže ke knězi je nesen kříž (na podnosu pokrytém aerem) a Evangelium (nese-li je laik, drží jej v ozdobném plátnu položeném přes svou šíji, podobně i ikony). *V našem Gorazdově sborníku je zvláštní obřad procesí v českém jazyce na str. 559-570. Nese stopy maloruských pašiji resp. římsko-katolických obřadů „křížových cest“.*

11.5. Postup velikého posvěcení svatých Bohozjevení (velká hagiaσμα)

Voda se na svátek Bohozjevení světí dvakrát – jednak v předvečer svátku „k rozdání lidu na pití a skrápění domů“, jednak v samotný svátek na liturgii po zaambonové modlitbě „k přechovávání v chrámu po celý rok ku posvěcování ikon a dalších věcí či věcí poskvřených“ (*archiep. Venjamin, Novaja Skrižal*). V předvečer, na „sočelnik“ se voda taktéž světí po zaambonové modlitbě, pokud ovšem případně tento den na sobotu či neděli, pak na večerní po prosebné ektenii (v závěru služby). V prvním případě je také zbožným zvykem nic nejíst a nepít až do požití „bogojavlenské“ vody, ačkoli to církevní pravidla nevyžadují (tzv. černý půst, v sobotu a neděli je povoleno víno a olej). Taktéž je třeba říci, že v předvečer se koná svěcení vody „na základě ustanovení“, v samotný svátek „na základě zvyku“. Rozlišovat „kreščenskou“ a „bogojavlenskou“ vodu nemá žádné opodstatnění a je to pověra. Kněz koná svěcení vždy v plném oděni (bílé barvy).

Kněz vychází královskými dveřmi do chrámové předsíně nebo ven „na Jordán“ (tj. k prameni, řece apod.). Je předcházen světloňosem a pěvci (případně s církevními zástavami) zpívajícími příslušné **tropary 8.hlasu**. Kříž nese na podnose s aerem na nepokryté hlavě. Přichází k připravenému místu s nádobou naplněnou vodou („křtiteľnicí“) a opatřenou třemi svícemi, světloňos si stoupá proti knězi za lázeň směrem k západu. Kněz zbožně pokládá kříž, žehná se, klaní, vkládá a žehná kadidlo s obvyklou modlitbou a okuřuje lázeň třikrát ze čtyř stran a koná-li se svěcení v chrámové předsíni, pak i oltář a všechny přítomné.

Po okouření a dozpívání troparů kněz čte příslušné paremie z proroka Isajáše, hlavy 35., 55. a 12.. Následuje prokimen hlasu 3., Apoštol 1.Kor. 10.1-4 (začalo 143.), alliluarie a Evangelium (Mk 1.9-11, začalo 2.) s příslušnými modlitbami jako na liturgii. Poté rozšířená velká ektenie s tichou modlitbou kněze. Následující modlitby říká kněz „velehlasně“ a při trojí modlitbě „**Sám tedy lidumilný Králi...**“ třikrát žehná rukou vodu, „avšak prsty neponořuje“. Po ohlasu „**Neboť tys posvěcení...**“, třikrát za trojnásobného společného pění svátečního troparu žehná vodu svatým křížem „přímo, ponořujíc ho a zase vynořujíc, držíc jej oběma rukama za příčné břevno“. Poté za mnohonásobného pění troparu kněz drží kříž v levé ruce, kropítko v pravé a skrápí všechny ve tvaru kříže, jakož i chrám. Po skropení chrámu na „**Sláva...**“ uvedený samohlasen a závěr.

11.6. Požehnání domu

Kněz přichází do domu. Obléká epitrachil, nárukávníky a felon. Na stůl pokrytý ubrusem pokládá kříž, Evangelium, nádobu se svěcenou vodou, kropítko, nádobku s nepožehnaným rostlinným olejem, Trebnik a případně Žaltář. Zažihají se svíce. Stolek je otočen k východu. Kněz vkládá a žehná kadidlo, okuřuje stolek ze čtyř stran, žehná se, klaní a začíná dle Trebníku. Po tiché modlitbě a ohlasu žehná kněz třikrát olej s příslušnými slovy. Po jeho požehnání následuje skrápění vodou celého domu (je třeba dbát na skropení všech místností a jejich čtyř stěn), přičemž kněz pronáší příslušnou modlitbu. Poté bere nádobku s olejem a pomazává štetěčkou postupně východní, západní, severní a jižní stěnu domu znamením svatého kříže s příslušnou modlitbou (obvykle ve tvaru rovnoramenného nebo osmikonečného kříže). Následně „*spaluje pomazání na každé stěně*“ hořící svíčkou³⁴. Během tohoto je zpívána příslušná stichira (někde je zvykem zpívat ji čtyřikrát, ke každému pomazání). Po pomazání následuje čtení Evangelia dle Lukáše, začalo 94., 19.1-10 (s obvyklými dialogy a úkony provázejícími evangelní čtení). Po něm při žalmu 100. kněz okuřuje celý dům. Obřad je zakončen ektenii (*viz litie*), propuštěním a mnoholetím hlavě rodiny a příbuzným. Kněz skrápí přítomné svěcenou vodou a dává jim k políbení kříž.

11.7. Požehnání, posvěcení, příležitostné modlitby a ostatní treby

Požehnání ikon a posvátných vyobrazení má svůj jednotný postup. Kněz oblečený v epitrachil a felon (a v praxi i v nárukávníky) otevírá královské dveře a vychází ke stolku pod ambonem, přikrytému důstojnou pokrývkou. (*Na stolku jsou připraveny ikony k požehnání, nádobka se svěcenou vodou, kropítko, kadidlo, Trebnik a případně Žaltář.*) Stoupá si čelem k východu, žehná se a klaní. Vkládá a žehná kadidlo obvyklým způ-

34 Tato slova je třeba chápat tak, že po dobu obřadu jsou stavěny před kříže hořící svíce.

sobem, okuřuje stolec ze čtyř stran (*poznámku k okuřování viz večerní*) a začíná začátkem obvyklým až do příslušného **žalmu**. Následuje **modlitba kněze**, požehnání věřících, sklonění hlav a čtení **tiché modlitby** knězem, který po ohlasu tříkrát skrápí předložené obrazy svčenu vodou se slovy „Posvěcuje(i) se...“. Poté ikony okuřuje, klaní se jim, uctívá je a jsou zpívány příslušné **stichiry** resp. **tropary** a **kondaky**. Obřad je zakončen propuštěním.

U svátkových ikon je třeba dbát na to, že je čtena nikoli trojiční stichira uvedená v Trebniku v obřadu požehnání ikony Svaté Trojice, nýbrž sváteční. Taktéž je sváteční propuštění.

Je-li požehnání ikony bohorodičného svátku, pěji se po skropení svčenu vodou nejprve tropar a kondak svátku a teprve poté tropary uvedené v Trebniku v obřadu požehnání ikony Přesvaté Bohorodice.

Při požehnání ikony svatého, zmiňuje kněz tohoto i v propuštění.

Před **požehnáním náprsního kříže**, pokládá jej kněz na svatý prestol a „*po vykonání božské liturgie, jitřní, hodinek či večerní, před propuštěním*“ říká „**Králi Nebeský...**“ až po „**Otče náš...**“ a **tropary**, jež jsou v Trebniku v celém znění uvedeny v obřadu požehnání nově vztyčeného kříže a molebnu k započetí každého dobrého díla. Následuje **modlitba kněze**, požehnání věřících, sklonění hlav a čtení **tiché modlitby** knězem, který po ohlasu tříkrát skrápí předložený kříž svčenu vodou se slovy „Posvěcuje se...“. Po propuštění odevzdává kříž tomu, kdož jej bude nosit.

Modlitby na posvěcení svic na svátek Setkání Páně se Simeonem Bohopříjemcem a ratolestí na neděli Květnou jsou konány na liturgii po zaambonové modlitbě.

Modlitby na začátku Svaté čtyřicátnice mohou být čteny knězem po daných službách na ambonu před (zavřenými) královskými dveřmi a zataženou závěsou.

Modlitbu na Narození duchovním dětem lze vzhledem k jejímu obsahu číst na sváteční liturgii před přijímáním věřících.

Na jižní polokouli je obvyklé, že ovoce není svčeno na Proměnění Páně, nýbrž na Setkání Páně se Simeonem Bohopříjemcem, a naopak svíce obvykle svčené v tento svátek jsou posvěcovány na svátek Proměnění.

11.8.Paschální svčení

11.8.1.Obřad posvěcení artosu

První zmínky o tomto obřadu máme z Evergetidského typikonu z 12.století, v ruském prostředí jej poprvé zmiňuje ve století 13. světitel Kyrill Turovský. Nejstarší modlitby na posvěcení artosu jsou v ruském prostředí převzaty ze sinajských rukopisů. V donikonovské době byl artos posvěcován před paschální liturgií, v 17.století je posvěcení přemístěno na konec liturgie a taktéž – alespoň ve farní praxi – z oltáře do chrámové lodi (resp. na solej).

Materie artosu je totožná s materií prosfor. Jde o cylindrický chléb složený ze dvou částí, z nichž spodní je silnější (často výrazně), opatřený na vrchu pečetí se vzkříšeným Kristem uprostřed a textem paschálního troparu po obvodu³⁵. Chléb je nejčastěji asi 20 cm široký a víceméně stejně vysoký, často však i podstatně větších rozměrů (*viz obrázek*).

V dnešní ruské farní praxi se artos připravuje před paschální liturgií na stolec s ubrusem a na podnos opatřený aerem. Stůl se staví před ikonu Spasitele na solej. K artosu je přikládána také ikona Vzkříšení, (Trebnik a nádoba se svčenu vodou a kropítkem příp. svící). Na liturgii po zaambonové modlitbě je stolec kladen před ambon, kněz jej okuřuje ze čtyř stran, čte nad ním příslušnou modlitbu a poté ho tříkrát skrápí svčenu vodou s obvyklými slovy. Poté jej klade na připravený analog tak, aby jej mohli věřící v konci liturgie uctít. Po bohoslužbě se analog staví opět před ikonu Spasitele na solej a tam zůstává po celý Světlý týden v čas bohoslužeb, mimo ně se analog staví před otevřené královské dveře.

Z důvodu ochrany je možno aer přikrýt pokrovcem. Artosů může být i více.

11.8.2.Svčení paschálních pokrmů

Pokrmů jsou přinášeny do chrámové předsíně nebo před chrám, ale nikdy do chrámové lodi. Po skončení liturgie kněz vychází k pokrmům za zpěvu paschálního troparu a s obvyklými dvěma modlitbami z Trebniku

³⁵ Pokud není tato pečeť, což bývá ve farní praxi časté, je možno ji nahradit řeckou pečetí na prosfory s nápisem ICXC - „Ježíš Kristus vítěz“.

světí a skrání předložené pokrmy. Mohou být zpívány písně z paschálního kánonu. Pokud svěcení pokrmů probíhá u odlehklých společenství z nutnosti před paschální půlnocí, je třeba nezpívat paschální zpěvy, nýbrž velkosobotní tropar „Když sestoupil jsi...“. Na severu Ruska jsou svěceny především chléb, kuliči a tzv. pascha, v maloruském prostředí je složení pokrmů mnohem pestřejší.

11.8.3. Procesí s artosem

Bývá po celý světlý týden po skončení liturgie kolem chrámu za zpěvu paschálního kánonu (jako na paschálním molebnu, skladbu kánonu viz v Nastolné knize str. 644). Vychází se v pořadí fonary, kříž, korouhve, artos, Evangelium, ikony Vzkříšení a Přesvaté Bohorodice. *Kánon viz Veliký sborník str. 859-61.* Zvláštností praxe Kyjevo-pečerské lávry je každodenní vynášení plaštěnice za svatými Dary na velkých vchodech liturgií, které má liturgickou souvislost s procesími s artosem.

11.8.4. Modlitba na rozdrobení artosu

Rozdrobení artosu může být buď na trapeze po liturgii na Světlou sobotu, kdy po běžném požehnání trapezy kněz čte modlitbu na rozdrobení a všem rozdává před obvyklým jídlem, nebo dnes častěji při téže liturgii po zaambonové modlitbě a artos je pak rozdáván s antidorem.

11.9. Díkůvzdání (doxologie)

Pořádek doxologie je uveden v Gorazdově sborníku na str. 550-553.

12. Chrámový svátek (odpust, πανυγία)

S.V.Bulgakov o něm píše: „...k těmto svátkům přicházejí křížová procesí ze sousedních farností s jejich kleriky a zpěváky... V okolí chrámu jsou i během služeb konány různé treby. Představený chrámu v epitrachilu bdí nad pořádkem. Duchovní známí svým kazatelským uměním se neomezují pouze na kázání v chrámu v určený k tomu čas, ale káží spatra dvakrát i třikrát pod širým nebem a nejednou svými proslovy vedou posluchače k slzám. V místním chrámu se v předvečer koná všenoční, na níž pomazání olejem trvá i několik hodin, v důsledku čehož se církevní služba protahuje a končí nezdědka pozdě v noci. Od čtyř či pěti hodin ráno se slouží jitřní pro ty věřící, kteří dorazí v noci nebo k ránu. Mezi jitřní a liturgií se konají na přání věřících nejrůznější treby a zvláště zpověď. Okolo desáté hodiny kněží obvykle přistupují k sborovému sloužení svaté liturgie. Tato služba se většinou velmi protáhne kvůli čtení dlouhých pomjanniků na zaupokojné litií a přijímání věřících... Po liturgii je sloužen moleben buď v chrámu nebo cestou k řece či prameni s křížovým procesím, načež je tam sloužen vodosvyjat. Poté všichni přistupují ke kříži a jsou zkrápěni svěcenou vodou.“

13. Srpnové svátky

13.1. Trojí „Spas“

Pojem „Spas“ se vztahuje v lidové zbožnosti ke svátkům 1./14., 6./19. a 16./29. srpna.

První Spas je svátek Vynášení ctihodných dřev Ctěného a Životodárného Kříže Páně. Svůj původ má v Cařihradu 9. století, kdy byl při něm Kristův Kříž (jeho částěčky) vynášen slavnostně z císařského paláce do chrámu Hagia Sofia. Na tentýž den byl v roce 1164 ustaven knížetem Andrejem Bogoljubským svátek Nejmilostivějšího Spasitele. V tento den je konáno uctívání svatého Kříže obdobně jako na neděli Křížovou ve Velkém půstu (kříž zůstává na analogi v chrámu dva dny). Všenoční bdění „аще хочет настоятель“. Kromě toho bývá malé svěcení vody. Lidově se tento svátek nazývá také „medovým“ či na jihu „makovým“ Spasem.

Druhý Spas je svátek Proměnění Páně. Je také nazýván „jablečným“ - na modlitbě po zaambonové modlitbě je svěceno víno, a tam, kde neroste – jablka (ovoce). Svátek trvá devět dní.

Třetí Spas je svátkem Přenesení rukou nestvořeného obrazu Páně z Edessy do Konstantinopole. Je zván „ořechovým“ nebo „на холсте“ (na plátně), někde i „chlebový“ (od dožinek). Všenoční bdění „аще хочет настоятель“, tři paremije, dvě z Deuteronomia a třetí z Třetí královské. Ke všem třem svátkům se váže řada lidových zvyků.

13.2. Obřad pohřbu Přesvaté Bohorodice na svátek Zesnutí

Zde je uvedena praxe Kyjevo-pečerské lávry: na všenočním před velebením kněz vychází na střed chrámu k analogi se svátkovou ikonou a začíná od ní okuřování celého chrámu. Začíná pění **17.kathismy** s přípěvem „**Blahoslavíme tě všechna pokolení...**“. Po každé slávě (stasis) je malá ektenie s okuřováním chrámu. K druhé slávě je přípěv „**Jest důstojno blahoslaviti...**“ a „**Ruce Tvé stvořily mne...**“, na třetí „**Pokolení všechna v písniích jedinou Bohorodici zvelebme**“ a „**Shlédni na mne a smiluj se nade mnou**“. Po dozpívání něporočních kněz uctívá ikonu a odchází do oltáře. Poté „**Chvalte jméno Hospodinovo...**“ a velebení dle Typikonu. 17.kathisma odpovídá Velké sobotě před Paschou.

Na samotný svátek se v šest hodin ráno koná malé svěcení vody, po němž následuje procesí. Na jeho jednotlivých zastaveních je čten akathist Přesvaté Bohorodici a konány litie se skrápěním vodou. Po svaté liturgii je společná trapeza. Tak je svátek zesnutí „letní Paschou“ a spolu s ní a Svátky největším svátkem na Malorusi.

14. Zvláštnosti paschální liturgie ve svatohrobské praxi

Kvůli omezenému prostoru v Kuvuklii slouží patriarcha se všemi archijereji-členy Posvátného synodu a pouze čtyřmi archimandrity. Proskomidii začíná s ostatními archijereji přímo na Svatém loži za zpěvu exapostilaria jitřní. Některé ektenie a ohlasy jsou konány v csl., Apoštol a Evangelium jsou čteny řecky, arabsky a církevněslovansky. Vchod se Svatými Dary je kolem Kuvuklie. Podle starých ustavů vzpomínal patriarcha na vchodu Ruský panovnický dům, řeckou královskou rodinu a černoorského krále. Přijímání podává dílem patriarcha, dílem řadový jeromonach v chrámu Vzkříšení. Liturgie končí do třetí hodiny ranní, poté patriarcha s ostatními odchází na slavnostní trapezu do patriaršské residence. Patriarcha slouží v bílých rouchách, ostatní v červených. Součástí každé bohoslužby byla modlitba za zdraví chalífy.

15. Zvláštnosti paschální liturgie ve svatohorské praxi

Dle rozhodnutí typikáře se mohou zpívat jak sváteční antifony, tak Blahoslavenství. Na „**Kteřížkoli...**“ dva ponomarové okuřují s aery na plecích a se svátečními kaciemi. Cherubínská píseň se začíná zpívat ihned po Evangeliu, rozhoupávají se choros a panykadila. Zadostojník se pěje před místní ikonou Bohorodice. Po něm zůstávají rozsvícené pouze lampády a svíce v proskynitáriu. Před přijímáním čte igumen modlitbu rozhrěšení. K přijímání přistupují všichni. Do konce liturgie stojí bratrstvo s rozžatými svícemi.

16. Vybrané poznámky k sloužení svaté liturgie

16.1. Proskomidie

Většina slovanských i řeckých služebníků zahrnuje proskomidii do jednoho celku s vlastní liturgií, jerusalémský svatohrobský Λειτουργικόν z roku 1907 ji však má odděleně s názvem Διάταξις τοῦ καιρού. Taktéž srbští duchovní pod řeckým vlivem hovorově nazývají proskomidii „časem“, „vzít čas“. Název i zvyk jsou odvozeny od posledního liturgického dialogu diákona a kněze před začátkem vlastní liturgie.

Zvyk oblékat epitrachil na vstupní modlitby je rozšířený, byť nepodložený a částečně i zpochybnovaný.

Jerusalémský služebník a dle něho i řada dalších řeckých tisků vykazují poměrně značné odchylky v průběhu vstupních modliteb. Po kajícných tropech následuje „**Hospodi, pomiluj!**“ (dvanáctkrát). Teprve poté jsou uctívány ikony s příslušnými tropary. Nejenže je vždy uctívána s daným troparem i ikona Předchůdce, ale služebník ponechává možnost s příslušnými tropary uctít i další ikony na ikonostasu. Po hlavní vstupní modlitbě a prosbě a pokloně věřícím následuje malé propuštění. Liší se modlitba, při níž duchovní vstupují do oltáře – není to úryvek 5. žalmu, nýbrž modlitba: „**Vejdu do domu Tvého, pokloním se jedinému Božství, ve třech hypostasích uctívanému v Otci i Svatém Duchu na věky, amen.**“

Před začátkem vlastní proskomidie, při přípravě žertveníku, je v jerusalémské praxi čten tropar předsvátku Narození Kristova „**Připrav se, Betléme...**“. Po nařiznutí (obětování) Beránka se slovy „**Obětuje se Beránek Boží...**“ následuje ještě sedálen Kříži 1. hlasu z Triodu „**Když jsi byl ukřižován, Kriste, pomínulo trápení, byla poražena moc nepřítelů, neboť ni anděl, ni člověk, nýbrž Ty sám, Pane, jsi nás spasil, sláva Tobě.**“ Po vlití vody do vína obecně v řecké praxi kněz říká „**Požehnané sjednocení...**“, kdežto v slovanských služebnicích není v tomto místě uvedeno nic. Jerusalémský služebník zde doporučuje prozatímní pokrytí kalicha kvůli ochraně před hmyzem a nečistotou.

Při vyjímání prvních dvou částek z třetí profory je zásadní rozdíl mezi řeckou a slovanskou praxí. U řecké je první částka vyjímána se slovy „**Ke cti a na památku největších vojevůdců Michaela a Gabriela a všech nebeských mocností**“, Jan Křtitel je vzpomínán při druhé částce jako první mezi proroky. U třetí částky po svatých apoštolech Petru a Pavlovi je u Řeků doplněno „**Dvanácti a Sedmdesáti**“ a v Jerusalémě navíc „**svatého slavného a všehvalného apoštola Jakuba, bratra Božího a prvního hierarchy jerusalémského**“. U dalších částek jsou přirozeně odlišnosti, neboť jsou vzpomínáni místní svatí. Tak kupříkladu – řecké služebníky pochopitelně u čtvrté částky nevzpomínají ruské hierarchy, jerusalémský služebník zmiňuje Jana Milostivého, srbské uvádějí místo ruských své svaté hierarchy. U páté jsou srbské tisky totožné s ruskými, kdežto benátské řecké vůbec nevzpomínají mučednice a z mučedníků jmenují pouze Theodora Týrského, jerusalémské mají vyjmenování mučedníků, ale mučednice vzpomínají jen obecně, beze jmen. U šesté částky jsou nejbohatší tisky ruské a srbské, většina řeckých se omezuje na prvních pět otců, jerusalémský k nim doplňuje Pajsije a Petra Athonské. U osmé není jednota ani v ruských tiscích. Nejširší varianta vzpomíná po bohorodických svatého dne, svatého chrámu, „**apoštolům rovných Cyrila a Metoděje,**

apoštolůmrovného Vladimíra“, kdežto většina řeckých služebníků se omezuje na svatého dne, jerusalémské jmenují „**Josefa Pěstouna, Simeona Bohopříjemce**“ a pak svatého dne.

V jerusalémské praxi je odlišnost u čtvrté prosfory (resp. u čtvrté části jedné prosfory užívané u Řeků). Při první částečce: „**Rozpomeň se, Hospodine, na otce a patriarchu našeho...**“, u druhé: „**Rozpomeň se, Hospodine, na bratry naše archijereje, kněze, jeromonachy, jerodiákonu, mnichy, mnišky, jež jsi pozval...**“. Patriarcha je totiž igumenem všech monastýrů ve Svaté zemi a všichni hierarchové a mniši jsou členy Bratrstva Svatého hrobu. Vzpomínání je ukončeno slovy: „**Rozpomeň se, Hospodine, na všechny zbožné pravoslavné křesťany, ctitele, epitropy a poutníky k svatému a živonosnému Hrobu a odpusť jim všeliké prohřešení úmyslné i neúmyslné.**“

Před vynětím závěrečné částečky za sebe ze čtvrté prosfory je dle nepsaného zvyku vhodné vyjmout částečku se slovy: „**A na všechny, kteří uložili mně nehodnému modlit se za ně, jež jsem nezapomenul kvůli zapomnění, neznalosti či pro množství jmen, sám, Hospodine, rozpomeň se na ně, znající věk i jméno každého.**“ V jerusalémské praxi je před modlitbou požehnání kadidla uvedeno „**Blahosloven Bůh náš...**“. Při pokrývání diskosu je modlitba v řecké praxi kratší, je ukončena slovy „**....přepásal se**“.

Při propuštění na proskomidii je v jerusalémské praxi doplněno: „**Jenž se v jeskyni narodil a v jesle byl položen...**“ a v neděli navíc „**vstavší z mrtvých**“. V úplný závěr proskomidie se pak kněz třikrát klaní před žertveníkem a říká modlitbu „**Svatý Bože, Otče bezpočátečný, Svátý silný, Synu spolubezpočátečný, Svátý nesmrtelný, Přesvatý Duchu, Trojice Svatá, sláva Tobě, amen**“ a ve tvaru kříže – tedy diskos, kalich a žertveník – líbá předložení. To je úplný závěr proskomidie dle jerusalémského služebníku.

Taktéž je třeba připomenout, že ani řecká ani srbská praxe plně v souladu se smyslem proskomidie neumožňují pozdější vyjímání částeček do Cherubínské, či snad dokonce do Symbolu víry či „Tebe opěváme...“, jak to lze vidět na mnoha místech v Rusku. Rovněž je přísně zachovááno, že částečky vyjímá pouze a jedině ten kněz, který koná proskomidii. Liturgie je spojena obvykle s jitřní, začíná ihned po slavosloví a hodinky se nečtou.

16.2.Liturgie katechumenů

Tzv. vstupní verše na malém vchodu, jsou-li, neříká kněz, nýbrž jsou v řecké praxi zpívány kličosem. Není jednotná praxe ohledně zpěvu troparů. Například Studitský typikon nezná pěni troparů a kondaků svatým o nedělích, řecká praxe dnes se ustálila na obvyklém pořadí tropar nedělní-dne-chrámu-kondak. Archimandrita Kyprián (Kern) připomíná - a nevyvrací - doporučení S.V.Bulgakova i knězi bez diákonu pronášet před Trojsvatou písní na určeném místě slova „**Hospodine, spasiž zbožné...**“, ačkoli je zjevné, že jde o relikv byzantské služby v přítomnosti panovníka resp. členů panovnického domu. Někteří kněží pozvedají při modlení se Trisagionu ruce. Zvláštností jerusalémského služebníku je pokyn, aby po požehnání horního místa odešel kněz k žertveníku. Řecké služebníky zdůrazňují okouřování při alliluáriích, jerusalémský výslovně zmiňuje okouřování lidu z královských dveří. V řecké praxi se Evangelium vždy čte směrem k lidu a na některých místech Řecka se tak čte dokonce i Apoštol. Jerusalémský služebník ve vroucí ektenii připojuje z výše uvedených důvodů „**Ještě modleme se za bratry naše archijereje, kněze...**“. Na konec vroucí ektenie je možno zařadit zvláštní prosby, k jejich jisté inflaci a dlouhým seznamům jmen se archimandrita Kyprián staví kriticky.

Není jednotná praxe ohledně rozvinutí antiminsu. V každém případě není iliton resp. antimins rozvinován před modlitbou za archijereje na vroucí ektenii a na závěrečném ohlasu ektenie za katechumeny musí být rozvinut úplně. Nejpodrobněji popisují tento úkon srbské prameny – pravou část antiminsu rozvinout při první prosbě ektenie za katechumeny (iliton tedy na vroucí ektenii s prosbou za archijereje), levou při prosbě o zjevení evangelia katechumenům, spodní při prosbě za jejich sjednocení s církví a vrchní při závěrečném ohlasu ektenie. V řecké praxi není zaupokojná ektenie, při památce zesnulých je po skončení liturgie sloužena litie. Taktéž ektenie za katechumeny je součástí všech liturgií pouze na Svaté hoře Athos a obecně v monastickém prostředí, ve farní praxi je někde pouze na Paschu, častěji ale ihned po evangelním čtení začíná v souladu s Typikonem Violakise Cherubínská píseň.

16.3.Liturgie věřících

Před velkým vchodem v řecké praxi kněz okouřuje až poté, co se třikrát modlil slova Cherubínské písně, kdežto ve slovanské praxi je tomu naopak. Jerusalémský služebník upřesňuje modlitby kněze při okouřování. O nedělích před 50.žalmem říká „**Vzkříšení Kristovo spatřivše...**“ a ve všední dny „**Pojďte, pokloňme se...**“ a poté 50.žalm. Taktéž jerusalémská praxe ukládá knězi před uchopením Darů na žertveníku je políbit. Navíc, při uchopení diskosu říká **druhý verš 46.žalmu**. Způsob vzpomínání na velkém vchodu se nejkošatěji

rozvinul v ruské praxi. Ve Svatém hrobu, při obcházení na velkém vchodu Kuvuklie, je pronášeno „**na vás na všechny a na všechny zbožné a pravoslavné křesťany, poutníky a dobrodince Svatého a Živonosného Hrobu rozpomeň se...**“. V srbské praxi (předválečné): „**Na zbožné a Krista milující pokolení křesťanské, ktitory a dobrodince svatého chrámu tohoto...**“ a pokračuje vzpomínáním krále, královského domu, patriarchy atd. Archimandrita Kyprián taktéž podporuje praxi konat na Velkou sobotu velký vchod mlčky, podobně liturgii předem posvěcených Darů.

Někde před Symbolem víry, při líbání darů a prestolu kněz říká **Trojsvatou píseň**. Pokud jde o Symbol víry, v ruské praxi je zpíván a na této praxi je obvykle lpěno (zvláště na Malorusi). V řecké praxi je čten. V monastýrech představeným, který ale obdobně farní praxi může toto čtení z úcty přenechat významnému hostu, např. archijereji nebo poutníkovi, i laikovi či klerikovi, neslouží-li archijerej, je mu obvykle dán Symbol, někde je ustavená tradice – v Konstantinopoli jej čte velký logothet, u Svatého hrobu skevofylaks. Při pohybu aerem jde u Řeků spíše o třesení, u Rusů o vanutí. Jerusalémský služebník upřesňuje, kdy má kněz tento pohyb ukončit – při slovech „**třetího dne vstal z mrtvých**“.

V ruské praxi se od doby patriarchy Joakima (+ 1690) rozšířil zvyk zvonit na „**Zvláště za nejsvětější...**“ resp. později k „**Jest vpravdě důstojno...**“. Tento zvyk se vzhledem k odporu osmanské moci k zvonům mezi Řeky nikde nevyskytuje. Pouze kněz po dokončení přijímání duchovních cinkne lžičkou o diskos na znamení zpěvákům, že mají ukončit kinonikon. Naopak u Srbů se pod vlivem katolicismu, obdobně jako na Podkarpátí, ustálil zvyk zvonit při proměňování Darů na malý zvoneček (třikrát, po posvěcení chleba, vína a obojího).

Řecké církve nemají tropar k Svatému Duchu. Otázka původu umístění tohoto troparu do anafory je složitá. Kromě slovanských církví jej užívají i Rumuni. Za zmínku stojí, že jej obsahuje i Euchologion patriarší jerusalémské knihovny č.362/607 ze 14.století.

Pravoslavné prostředí bylo také zasaženo římsko-katolickou naukou o proměnění Darů při slovech Poslední večeře. Poprvé se tato nauka objevuje v známém katechismu metropolity Petra Mohyly. Na jasském sněmu v roce 1642 byla ovšem příslušná kapitola pod vlivem řeckým opravena (v řeckém překladu Meletia Siriga je tak již plně pravoslavná). Přesto se v 17.století objevila celá řada prací hájící latinskou nauku. Byly to například: „Mír s Bohem“ Innokentije Gizela z roku 1644, tzv. Malý katechismus z roku 1645, „Výklad“ Feodosije Safonoviče z roku 1667 či práce moskevských Simeona Polockého a Silvestra Medvěděva. Nauku zastávali i Innokentij Monastyrskij či svatý Dimitrij Rostovský. Teprve patriarcha Joakim nauku odsoudil. Ačkoli totéž učinila v roce 1689 i Kyjevská akademie, latinské učení zde dlouho přetrvávalo a objevuje se např. ještě v černigovském služebníku z roku 1697.

Podle patmoského rukopisu č.709 z roku 1260 při pokládání rozdrobeného Beránka na diskos kněz říká „**Ve jméno Otce – i Syna – i Svatého Ducha – nyní i vždycky až na věky věkův, amen.**“ K přijímání jsou věřící v řecké praxi zváni (starším) „**S bázní Boží, láskou a u víře přistupte!**“. Při odnášení Darů na žertveník se v řecké praxi nezpívá tropar „**At' naplněna jsou ústa naše...**“, byť byl zaveden již v 7.století patriarchou Sergijem Cařihradským. Z řecké praxe tento tropar zmizel již pravděpodobně v 15.století. Zaambonová modlitba je v jerusalémské praxi čtena před ikonou Spasitele. Dříve byla velká variabilita v zaambonových modlitbách. Jeden ze sinajských euchologionů jich obsahuje 27. V závěrečném požehnání říká kněz v řecké praxi „**požehnání Hospodinovo a milost jeho necht' přijdou na vás, blahodatí a lidumilností jeho, nyní i...**“. V některých oblastech Řecka pějí zpěváci po liturgii mnoholetí knězi: „**Žehnajícího nám a posvěcujícího nás, Hospodine, zachovej na mnohá a blahá léta!**“.

